

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Diplomski rad

**Nasilni zločini protiv osoba u sudskim spisima
zagrebačkog Gradeca u kasnom srednjem vijeku**

Diplomand: Kristina Judaš

Mentor: dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Zagreb, rujan 2013.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Pregled historiografije	5
3. Kazneno pravo zagrebačkog Gradeca i sudska praksa u drugoj polovici 15. stoljeća.....	12
3.1. Gradska uprava i sudstvo.....	13
3.2. Sudske instance.....	15
3.3. Dokazna sredstva u sudskom postupku	18
3.4. Odaziv na sud	24
3.5. Kazne	25
4. Sudionici u sudskim procesima.....	33
4.1. Spolna stratifikacija sudskih stranaka.....	34
4.2. Socijalna stratifikacija sudskih stranaka.....	40
5. Distribucija zločina	46
5.1. Pljuske, guranja i čupanja za kosu.....	47
5.2. Šibanje (<i>verberatio</i>).....	48
5.3. Teži fizički napadi i premlaćivanja (<i>percussio</i>).....	54
5.4. Krvoproliće (<i>sanguinis effusio</i>)	59
5.5. Ranjavanje (<i>vulneratio</i>)	63
5.6. Ubojstvo.....	67
5.7. Čedomorstvo.....	73
5.8. Silovanje i obeščaćenje	75
5.9. Ostale povrede i ožiljci	76
6. Dinamika zločina.....	81
7. Zaključak.....	90
8. Sažetak	93
9. Summary	94
10. Bibliografija	95

1. Uvod

Strana historiografija posljednjih nekoliko desetljeća bilježi popularizaciju istraživanja posvećenih povijesti kriminaliteta, a slična tendencija primjetna je i u kontekstu istraživanja povijesti kriminaliteta na hrvatskim prostorima, iako su potrebni daljnji naponi kako bi ista izašla iz sfere relativno zanemarenih područja. Kada je riječ o zagrebačkom Gradecu, značajan doprinos istraživanjima pravne povijesti te kaznenopravnih odredbi i sudske prakse dali su radovi Luje Margetića i Magdalene Apostolove Maršavelski.¹ Međutim, s obzirom na bogatu izvornu građu, neobično je da proučavanje kriminaliteta zagrebačkog Gradeca nije naišlo na veću zastupljenost u historiografiji.

Ključnu izvornu građu za istraživanje pravne povijesti zagrebačkog Gradeca, a u sklopu iste i kriminaliteta i svakodnevice njegovih stanovnika, sakupio je i objavio krajem 19. i početkom 20. stoljeća Ivan Krstitelj Tkalčić u sklopu serije *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*.² Radi se o sudbenim pozivima i presudama za razdoblje od 1355. do 1526. godine, okupljenima u pet svezaka (*Knjige sudbenih poziva i presuda*, sv. IV. – VIII.). Budući da je spomenuta građa opširna, pisana srednjovjekovnim latinskim jezikom, sadržajno fragmentarna te sadrži tipizirane i često ponavljajuće podatke, ista se na prvi pogled mnogima vjerojatno čini neprimamljivom, a posljedica je nedovoljna istraženost iste i zanemarivanje potencijala koji ona nosi u sebi.

Cilj ovoga rada upravo je upoznavanje s potencijalom kaznenopravne izvorne građe i otkrivanje mogućnosti koje ista otvara prilikom proučavanja kriminaliteta, institucionalnih i izvansudskih mehanizama rješavanja sukoba, ali i funkcioniranja gradečkog društva u cjelini te pojedinih društvenih grupa.

S obzirom na to da je spomenuta građa monumentalna i da obuhvaća sudske pozive i presude kroz gotovo dva stoljeća, nemoguće je ovim radom obuhvatiti cjelokupni materijal.

¹ Lujo Margetić, „Kažnjavanje ubojstva u zagrebačkom Gradecu“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 57, br. 1 (2002): 117–130; isti, „Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242)“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš (Zagreb: Grad Zagreb, 1994), 61–73; isti, „O pravnoj povijesti zagrebačkog Gradeca“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* vol. 57, br. 4–5 (2007): 711–725; isti, „O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu u XIII. i XIV. stoljeću“, *Rad HAZU*, knj. 471 (1995): 23–52; Magdalena Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba (13. – 16. stoljeće)* (Zagreb: Školska knjiga, 1998); ista, „Kazneno i procesno pravo Zlatne bule“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*: 75–84; ista, „O običajnom pravu zagrebačkog Gradeca (1242 – 1526)“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 3 (1983): 133–147; ista, „Tko su bili maiores civitatis (oko pitanja sudskih instancija u zagrebačkom Gradecu)“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* vol. 56, br. 2–3 (2006): 273–292.

² *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. IV.–VIII., *Knjige sudbenih poziva i presuda*, prir. Ivan Krstitelj Tkalčić (Zagreb: Brzotiskom K. Albrechta, 1897–1902) (dalje: MCZ).

Stoga ovaj rad obuhvaća kraće razdoblje, od 1450. do 1480. godine, odnosno sedmi svezak spomenutih Tkalčićevih izvora, a osim toga je ograničen samo na zločine nasilja protiv osoba. Temeljna pitanja, na koja će ovaj rad nastojati pružiti valjan odgovor, odnose se na distribuciju nasilnih zločina unutar gradečke populacije u spomenutome razdoblju, sudski tretman sudionika u procesima, raspodjelu zločina s obzirom na rodnu pripadnost i socijalni status počinitelja i žrtava te na dinamiku zločina. Kvantitativnim i komparativnim pristupom rad će analizirati distribuciju delikata nasilja unutar gradske populacije, motive počinjenja kaznenih djela, sudski tretman sudionika procesa s obzirom na njihovu rodnu i socijalnu pripadnost, ishode suđenja te promjene u količini i vrstama zločina tijekom vremena. Dobiveni rezultati će se, u skladu s mogućnostima, usporediti sa situacijom na drugim hrvatskim prostorima, kao i sa situacijom na mediteranskom i zapadnoeuropskom prostoru, a s ciljem omogućavanja boljeg uvida u mentalitet gradečkog stanovništva i u položaj pojedinaca ili grupa u okvirima slobodnog kraljevskog grada. Pritom valja napomenuti kako dobiveni rezultati ne mogu predstavljati stvarnu sliku kriminala i nasilja zagrebačkog Gradeca u drugoj polovici 15. stoljeća budući da su zapisani podatci uglavnom šturi te da je vjerojatno da nisu svi slučajevi nasilja i stigli pred sud. Stoga dobivene rezultate treba promatrati kao prosječne i nepotpune pokazatelje zastupljenosti nasilja unutar gradske populacije.

2. Pregled historiografije

Povijesti kriminaliteta i istraživanjima na području iste značajnija je pozornost pridavana kroz posljednjih nekoliko desetljeća 20. stoljeća, što je rezultiralo velikim brojem radova u svjetskoj historiografiji, a među kojima neki, poput onih Trevora Deana, Guida Ruggiera i Karen Jones, zaslužuju posebnu pozornost.

Trevor Dean je analizom izvora, uglavnom s područja Engleske, Francuske i Italije, ali istovremeno obuhvaćajući i druga područja srednjovjekovne Europe, te interdisciplinarnim pristupom istražio vrste zločina, uzroke njihova izbijanja, pojavnost pojedinih vrsta zločina te njihovo procesuiranje, pri čemu je posebnu pozornost posvetio pojedinim socijalnim skupinama u ulozi počinitelja te samoj kazni, odnosno pojedinim njenim oblicima, poput zatvaranja, pogubljenja, progonstva i novčane kazne. Provedena analiza dovela je do zanimljivih rezultata, izdvojivši pritom prostor srednjovjekovne Engleske, gdje je najviše procesa vođeno radi krađe, od ostalih dijelova Europe, kojima su dominirali procesi vođeni radi napada.³ Nadalje, Dean je također proučavao kriminal i kazneno pravosuđe na području Italije u razdoblju od sredine 13. do kraja 15. stoljeća, pri čemu je posebnu pozornost posvetio pojedinim vrstama zločina – osvetama, nasilnim zločinima, trovanjima i dr. – te različitim problemima u praksi kažnjavanja,⁴ a osim toga se bavio i nasiljem unutar obiteljske zajednice u kasnosrednjovjekovnoj Bologni.⁵ Valja spomenuti i knjigu *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*,⁶ čiji je Dean glavni urednik i autor prvih dvaju poglavlja, a koja odražava njegovu težnju za komparacijom zločina u različitim dijelovima Europe.

Guido Ruggiero je sistematski proučio nasilne zločine i njihovo kažnjavanje u Mletačkoj Republici u razdoblju od 1290. do 1406. godine. Rezultati njegovoga istraživanja, utemeljenoga na analizi sudskih zapisa, upućuju na relativnu blagost suda prema zločinima iz strasti, odnosno oštrinu prema zločinima s predumišljajem. Posebnu pozornost autor je posvetio socijalnom kontekstu kriminaliteta i samoj percepciji nasilja. Pritom je zanimljiva njegova definicija istog, kojom su osim ubojstava, napada i silovanja kao klasičnih nasilnih činova obuhvaćene i osobne uvrede.⁷ U kasnije objavljenom djelu Ruggiero se usredotočio na

³ Trevor Dean, *Crime in Medieval Europe 1200 – 1550* (Harlow etc.: Longman, 2001).

⁴ Isti, *Crime and Justice in Late Medieval Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

⁵ Isti, „Domestic violence in late-medieval Bologna“, *Renaissance Studies* vol. 18, br. 4 (2004): 527–543.

⁶ Trevor Dean i Kate J. P. Lowe, ur., *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

⁷ Guido Ruggiero, *Violence in Early Renaissance Venice* (New York: Rutgers University Press, June 1980).

seksualne zločine, pokušavajući pritom odrediti granicu dopuštene seksualnosti u Mletačkoj Republici i fleksibilnost iste tijekom 14. i 15. stoljeća.⁸

Proučavanju povezanosti spola i kriminaliteta posvetila se Karen Jones, promatrajući na primjerima s prostora srednjovjekovne Engleske pojedine vrste zločina – od onih usmjerenih protiv vlasništva, preko fizičkog i verbalnog nasilja i seksualno neprihvatljivog ponašanja, do vještičarenja – te zastupljenost oba spola u istima, kao i tretman počinitelja na sudu s obzirom na spolnu pripadnost.⁹ O distribuciji nasilnih zločina unutar ženske populacije te uzrocima pojavnosti istih na primjeru kasnosrednjovjekovne Škotske pisala je Elizabeth Ewan.¹⁰

Istraživanjima pomicanja definicije kriminala i promjene stavova prema društvenoj kontroli u srednjovjekovnoj Europi posvećeni su brojni radovi, posebno oni objavljeni u zborniku *Medieval Crime and Social Control*, pod uredništvom Barbare A. Hanawalt i Davida Wallacea, pri čemu posebnu pozornost valja obratiti na članak Waltera Preveniera.¹¹

Povijest kriminaliteta je u hrvatskoj historiografiji još uvijek relativno zanemareno područje, a dosada objavljeni radovi zločin većinom promatraju s pravnog aspekta i kroz normativne izvore. Među općim pregledima razvoja europskog i hrvatskog srednjovjekovnog prava treba izdvojiti studije objavljene u knjigama *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*¹² te *Antika i srednji vijek: studije*.¹³

Istraživanju pravne povijesti zagrebačkog Gradeca te tamošnjih kaznenopravnih odredbi i prakse brojne su radove posvetili Lujo Margetić i Magdalena Apostolova Maršavelski. Tako je primjerice Margetić proučavao odnos pojedinih elemenata Zlatne bule i njihove cjeline prema drugim pravnim sustavima srednje i zapadne Europe. Prema u privilegiju navedenom načinu dokazivanja spornih činjenica na sudu i odredbi kojom je zabranjen dvoboj te usporedbom navedenih dvaju elemenata s privilegijima Samoboru, Petrinji, Perni, Varaždinu i dr. Margetić je zaključio da je oslobađanje od dvoboja rezultat

⁸ Isti, *The Boundaries of Eros: Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice* (New York – Oxford: Oxford University Press, 1985).

⁹ Karen Jones, *Gender and Petty Crime in Late Medieval England: The Local Courts in Kent, 1460 – 1560* (Woodbridge – New York: The Boydell Press, 2006).

¹⁰ Elizabeth Ewan, „Disorderly Damsels? Women and Interpersonal Violence in Pre-Reformation Scotland“, *The Scottish Historical Review* vol. 89, br. 2 (2010): 153–171.

¹¹ Walter Prevenier, „Violence against Women in Fifteenth – Century France and the Burgundian State“, u: *Medieval Crime and Social Control*, ur. Barbara A. Hanawalt i David Wallace (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998), 189.

¹² Lujo Margetić, Ivan Beuc i Dalibor Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu* (Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 2006).

¹³ Lujo Margetić, *Antika i srednji vijek: studije* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za bizantologiju etc., 1995).

uske povezanosti s Dalmacijom.¹⁴ Autor je također pisao o terminološkoj problematici proizašloj iz izvorne građe te ulozi pojedinih sudskih tijela,¹⁵ o odredbama Zlatne bule i pravu stranke na priziv te o sudskoj praksi sredinom 14. stoljeća, pri čemu je, usporedivši potonju sa sudskim postupkom u vrijeme Zlatne bule i Povlastice iz 1266. godine, uočio bitne razlike u organizaciji upravno-sudskog aparata.¹⁶ Konačno, na temelju nekoliko primjera Margetić je analizirao i tretiranje ubojstva kao kaznenog djela, usporedivši pritom pojedine kazne sa sustavima kažnjavanja u drugim europskim gradovima.¹⁷

Odredbama Zlatne bule veliku pažnju je u svojim radovima posvetila i Magdalena Apostolova Maršavelski, proučavajući njezine kaznene odredbe s obzirom na počinjeno djelo te uspoređujući iste s onima u privilegiju iz 1266. godine. Nadalje, usporedbom visine pojedinih kazni za delikte s iznosom prosječne marturine Apostolova Maršavelski je zaključila da je riječ o drastičnim iznosima, što tumači kao potrebu usklađivanja običaja i ponašanja s politikom brzog uzdizanja gradskog tržišta. Autorica je također primijetila da Zlatna bula poznaje samo dvije nenovčane kazne, i to smrtnu kaznu za ubojstvo s predumišljajem te kaznu izгона iz grada za trostruke recidiviste, dok je prva tjelesna kazna uvedena tek privilegijem iz 1266. godine. Međutim, u kasnijim stoljećima će tjelesne kazne u praksi postati uobičajena alternativa novčanim kaznama koje zbog njihove visine nije svatko bio u mogućnosti platiti.¹⁸ Nadalje, Apostolova Maršavelski je proučavala i razvoj pravnog sustava zagrebačkog Gradeca, počevši od kodifikacijskih pokušaja sredinom 13. stoljeća, analizirajući kriterije izbora pravnih normi u osnovnom privilegiju iz 1242. godine, korištena dokazna sredstva te samu nadležnost gradskog suda i sudske instance, do pravne prakse u 14. i 15. stoljeću s osvrtom na važeće pravo te na odnos između zločina i kazne.¹⁹ Zanimljiva su i autoričina razmatranja sudskog postupka i sudskih instanci te prava stranke na priziv, kojima je posvećen i poseban rad.²⁰

Kada je riječ o zločinima u zagrebačkom Gradecu, potrebno je izdvojiti i članak, odnosno diplomski rad Marije Filipović,²¹ koji je predstavio sociološko povijesna istraživanja zločina na temelju sudskih spisa Gradeca u razdoblju od 1450. – 1455. godine. Obrađeni

¹⁴ Isti, „Neka pitanja“, 61–73.

¹⁵ Isti, „O pravnoj povijesti zagrebačkog Gradeca“, 711–725.

¹⁶ Isti, „O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu“, 23–52.

¹⁷ Isti, „Kažnjavanje ubojstva u zagrebačkom Gradecu“, 117–130.

¹⁸ Magdalena Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo Zlatne bule“, 75–84.

¹⁹ Ista, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 11–72.

²⁰ Ista, „Tko su bili maiores civitatis“, 273–292.

²¹ Marija Filipović, „Zločin u kasnom srednjem vijeku. Sudski kriminalni spisi Gradeca 1450.–1455.“, u: *Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius"*, ur. Marko Jerković (Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius", 2006), 47–88.

zločini podijeljeni su na četiri kategorije: kaznena djela protiv osoba, kaznena djela protiv imovine, kaznena djela protiv javne vlasti ili mira te kaznena djela protiv morala, pri čemu su obrađena kaznena djela protiv osoba u radu posebno promatrana. Filipović nije stala na toj podjeli, već je uz to analizirala udio stranaca i žena kao sudionika zločina, zaključivši da broj optuženih žena odskače od europskog prosjeka, a veoma kratko je analizirala i dosuđene kazne. Velik doprinos istraživanju kriminala na prostoru Gradeca dala je i Petra Horvatinović svojim diplomskim radom,²² koji analizira distribuciju zločina unutar ženske populacije, motive počinjenja kaznenih djela, sudski tretman žena te njihovu ulogu u različitim vrstama parnica te promjene u količini i vrstama zločina tijekom vremena. Također, valja spomenuti i članak Borislava Grgina u nedavno objavljenoj sintezi povijesti Zagreba,²³ koji donosi sumarni prikaz podataka o gradečkom kriminalu te sustavu kažnjavanja istog.

Kada je riječ o nasilnim zločinima na prostoru zagrebačkog Gradeca, dosada navedeni radovi čine izvrsnu podlogu za rasvjetljavanje načina funkcioniranja pravnog sustava u zagrebačkom Gradecu, samog tjeka sudskih procesa te sustava kazni. Međutim, zanimljivo pitanje koje se javlja prilikom bavljenja ovakvom temom je rodna i društvena pripadnost samih sudionika zločina, odnosno počinitelja i žrtvi. U tom kontekstu korisna su istraživanja socijalnog položaja žena na prostoru srednjovjekovne Slavonije, kojima su posebni doprinos dali radovi Marije Karbić. Potonja je analizirala ulogu žena u društvu i gospodarskom životu te njihov imovinskopravni položaj i tretman u sudskim procesima, zaključivši da su u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije iste uživale povoljan položaj,²⁴ zatim načine na koji žene dolaze u sukob sa zakonom te odnos pravnih institucija prema njima kroz sustav kazni,²⁵ a značajnu je pozornost posvetila i pravnim normama sadržanim u ugarskom Tripratitu, upozoravajući na odstupanja od istih u konkretnim životnim situacijama.²⁶ Također, valja spomenuti i djela hrvatske historiografije posvećena ulozi žene na drugim hrvatskim prostorima. Tako je Zdenka Janeković Römer rekonstruirala pravne, ekonomske i političke aspekte kasnosrednjovjekovne dubrovačke obiteljske zajednice, analizirajući pritom utjecaj demografskih faktora na prevladavajuće strukturalne tipove istih te njihova glavna

²² Petra Horvatinović, „Žene u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca u kasnom srednjem vijeku“ (Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013), 1–87.

²³ *Povijest grada Zagreba*. Knjiga 1. *Od prehistorije do 1918.*, ur. Slavko i Ivo Goldstein (Zagreb: Novi Liber, 2012), 64–107.

²⁴ Marija Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca’ – položaj žene u gradskim naseljima međurječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“, u: *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman (Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" – Ženska infoteka, 2004), 57–76.

²⁵ Ista, „Žene s druge strane zakona. Nekoliko primjera iz srednjovjekovnih gradskih naselja u međurječju Save i Drave“, u: *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan (Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić Lucius", 2009), 51–64.

²⁶ Ista, „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka“, *Historijski zbornik* 59 (2006): 15–31.

obilježja, kao i ulogu žena unutar obiteljskih i rodbinskih veza,²⁷ a Marija Mogorović Crljenko je, temeljem analize arhivske građe istarskog poluotoka i usporedbom sa širim mediteranskim područjem, rekonstruirala različite aspekte života žena na novigradskom području na prijelazu stoljeća, uključujući i njihovu zastupljenost u sudskim procesima.²⁸ Pitanja položaja žena dotaknuo se i Neven Budak proučavajući slučajeve preljuba, sodomije, silovanja i vanbračnih trudnoća te uzroke pojavljivanja navedenih na prostoru Varaždina tijekom 16. stoljeća.²⁹

Nadalje, budući da neki sudionici zločina dolaze s margina društva, valja spomenuti i autore koji se bave procesima srednjovjekovne marginalizacije. Tako, je primjerice, Damir Karbić pisao o razvoju i usvajanju koncepta marginalnosti u povijesnim i sociološkim istraživanjima,³⁰ a Zdenka Janeković Römer o pitanju marginalnosti u srednjem vijeku, uočivši da su kriteriji marginalnosti u navedenom razdoblju bili brojni i heterogeni, čime su se na rubu društva mogli pronaći ne samo nemoćni ili siromašni, već i pripadnici viših staleža.³¹ Različite primjere marginalnosti na primjeru Koprivnice obradio je Hrvoje Petrić,³² dok je Sabine Florence Fabijanec proučavala ambivalentnost položaja stranaca i čimbenike koji su određivali granicu između uključenja i isključenja istih u društvo.³³

Proučavanje bilo kojeg fenomena na prostoru zagrebačkog Gradeca, pa tako i zločina, nemoguće je bez nekih osnovnih spoznaja o prostoru i funkcioniranju Gradeca, stoga smatram potrebnim navesti i neka djela iz hrvatske historiografije koja promatraju zagrebački Gradec s drugih aspekata. Među općim pregledima povijesti Zagreba ističu se monografija Nade Klaić³⁴ i nedavno objavljena sinteza povijesti Zagreba.³⁵ O gradskom teritoriju i njegovom

²⁷ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik – Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1994)

²⁸ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žena u istarskim komunalnim društvima – primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću* (Zagreb: Srednja Europa, 2006).

²⁹ Neven Budak, „U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* vol. 21, br. 1 (1988): 121–130.

³⁰ Damir Karbić, „Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo kažnjavanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava“, u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić Lucius", 2004), 9–19.

³¹ Zdenka Janeković Römer, „Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera“, u: *Gradske marginalne skupine*, 21–40.

³² Hrvoje Petrić, „O marginalnim skupinama u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom pograničnom gradu: primjer Koprivnice“, u: *Gradske marginalne skupine*, 55–73.

³³ Sabine Florence Fabijanec, „Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovjekovnom društvu“, u: *Gradske marginalne skupine*, 107–127.

³⁴ Nada Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*. Knj. 1 (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982).

³⁵ *Povijest grada Zagreba*. Knjiga 1. *Od prehistorije do 1918.*, ur. Slavko i Ivo Goldstein (Zagreb: Novi Liber, 2012).

opsegu pisali su Lelja Dobronić³⁶ i Vladimir Bedenko,³⁷ dok je Neven Budak promatrao politički i gospodarski razvoj grada, društvene i demografske promjene te uzroke istih.³⁸

Iako se ne bave pravnim sustavom ili zločinima u zagrebačkom Gradecu, radi potrebe smještanja istih u širi kontekst potrebno je pregledati i radove hrvatske historiografije koji se bave pravnom povijesti i kaznenim pravom na drugim područjima. Budući da se kaznenim pravom pojedinih statuta i privilegija bavio čitav niz autora, ovdje ću navesti samo neke od njih. O kaznenom postupku prema dalmatinskim statutima pisao je Lujo Margetić, s posebnim naglaskom na pokretanju kaznenog postupka od sredine 13. stoljeća, a na temelju sudskih zapisnika Trogira i Dubrovnika, te na osnovama gonjenja zločinaca u Dalmaciji u vrijeme hrvatskih narodnih vladara i kasnije.³⁹ Autor se također posvetio i hrvatskim primorskim krajevima, odnosno pitanju razvoja sudskih organa u istima tijekom 12. i 13. stoljeća.⁴⁰ Đorđe Milović je u svojim radovima objasnio neke pravne karakteristike Vinodolskog zakona, donijevši pregled vrsta kazni i delikata i usporedivši Vindolski zakon s drugim statutima.⁴¹ O kaznenoprocenoj regulaciji Krčkog statuta pisala je Nella Lonza,⁴² dok je Zvonimir Tomičić u svojim radovima analizirao dokazni postupak i dokazna sredstva Iločkog statuta.⁴³

Kada je riječ o srednjovjekovnim sudskim arhivima kao izvorima za povijest kriminala, najviše su obrađivani oni dubrovački, pri čemu valja izdvojiti radove Nelle Lonze i Zdenke Janeković Römer. Autorice su zajedno objavile sačuvane spise s početka 14. stoljeća, koji navode procesne radnje, iskaze svjedoka i presude, a uglavnom je riječ o fizičkim napadima.⁴⁴ Nešto detaljnije su isti dokumenti obrađeni u Lonzinom samostalnom radu,⁴⁵ a autorica se kasnije posvetila i modelima reagiranja na zločin u srednjovjekovnom

³⁶ Lelja Dobronić, „Gradski teritorij, njegova urbana i ruralna naselja“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš (Zagreb: Grad Zagreb, 1994), 29–36.

³⁷ Vladimir Bedenko, „Društvo i prostor srednjovjekovnoga Gradeca“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, 37–49.

³⁸ Neven Budak, „Gradec u kasnom srednjem vijeku“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, 85–90.

³⁹ Lujo Margetić, „O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama“, *Rad HAZU* knj. 475 (1997): 5–53.

⁴⁰ Lujo Margetić, „Neki aspekti razvoja organa suđenja u hrvatskim primorskim krajevima u 12. i 13. stoljeću“, *Historijski zbornik* god. 29–30 (1976–1977): 87–100.

⁴¹ Đorđe Milović, „Kazneno pravo Vinodolskog zakona iz 1288.“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* sv. 41/42 (2000): 41–82; isti, *Kaznena prava šest sjevernokvarnerskih statuta* (Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2005).

⁴² Nella Lonza, „Kazneni postupak Krčkog (Vrbanskog) statuta iz 1388. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* god. 43, br. 6 (1993): 715–725.

⁴³ Zvonimir Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta: Iločki statut i njegova kaznenoprocena regulacija“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 9, br. 1 (2002): 131–155; isti, *Iločki statut i njegova kaznenopravna regulacija* (Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu; Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske; Policijska akademija, 2006).

⁴⁴ Nella Lonza i Zdenka Janeković Römer, „Dubrovački „Liber de maleficiis“ iz 1312. do 1313. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 25 (1992): 173–228.

⁴⁵ Nella Lonza, „Pred gosparom knezom i njegovim sucima...Dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 25–54.

Dubrovniku.⁴⁶ O problemu nasilja na spomenutom području pisala je i Zdenka Janeković Römer.⁴⁷ Naposljetku valja izdvojiti i diplomske radove koji su dali doprinos istraživanjima kriminaliteta u Dubrovniku. Antun Koncul je u svome radu usporedio sliku zločina u Dubrovniku i užoj okolici u razdoblju od 1284. do 1285. te od srpnja 1372. do kraja lipnja 1373. godine, s naglaskom na vrste zločina i sudski postupak.⁴⁸ Društvenom slikom kriminaliteta dubrovačkog područja u 14. stoljeću detaljnije se bavila Tea Đivanović, čiji diplomski rad prema vrstama, vremenu i mjestu zločina, ali i prema staleškim odrednicama počinitelja i žrtava, analizira sadržaj dvaju sudskih registara, prvi za razdoblje od 1312. do 1313. godine, a drugi za razdoblje od 1371. do 1372. godine.⁴⁹

⁴⁶ Nella Lonza, „Tužba, osveta, nagodba: Modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 57–104.

⁴⁷ Zdenka Janeković Römer, „Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 9–54.

⁴⁸ Antun Koncul, „Slika zločina u Dubrovniku i njegovoj bližoj okolici u drugoj polovici 13. i 14. stoljeća“ (Diplomski rad, Hrvatski Studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2011), 1–56.

⁴⁹ Tea Đivanović, „Ritam zločina. Kriminal u Dubrovniku u 14. stoljeću“ (Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012), 1–69.

3. Kazneno pravo zagrebačkog Gradeca i sudska praksa u drugoj polovici 15. stoljeća

Na području srednjovjekovne Slavonije je od početka 13. stoljeća kao rezultat kolonizacijskog pokreta, gospodarskih promjena i vladarskih interesa uspostavljena mreža slobodnih kraljevskih gradova.⁵⁰ Dok su se komunalna društva na Jadranu oblikovala u procesima oslonjenima na vlastitu baštinu, kojima je kraljevska vlast pružala tek zaštitno okrilje, srednjovjekovni slavonski prostor je svojim geografskim položajem, prekinutim vezama s kasnoantičkim razdobljem i bez jačih korijena društvene zasebnosti bio uvelike podložniji djelovanju kraljevske vlasti. Značajna uloga potonje očitovala se s jedne strane kroz povlasticama osiguran razvoj slobodnih kraljevskih gradova, dok su s druge strane nedjelotvornost iste i pomaci prema velikaškoj premoći ograničavali osjećaj društvene zasebnosti kraljevskih gradova. Stoga do kraja srednjega vijeka oni nastoje očuvati svoj prvobitni pravni položaj i zaštitno okrilje kraljevske vlasti, što će uspjeti tek najrazvijenijima.⁵¹ Čak je i zagrebački Gradec, koji je do druge polovice 14. stoljeća dostigao razvojnu razinu nedostižnu drugim slobodnim kraljevskim gradovima na prostoru Slavonije, iskusio preuzimanje gradske uprave od strane velikaša. Sigismundova usmjerenost na srednjoeuropsku politiku uzrokovala je nagli pad vladarske djelotvornosti, a stalna kraljeva potreba za novcem imala je za posljedicu zalaganje gradova.⁵² U prvoj trećini 15. stoljeća Gradecom su upravljali Albeni, potom Talovci, no čitavo razdoblje obilježeno je nastojanjima Celjskih da preuzmu grad, što je konačno uspjelo Ulriku II. Celjskom 1441. godine. Razdoblje izravne magnatske prevlasti nad Gradecom, obilježeno kršenjem gradske samouprave i nasiljem nad pojedinim građanima, završit će tek smrću posljednjeg Celjskog 1456. godine,⁵³ no položaj Gradeca niti u narednom razdoblju neće biti jednostavan – iako će njegov politički razvoj teći povoljno, gospodarske prilike će s odmakom 15. stoljeća postajati sve težima.⁵⁴

Za razliku od pravnog sustava istočnojadranskih komunalnih društava, čija je kodifikacija počivala na višestoljetnom običajnom pravu,⁵⁵ slavonski pravni sustav oslanjao se prije svega na gledišta kraljevske vlasti, pri čemu su odredbe sadržane u gradskim

⁵⁰ Klaić, *Zagreb*, 73; Tomislav Raukar, „Gradec i grad na hrvatskom prostoru“, u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš (Zagreb: Grad Zagreb, 1994), 15.

⁵¹ Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 213–214.

⁵² Budak, „Gradec u kasnom srednjem vijeku“, 85–86.

⁵³ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, 215.

⁵⁴ Budak, „Gradec u kasnom srednjem vijeku“, 86.

⁵⁵ Raukar, „Gradec i grad na hrvatskom prostoru“, 16.

privilegijima bile temeljne odrednice života svakog pojedinog naselja. Iste su se kasnije dalje razvijale putem sudske prakse, stapanjem postojećih i novopridošlih pravnih tradicija.⁵⁶ Privilegij zagrebačkom Gradecu iz 1242. godine s neznatnim izmjenama 1266. godine, kao najopsežniji među svim vladarskim privilegijima slavonskim gradovima, temeljni je dokument za poznavanje pravnog sustava ne samo Gradeca, već i čitave Slavonije.⁵⁷ Iako je bez sumnje gradečka općina i prije podjele povlastica 1242. godine imala vrlo jasnu predodžbu o pravnom životu na svojem području,⁵⁸ Zlatna bula je predstavljala osnovni gradski zakonik sadržavajući različite pravne norme, prije svega one kaznenog i procesnog prava, koje su u težnji za stvaranjem jakog trgovačkog središta onog doba trebale poslužiti kao učinkovito sredstvo uspješnog funkcioniranja gradskog tržišta i jamstvo pravne sigurnosti.⁵⁹ Iako je riječ o skromnom pokušaju kodifikacije normi običajnog prava, koje su uvelike odisale utjecajima Crkve,⁶⁰ iste su poslužile kao osnove na kojima će Gradec razvijati svoju upravu i sudstvo.⁶¹

3.1. Gradska uprava i sudstvo

Formiranjem grada stvara se i gradska općina, koja osim samog gradskog teritorija obuhvaća i sve gradske posjede, stoga je i privilegijem iz 1242. godine utvrđena isključiva formalna nadležnost gradskog suda ne samo za građane, već i za sve ostale naseljenike općine, koji su pred njim formalno imali ista prava. Materijalna nadležnost suda protezala se na sve delikte predviđene odredbama povelje pa tako i na one za koje je predviđena smrtna kazna. Upravo dodjelom prava *ius gladii* su gradečkom sudu osigurane najšira autonomija i samouprava.⁶²

Kao i u drugim slobodnim gradovima, na čelu gradečke općine nalazio se gradski sudac (*judex civitatis*),⁶³ koji je osim sudskih obnašao i upravne funkcije – zastupao je općinu

⁵⁶ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest*, 216.

⁵⁷ Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo Zlatne bule“, 75; Josip Barbarić, „Diplomatičko značenje Zlatne bule“, u: *Zlatna bula 1242 – 1992*, ur. Zlatko Stubić (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1992), 11–15.

⁵⁸ Klaić, *Zagreb*, 230.

⁵⁹ Igor Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca kao primjer akuzatornog kaznenog postupka srednjovjekovne Hrvatske“, *Pravni vjesnik* vol. 25, br. 1 (2009): 81.

⁶⁰ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 46; Franjo Bačić, „Opći pogled na srednjovjekovno krivično pravo“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 38 (1988): 692–693.

⁶¹ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 133–134.

⁶² Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 22; Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 81.

⁶³ Ponekad se u početku susreće i naziv potestat: Klaić, *Zagreb*, 91–92; iznimno se u izvorima s kraja 13. stoljeća pojavljuju i nazivi maior ville i villicus, što se može objasniti jakim francuskim utjecajem u Gradecu krajem 13. i početkom 14. stoljeća: Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 20.

u vanjskim poslovima i obavljao najvažnije poslove u gradu.⁶⁴ Privilegij iz 1242. godine uz suca ne spominje druge članove gradske uprave, ali u odredbi o deliktima protiv gradske vlasti iz 1266. godine uz suca se jasno spominju i njegovi *assessores* (u kasnijim ispravama *jurati*) i *consilarii*, odnosno prisežnici i vijećnici, koji će se kao članovi magistrata u naslovu isprava iz 14. stoljeća i redovito navoditi uz suca.⁶⁵ Usporedbom s ostalim slavonskim i ugarskim gradovima, poput Virovitice i Ostrogona, u kojima se već u ranijem razdoblju izričito spominje kolegijalno suđenje, moguće je zaključiti kako su i u Gradecu već u drugoj polovici 13. stoljeća članovi magistrata sudjelovali u donošenju sudskih odluka.⁶⁶ Pored toga, jurati su imali dužnost obavljanja tekućih poslova u gradu, dok su vijećnici imali uglavnom savjetodavnu ulogu i nadzirali su rad gradskog suca i prisežnika. Budući da nijedna od navedenih službi nije bila plaćena, mogli su ih obnašati samo bogatiji i ugledni građani,⁶⁷ pri čemu privilegij iz 1266. godine zabranjuje imenovanje na bilo koju od funkcija osobe optužene za klevetu ili lažno svjedočenje.⁶⁸ Članovi gradske uprave birani su svake godine 3. veljače na blagdan Sv. Blaža ili dan kasnije ako bi blagdan pao u nedjelju. Potom bi izbor gradskog suca čekao na potvrdu kralja, koja bi uslijedila najkasnije kroz mjesec dana.⁶⁹ U razdoblju najkasnije od 1377. godine, kada datiraju prvi sačuvani podatci o sastavu gradske uprave, do 1436. godine je godišnja izmjena magistrata realizirana prema „načelu narodnosti“, čime se sprječavalo da se višegodišnjom vladavinom jedna od četiriju etničko-jezičnih skupina⁷⁰ na koje je bilo podijeljeno gradečko stanovništvo nametne ostalima.⁷¹ Međutim, novom reformom gradske uprave iz 1437. godine ukinuta je primjena spomenutog načela, osim u slučaju sudaca, koji su tako birani do 1440. godine. Prestanak spomenute prakse posljedica je dijelom činjenice da postojeći model više nije zadovoljavao novu gradečku elitu, pri čemu je značajan element bila i prisutnost nepotizma,⁷² a dijelom burnih političkih promjena koje su u to vrijeme pogađale Gradec te njegovog potpadanja pod

⁶⁴ *Povijest grada Zagreba*, 43.

⁶⁵ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 20–21.

⁶⁶ Margetić, „O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu u 13. i 14. stoljeću“, 26–27; Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 21.

⁶⁷ Bruno Škreblić, „Etničke i političke skupine u srednjovjekovnom gradu: primjer gradečkih *lingui*“, *Povijesni prilozi* 35 (2008): 95.

⁶⁸ Agneza Szabo, „Uređenje uprave na zagrebačkom Gradecu od sredine 13. do sredine 19. stoljeća“, u: *Zlatna bula 1242–1992*, 39–40; Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 82.

⁶⁹ MCZ VII, iv; Szabo, „Uređenje uprave na zagrebačkom Gradecu“, 40.

⁷⁰ Četiri etničko-jezične skupine činili su Slaveni, Latini, Nijemci i Mađari, pri čemu je slavensko stanovništvo bilo najbrojnije, a činili su ga najvećim dijelom Hrvati, iako je bilo i Slovenaca i Čeha. Među latinskim stanovništvom, koje je načelno bilo bogato, ugledom su se isticali Firentinci. Nijemci i Mađari su se uglavnom bavili obrtom. Dok mađarski utjecaj u razvijenom srednjem vijeku nije bio toliko izražen, Nijemci će u 15. stoljeću pripasti u sam vrh gradečkog društva, posebno za vrijeme vladavine Celjskih: Škreblić, „Etničke i političke skupine“, 96–99.

⁷¹ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 135.

⁷² *Povijest grada Zagreba*, 68.

vlast Celjskih. Primjetno je da je iste 1441. godine kada je Ulrik II. Celjski osvojio grad za gradskog suca umjesto nekoga iz njemačke jezične skupine, kojoj je te godine pripadao red, odabran Blaž, sin Pavla. Nakon njega su sudačku funkciju opetovano obavljali Slaveni, s izuzetkom Latina Andrije, sve do 1448. godine kada će izabranog gradskog suca Martina, sina Tome prisilno smijeniti Martin Katzenorffer, koji je bio u službi Celjskih. Otada pa sve do kraja vladavine Celjskih suci će uglavnom biti Nijemci.⁷³ Reformom magistrata primjetan je veći broj obrtnika u odnosu na ranije razdoblje, a među članovima se pojavljuju i građani čija zanimanja nisu bila vrlo unosna, što svjedoči o smanjenim kriterijima za ulazak u magistrat.⁷⁴ Također je ustaljen broj prisežnika na osam, a vijećnika na dvadeset i četiri, a ovakvo će se ustrojstvo gradske uprave održati do početka 17. stoljeća, kada će dotadašnju relativno demokratsku upravu zamijeniti oligarhijska.⁷⁵

3.2. Sudske instance

Norme Zlatne bule ostale su tijekom cijelog srednjeg vijeka temelj na kojem je praksa nadograđivala daljnja rješenja, ali je sudski postupak, područje koji je privilegij najpotpunije regulirao, tijekom vremena doživio očite korekcije. Prema osnovnom privilegiju gradski sudac je sa svojim prisežnicima sudio u prvoj instanci, a nezadovoljna stranka imala je pravo uložiti priziv putem izravnog obraćanja vladaru.⁷⁶ Potonji je, doduše, ostao više teorijskom alternativom, budući da je i tada sudac protiv čije se presude prosvjedovalo bio taj koji je predstavljao građane pred kraljevskim sudom, a trošak puta s neizvjesnim ishodom snosila je nezadovoljna stranka.⁷⁷ Ovakav ustroj sudskog postupka, prema kojem unutar grada postoji samo jedna sudska instanca, dok je kao druga instanca predviđen kraljevski sud, bio je uobičajen i u drugim ugarskim i slavonskim gradovima – i kasniji Iločki statut poznaje samo jednu sudska instancu na gradskoj razini.⁷⁸ Međutim, sudska praksa 14. i 15. stoljeća jasno pokazuje da je u Gradecu postojala i drugostupanjska instanca koju su sačinjavali *antiqui judices*, odnosno u 15. stoljeću *seniores judices*⁷⁹ – osobe koje su u jednom ili više mandata

⁷³ Bedenko, „Društvo i prostor srednjovjekovnoga Gradeca“, 39.

⁷⁴ Škreblić, „Etničke i političke skupine“, 116–117.

⁷⁵ Neven Budak, „Gradske oligarhije u 17. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, u: *Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf 1988*, ur. Ivan Kampuš (Zagreb: Kratis, 1995), 101–102; Szabo, „Uređenje uprave na zagrebačkom Gradecu“, 39–40; Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba* (Zagreb: August Cesarec izdavač; Atlantic Paper, 1992), 82–83.

⁷⁶ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 43.

⁷⁷ *Povijest grada Zagreba*, 45; Margetić, „O pravnoj povijesti zagrebačkog Gradeca“, 718.

⁷⁸ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 143.

⁷⁹ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 136; MCZ VII, 1–502.

obnašale dužnost gradskoga suca i bile u više navrata članovi sudskoga vijeća.⁸⁰ Pitanje kada je potonja ustanovljena predmet je brojnih rasprava i dosada nije naišlo na jedinstveno tumačenje. Korijen problema leži u pomalo nejasnoj odredbi Zlatne bule prema kojoj se spor, ako tužitelj iskaže nepovjerenje prema sucu, rješava pred vijećem *maiores civitatis*. S jedne strane postoji mišljenje da je vijeće *maiores* već u 13. stoljeću predstavljalo drugostupanjsku instancu, s ingerencijama jednakim onima koje su kasnije imali *seniores iudices*,⁸¹ dok druga strana zastupa mišljenje da se ne radi o drugostupanjskom postupku, već je riječ o postupku za izuzeće neobjektivnog suca, preuzetom iz Justinijanovog prava. Pritom su *maiores civitatis* isto što i *iurati*, koji u ovakvim situacijama odlučuju o izuzeću suca, a potom preuzimaju predmet i nastavljaju suđenje na prvoj instanci, dok je druga instanca formirana tek oko 1355. godine, kada je prvi put spomenuta u izvorima.⁸²

Najkasnije od sredine 14. stoljeća na razini grada postojale su dvije sudske instance, pri čemu valja napomenuti kako prizivi na drugu instancu nisu bili pretjerano česta pojava. Iako se većina sporova rješavala posredstvom gradskog suda, nezadovoljna stranka imala je pravo žalbe i na drugostupanjske odluke. Međutim, potonje su bile iznimno rijetke – građanin koji se usudio uložiti priziv morao je snositi iznimno velike troškove, a pored toga je u privilegiju kvalificiran kao drzovit i njegove je interese *ad reges presentiam* predstavljao sam sudac.⁸³ Od sredine 14. stoljeća prizivi na drugostupanjske odluke ulažu se pred sudom *magistri tavernicorum*. Tavernik je kao kraljev sudac rješavao žalbe protiv presuda gradskih sudova i sporove između plemića i gradova, a još u 14. stoljeću on sudi zajedno s palatinom u kraljevskoj kuriji, s prisjednicima kraljevskog sudbenog stola. Kako su sastav tavernikalnog suda činili isključivo predstavnici visokog plemstva, to je uzrokovalo nepovjerenje gradova u slučajevima kada je sudionik parnice uz građana bio i plemić, a uz to je uvođenjem načela drugih prava u sudsku praksu ograničavana potpuna sudska autonomija gradova. Stoga od 14. stoljeća gradovi nastoje slati svoje zastupnike kao suce na tavernikalnom sudu.⁸⁴ Početkom 15. stoljeća tavernik se odvaja od kraljevske kurije i dobiva samostalnu sudsku nadležnost, koja se do kraja istog stoljeća protezala na područje materijalnog i kaznenog prava, da bi s vremenom priziv bio isključen u kaznenim i nekim oporučnim parnicama.

⁸⁰ Apostolova Maršavelski, „Tko su bili maiores civitatis“, 279.

⁸¹ Ista, „Tko su bili maiores civitatis“, 280–281; ista, „Kazneno i procesno pravo“, 82; ista, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 24.

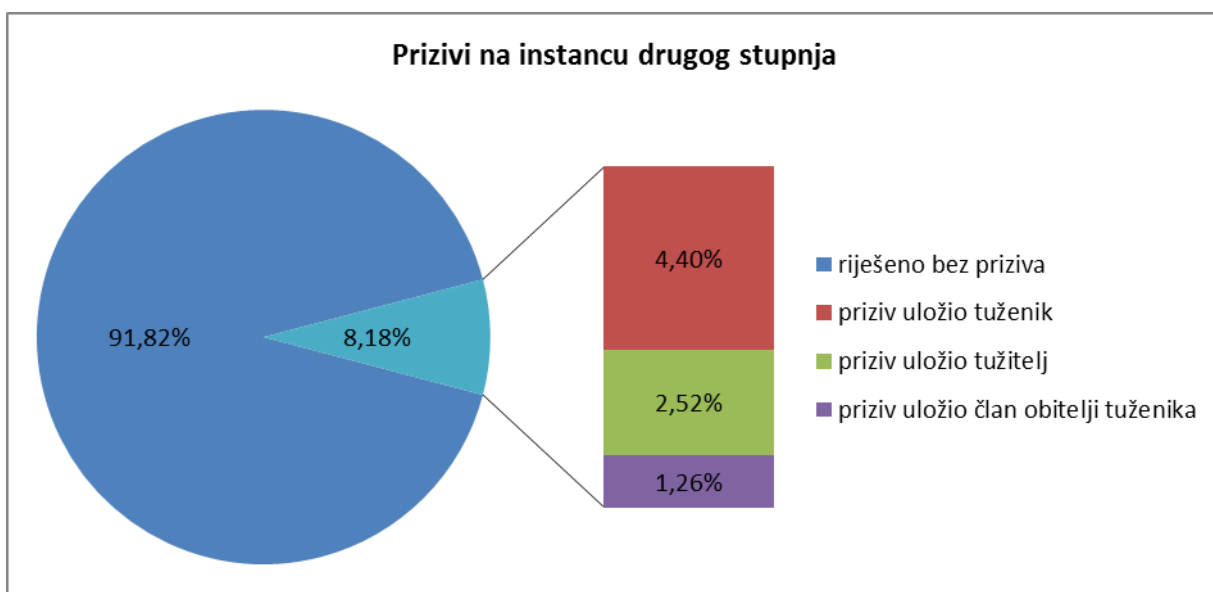
⁸² Margetić, „O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu“, 27–38; isti, „O pravnoj povijesti“, 716.

⁸³ Apostolova Maršavelski, „Tko su bili maiores civitatis“, 286.

⁸⁴ Teodora Shek Brnardić, „Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo“, *Arhivski vjesnik* 40 (1997): 186–187; Lujo Margetić, „Iločka pravna knjiga (tzv. Iločki statut)“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* vol. 44, br. 1–2 (1994): 97.

Međutim, u praksi su se i dalje nerijetko rješavali sporovi s područja kaznenog prava.⁸⁵ Ovaj bi sud zasjedao jedanput godišnje u trajanju od dva do tri dana. Stranka koja je odlučila uložiti priziv na tavernikalni sud morala je najprije platiti iznos od 10 forinti da bi potom dobila otpremni nalog, koji se slao natrag gradskom magistratu na potvrdu da je priziv na tavernikalni sud zakonito podnesen.⁸⁶ Iako je formiranjem tavernikalnog suda broj priziva uložениh na drugostupanjske odluke gradečkog suda bio nešto veći u odnosu na ranije razdoblje,⁸⁷ veliki troškovi i kompliciranost postupka tek su rijetke ohrabрили na poduzimanje takvih koraka.

U obrađenom razdoblju, od 1450. do 1480. godine,⁸⁸ od ukupno 159 parnica vođenih radi nekog oblika nasilja 146 (91,82 %) ih je okončano na prvoj instanci, dok ih je svega 13 (8,18 %) rezultiralo prizivom. Pritom je u 7 (4,4 %) slučajeva priziv uložio tuženik, a u 2 (1,26 %) slučaja član obitelji tužene osobe, dok je u 4 (2,52 %) slučaja nezadovoljan presudom bio tužitelj.

Nažalost, poznata su tek četiri ishoda postupaka vođenih pred drugom instancom: jedan postupak rezultirao je potvrdom ranije presude,⁸⁹ u drugom se okrivljeniku nalaže da položi zakletvu da nije kriv, a ako to ne učini neka bude kažnjen ranije dosuđenim iznosom,⁹⁰

⁸⁵ Shek Brnardić, „Tavernik, tavernikalni sud“, 191.

⁸⁶ Isto 188.

⁸⁷ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 43.

⁸⁸ MCZ VII, 1–502.

⁸⁹ MCZ VII, 392, 401.

⁹⁰ MCZ VII, 77, 78.

dok je u dva slučaja prvotni iznos kazne umanjen.⁹¹ Pritom u jednom od potonja dva slučaja *seniores iudices* tuženiku kao mogućnost ostavljaju priziv tavernikalnom sudu ako je nezadovoljan drugostupanjskom presudom i umanjenom kaznom,⁹² što je ujedno i jedini spomen tavernikalnog suda kao treće instance u obrađenom razdoblju i nije poznato je li u konačnici priziv na istu i uložen.

3.3. Dokazna sredstva u sudskom postupku

Za razliku od odredbi Iločkog statuta, prema kojima je sud funkciju progona uglavnom prepuštao rukama privatnog tužitelja, oštećenom ili nekome od njegovih rođaka, dok je progon po službenoj dužnosti bio pokrenut od strane suca tek u specifičnim situacijama, npr. ako bi žrtva podlegla ozljedama, a nije imala živih rođaka,⁹³ Zlatna bula ne sadrži odredbe koje bi govorile na kome je inicijativa za pokretanje postupka.⁹⁴ Međutim, iz sudske prakse gradskog suda proizlazi da su postupci bili pokretani na isti način kao u Iloku. Pritom valja napomenuti kako je pokretanje postupka putem privatne tužbe bilo uobičajeno i u ostatku Europe.⁹⁵ U sudskom postupku su obje strane, i tužitelj i okrivljenik, imale pravo na zastupnika,⁹⁶ no, kako bi donesena presuda bila valjana, korištena su razna dokazna sredstva koja su se u srednjem vijeku zasnivala u manjoj mjeri na racionalno-empirijskoj, a pretežno na iracionalno-religioznoj podlozi.⁹⁷

Osnovni privilegij zagrebačkom Gradecu spominje samo dva dokazna sredstva: svjedoke i zakletvu.⁹⁸ Iskazima svjedoka Zlatna bula je davala prednost pred zakletvom. Dok Iločki statut navodi kako svjedoci moraju biti osobe neokrnjene časti i na dobru glasu,⁹⁹ Zlatna bula ne određuje pobliže uvjete da bi netko mogao biti svjedokom, ali predlaže strankama da svjedoci koje predlažu budu istog društvenog položaja kao i one. Potonju poznaje i kasniji Iločki statut, a moguće ju je protumačiti kao pokušaj sprječavanja da optuženici pred sud dovode sebi podređene osobe, poput kmetova ili sluga, budući da su

⁹¹ MCZ VII, 372–373, 402, 403.

⁹² MCZ VII, 372–373.

⁹³ Tomičić, *Iločki statut*, 113.

⁹⁴ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 86.

⁹⁵ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 5.

⁹⁶ MCZ VII, vii.

⁹⁷ Racionalno-empirijsko dokazno pravo podrazumijeva da se istina o činjenicama koje su predmet spora saznaje iz iskaza svjedoka koji su sporne događaje iz prošlosti doživjeli te na temelju ostavljenih tragova, dok iracionalno-religiozna podloga potječe od srednjovjekovnog germanskog prava, koje je počivalo na shvaćanju da su sporne činjenice konkretnog slučaja najbolje poznate okrivljeniku te je potonjeg potrebno dovesti u poziciju u kojoj mora reći istinu: Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 88; Tomičić *Iločki statut*, 126–127.

⁹⁸ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 137.

⁹⁹ Tomičić, *Iločki statut*, 115.

spomenuti radi svoje ovisnosti o gospodaru lako mogli lažno svjedočiti ili polagati zakletvu u njegovu korist. U gradečkoj sudskoj praksi je upravo prilikom određivanja suprisežnika spomenuta odredba primjenjivana s najvećom dosljednošću,¹⁰⁰ no istovremeno su zabilježeni brojni primjeri gdje se kao očevici događaja, odnosno svjedoci građana pred sudom pojavljuju i kmetovi i sluge, pa čak i *inquilini* i stranci.¹⁰¹ Tako je, primjerice, na suđenju koje se odvijalo 1470. godine radi fizičkog okršaja između Tome Čedena i Marka *Venetusa*, optuženog da je započeo sukob pljusnuvši Tomu, iskaz potonjeg potvrđen svjedočenjem brijacha *Gywana*, sluge brusača mačeva Petra i sluge krojača Matije.¹⁰² S obzirom na to da je Toma Čeden 1464. godine obnašao funkciju jurata,¹⁰³ jasno je da su navedeni sluge bili nižeg društvenog položaja od njegovog, no budući da spomenuti nisu bili zaposlenici sudionika u sukobu, nije bilo razloga da im se ne dopusti svjedočenje o tijeku sukoba. Na istom je suđenju, unatoč dovoljnom broju muških svjedoka, svjedočila i udovica Mateja i trenutna supruga staretinara Blaža Katarina,¹⁰⁴ što ukazuje na povoljan pravni položaj žena u Gradecu. Na temelju obrađenih slučajeva¹⁰⁵ moguće je zaključiti kako svjedoke nije bilo lako pronaći. Naime, od 159 sudskih postupaka vođenih radi nekog oblika nasilja, svjedoci se spominju tek u njih 16 (10,06 %), od čega u jednom postupku, vođenom radi obeščaćenja, optuženi nije mogao svjedocima dokazati svoju nevinost,¹⁰⁶ u jednom postupku, vođenom radi nekog naguravanja, nema niti jednog svjedoka koji bi potvrdio da je do naguravanja zaista došlo,¹⁰⁷ dok su dva postupka odgođena kako bi se svjedoci doveli, ali nije poznato jesu li isti kasnije i pronađeni.¹⁰⁸ U preostalim jedanaest postupaka svjedoci su se podjednako pojavljivali na strani tužitelja kao i na strani okrivljenog – u 5 postupaka su njihovi iskazi dani u korist tužitelja,¹⁰⁹ u 4 u korist okrivljenog,¹¹⁰ u jednom postupku su obje strane dovele svjedoke,¹¹¹ dok su u dva postupka svjedoci potvrdili krivnju optuženih, koju su potonji i sami priznali.¹¹²

¹⁰⁰ Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo“, 80.

¹⁰¹ Ista, „O običajnom pravu“, 136.

¹⁰² MCZ VII, 372–373.

¹⁰³ MCZ VII, 248.

¹⁰⁴ MCZ VII, 372–373.

¹⁰⁵ Napomena: radi se o sudskim postupcima vođenih radi nekog oblika nasilja protiv osobe u razdoblju od 1450. do 1480. godine.

¹⁰⁶ MCZ VII, 171, 175–176.

¹⁰⁷ MCZ VII, 339.

¹⁰⁸ MCZ VII, 263, 367.

¹⁰⁹ MCZ VII, 28, 49, 372–373, 379–380, 350.

¹¹⁰ MCZ VII, 145, 262, 268, 449–450.

¹¹¹ MCZ VII, 238.

¹¹² MCZ VII, 213–214, 475.

Kada svjedoka nije bilo, ili iskazi potonjih nisu bili dostatni, pribjegavalo se zakletvi kao dokaznom sredstvu.¹¹³ Zakletva se, kao i prisega svjedoka, polagala na oltaru sv. Križa u župnoj crkvi sv. Marka,¹¹⁴ a njezina snaga proizlazi iz vjerovanja da će krivokletnik izazvati protiv sebe i svojih rođaka Božju osvetu.¹¹⁵ Osnovni privilegij propisuje za polaganje zakletve, slično kao i za svjedoke, da suprisežnici budu osobe sličnog položaja kao i stranka s kojom prisežu, ali je isključuje kao dokazno sredstvo u svim parnicama u kojima se kao stranka pojavljuje stranac.¹¹⁶ Privilegij ne razrađuje daljnje detalje polaganja zakletve, no sudska praksa razlikovala je više vrsta zakletvi, s obzirom na složenost i vrstu predmeta, broj sudionika i slično.¹¹⁷ Zakletvu su mogli polagati i okrivljenik i tužitelj sami, a u složenijim slučajevima s određenim brojem suprisežnika. U obrađenom periodu su žrtve, odnosno tužitelji češće bili ti koji polažu zakletvu – od ukupno 61 postupka u kojima je zakletva korištena kao dokazno sredstvo,¹¹⁸ žrtve ili njeni zastupnici su zakletvu polagale u 41 postupku, dok su optuženi zakletvu polagali u 18 postupaka. U preostala dva postupka zakletvu su polagale obje strane.¹¹⁹ Broj suprisežnika nije bio unaprijed propisan, već ga je utvrđivao sud. U kaznenim djelima nasilja protiv osoba u obrađenom periodu¹²⁰ sud je u slučajevima u kojima su žrtva ili njezin zastupnik polagali zakletvu najčešće određivao dva suprisežnika (30 od ukupno 41 postupka), no bilo je postupaka u kojima je bila dovoljna zakletva same žrtve (7 od ukupno 41 postupka), kao i onih u kojima je sud odredio tri suprisežnika (3 od ukupno 41 postupka). S druge strane, okrivljenici su najčešće zakletvu polagali sami (10 od ukupno 18 postupaka), dok je sud određivao suprisežnike uglavnom u slučajevima teškog nasilja, poput ubojstva ili pokušaja ubojstva. Tako je 1475. godine dvoje suprisežnika moralo potvrditi da Franjo nije išibao nekog Maura u njegovoj kući, dok je Franjo sam morao prisegnuti da ga nije išibao uopće.¹²¹ Godine 1459. se Franjo Jiručić s još troje suprisežnika morao zakleti da nije ozlijedio i ranio suprugu Šimuna Kuhara.¹²² Troje suprisežnika sud je odredio i u postupku vođenom 1469. godine protiv supruge sedlara Petra, optužene da je trovala sedlara Bartola i njegovu suprugu¹²³ te u postupku vođenom

¹¹³ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 137.

¹¹⁴ MCZ VII, vii–viii.

¹¹⁵ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 150.

¹¹⁶ Luj Margetić i Magdalena Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo: vrela s komentarom* (Zagreb: Narodne novine; Pravni fakultet u Zagrebu, 1990), 57.

¹¹⁷ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 89.

¹¹⁸ Napomena: 61 postupak od ukupno 159 postupaka vođenih radi nekog oblika nasilja nad osobom = 38,36 %.

¹¹⁹ MCZ VII, 70, 77–78.

¹²⁰ Napomena: riječ je o razdoblju od 1450. do 1480. godine.

¹²¹ MCZ VII, 444.

¹²² MCZ VII, 182.

¹²³ MCZ VII, 360.

1474. godine protiv Tome *Ztrokowicza*, optuženog da je skrivio smrt svoje žene.¹²⁴ Tri godine kasnije je Nikola Halić pod istom optužbom morao položiti zakletvu sa 6 suprisežnika.¹²⁵ Godine 1458. sud je lončaru Antunu, optuženom da je premlatio i time skrivio smrt Valentina, zeta Repara, odredio najprije 12, a zatim čak 20 suprisežnika koji su trebali potvrditi njegovu nevinost,¹²⁶ dok je neki kmet Marko 1472. godine s 25 suprisežnika morao dokazati da nije ni na koji način sudjelovao u ubojstvu Valentina Bukovskog.¹²⁷ Broj suprisežnika ovisio je, dakle, ne samo o težini djela i okolnostima slučaja, već i o društvenoj pripadnosti osobe koja polaže zakletvu. Navedeni primjeri svjedoče da je postojala određena nejednakost sudionika u sudskom procesu¹²⁸ i da su iskazi uglednijih osoba smatrani vjerodostojnijim. Do kojih je razmjera različito vrednovanje iskaza s obzirom na društvenu pripadnost bilo prisutno, možda najbolje svjedoče sljedeća dva primjera: dok je sud 1470. godine odredio tri suprisežnika Valentinu, sluzi nekoga Đurka, koji su trebali potvrditi da spomenuti nije nanio stanovite povrede Petru Draginu,¹²⁹ pet godina ranije su kovač Breko, Toma Herkač i Antun Termsić svaki sam trebali položiti zakletvu da postolar Juraj nije preminuo od posljedica njihova premlaćivanja.¹³⁰ Iako o prva dva počinitelja izvori ne govore više, Antun Termsić je zasigurno pripadao gradečkoj društvenoj eliti, budući da je u razdoblju od 1460. do 1465. godine četiri puta bio izabran za člana gradskog vijeća,¹³¹ a 1466., 1472. i 1473. godine je obnašao i funkciju jurata.¹³²

Popularan način dokazivanja u srednjem vijeku bili su i božji sudovi.¹³³ Potonji su potekli iz srednjovjekovnog germanskog dokaznog prava, a utemeljeni su na vjerovanjima da su božanstvu poznati svi događaji iz prošlosti te da ljudi točno utvrđenim činima mogu postići da božanstvo vidljivim znakom pokaže koja od dviju strana u sporu govori istinu.¹³⁴ Tako je, primjerice, optuženik morao nositi usijano željezo, a njegova krivnja bila je određivana stupnjem opekotina i načinom zacjeljivanja rana.¹³⁵ Drugi način dokazivanja bio je sudski dvoboj, gdje bi pobjednik dvoboja bio i pobjednikom spora.¹³⁶ Ovakvi načini dokazivanja vršili su loš utjecaj na dolazak stranih trgovaca u gradove, stoga ih je Zlatna bula izričito

¹²⁴ MCZ VII, 436.

¹²⁵ MCZ VII, 460.

¹²⁶ MCZ VII, 143, 146.

¹²⁷ MCZ VII, 410.

¹²⁸ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 87–88.

¹²⁹ MCZ VII, 375–376.

¹³⁰ MCZ VII, 263.

¹³¹ MCZ VII, 186, 200, 238, 265.

¹³² MCZ VII, 289, 398, 424.

¹³³ *Povijest grada Zagreba*, 46.

¹³⁴ Tomičić, *Iločki statut*, 127.

¹³⁵ *Povijest grada Zagreba*, 46.

¹³⁶ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 89.

zabranjivala.¹³⁷ Izričitu zabranu korištenja spomenutih dokaznih sredstava poznao je i kasniji Iločki statut,¹³⁸ a već u 13. stoljeću ista su izričito zabranjena u Vukovaru i Trnavi,¹³⁹ dok su neizravno isključena bila u Perni, Petrinji i Samoboru. Dalmatinski statuti također, već u 12. stoljeću, opetovano spominju svjedoke i zakletvu kao dokazno sredstvo, a nikada božje sudove i dvoboj.¹⁴⁰ Međutim, u ostalim dijelovima Slavonije, primjerice u Virovitici i Varaždinu, gdje se primjenjivalo opće zemaljsko pravo, božji sudovi su nailazili na široku primjenu u praksi.¹⁴¹ Ova je praksa bila uobičajena i na području Istre i Kvarnera,¹⁴² ali i na širem europskom području, a posebno južnonjemačkom i austrijskom.¹⁴³

Odredbe Zlatne bule priznaju samo svjedoke i polaganje zakletve kao dokazno sredstvo. Ipak, sudska praksa druge polovice 15. stoljeća pokazuje kako se u dokazni sustav, kao sredstvo dobivanja okrivljenikovog priznanja, uvukla tortura. Potonja je u krivični postupak uvedena oživljavanjem studija rimskog prava i paralelno s ekonomskim i kulturnim napretkom Europe od 13. stoljeća nadalje.¹⁴⁴ U zagrebačkom Gradecu prvi slučajevi njezine primjene zabilježeni su 1375. godine, no u Slavoniji tortura nije značajnije primjenjivana sve do 15. stoljeća, kada postaje sve češćom, ali još uvijek nema prevlast nad zakletvom kao dokaznim sredstvom.¹⁴⁵ Dokazna moć torture temeljila se na vjerovanju da će nevinna osoba imati dovoljno snage odoljeti teškim mukama i ne priznati zločin koji nije počinila.¹⁴⁶ Tortura ipak nije primjenjivana olako – za njezinu primjenu morala je postojati jaka indicija, utvrđena saslušanjem i objavljivanjem dokaza putem svjedoka. Nijedno priznanje dobiveno torturom nije vrijedilo pred sudom, sve dok okrivljenik isto ne bi ponovio i nakon mučenja.¹⁴⁷ U protivnom je sud bio dužan okrivljenika osloboditi, osim u slučaju pojave novih indicija, kada je iznimno bilo dopušteno ponavljanje torture.¹⁴⁸ Postupak torture bio je, svugdje gdje je primjenjivan, pažljivo reguliran, s jasnim propisima tko može biti podvrgnut torturi i u kojim okolnostima.¹⁴⁹ Primjerice, Iločki statut propisuje torturu samo kada je riječ o najtežim

¹³⁷ Margetić, „Neka pitanja“, 64.

¹³⁸ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 147.

¹³⁹ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 89.

¹⁴⁰ Margetić, „Neka pitanja“, 65–66.

¹⁴¹ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 147.

¹⁴² Lujo Margetić, „Dokazna sredstva u sudskom postupku na frankapanskim primorskim posjedima“, *Krčki Zbornik* 7 (1976), 208–209.

¹⁴³ Isti, „Neka pitanja“, 64.

¹⁴⁴ Isti, „Dokazna sredstva u sudskom postupku“, 208.

¹⁴⁵ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 151–153.

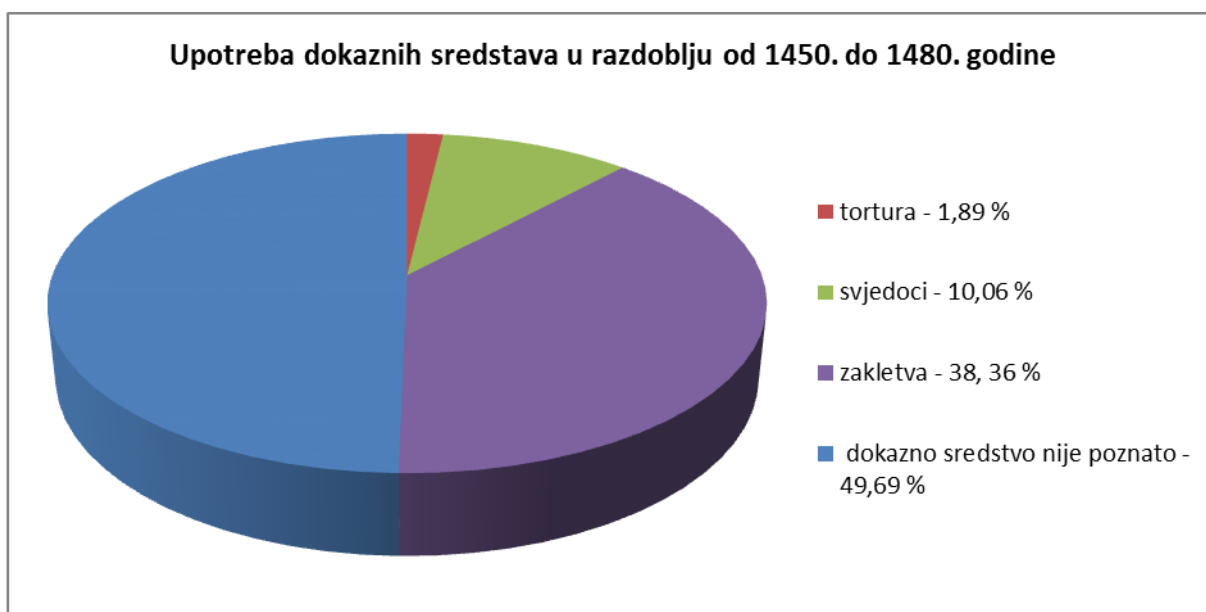
¹⁴⁶ Isti, *Iločki statut*, 127.

¹⁴⁷ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 15.

¹⁴⁸ Tomičić, *Iločki statut*, 130.

¹⁴⁹ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 15.

kaznenim djelima,¹⁵⁰ a na temelju slučajeva u drugoj polovici 15. stoljeća u kojima je ista primijenjena, moguće je zaključiti da je isti princip vrijedio i u Gradecu. Naime, od ukupno 159 postupaka vođenih radi nekog oblika nasilja u razdoblju od 1450. do 1480. godine, tortura je primijenjena svega u tri slučaja. Godine 1460. sud je podvrgnuo torturi Jurja Grudena kako bi ishodio njegovo priznanje za pljačku i teško ubojstvo Leonarda *Purkraba*, počinjeno u Ljubljani s još četvoricom. Nakon što je počinio zločin, Gruden je došao stanovati na Gradec kako bi mu se zameo svaki trag, no prepoznao ga je Hans *Kneperger* iz Ljubljane.¹⁵¹ Šest godina kasnije je stanovita Jelena, pastorka postolara Fabijana *Wewerycza* utopila svoje dijete bacivši ga u bunar u Mesarskoj ulici, što je priznala tek na mukama.¹⁵² Konačno, 1469. godine je krojač Blaž Hrvat iz Kamengrada priznao ubojstvo kovača Antuna iz Hrastovice i njegova sina, a nakon što je podvrgnut torturi se ispostavilo da je ubio svoju suprugu Margaretu i još dvije osobe.¹⁵³ U sva tri slučaja riječ je, dakle, o brutalnim zločinima, gdje gradečki sud nije imao milosti prema počiniteljima i smatrao je primjenu torture i više nego opravdanom.

Ipak, u drugoj polovici 15. stoljeća sudska praksa je i dalje davala prednost svjedocima i zakletvi, koja je u navedenom razdoblju i najčešće korišteno dokazno sredstvo, dok je tortura postala dominantno sredstvo utvrđivanja činjenica tek u 17. stoljeću, kada stari sustav uglavnom izumire. Njezina je primjena najviše došla do izražaja u tadašnjim masovnim

¹⁵⁰ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 150.

¹⁵¹ MCZ VII, 194–196; Klaić, *Zagreb*, 235.

¹⁵² MCZ VII, 310–311.

¹⁵³ MCZ VII, 349–350.

progonima vještica i čarobnjaka, koji su u 15. stoljeću od primjene iste još uvijek bili izuzeti.¹⁵⁴

3.4. Odaziv na sud

Gradski sud navodno je održavao suđenja redovito tijekom dva sudska dana tjedno, a izvjesno vrijeme i na posebni dan određen za donošenje drugostupanjskih sudskih odluka.¹⁵⁵ Međutim, u drugoj polovici 15. stoljeća zabilježen je daleko manji broj ročišta – u 31 godini zabilježeno je tek 383 datuma.¹⁵⁶ Sud bi odredio rok u kojem je tužba trebala biti obrazložena da bi mogla rezultirati presudom,¹⁵⁷ a poziv na sud je objema stranama u procesu dostavljan u pismenom obliku, što ukazuje na postojanje sudskog glasnika.¹⁵⁸ Stranku se na sud pozivalo maksimalno tri puta, a ako se nijednom ne bi odazvala, sud je presuđivao u korist druge strane, dok bi osobu koja se nije odazvala kaznio novčanom kaznom za prkos.¹⁵⁹ Čini se da je općenito neodazivanje na sudske pozive, posebno na prvi, bilo uobičajeno i nije podlijegalo nikakvim sankcijama.¹⁶⁰ Međutim, kada je riječ o nasilnim zločinima protiv osoba u promatranom razdoblju, stranke se nisu odazvale na sudski poziv tek u 13,83 % slučajeva.¹⁶¹ Pritom je neodazivanje na prvi poziv zabilježeno 13 puta, na drugi 6 puta, a na treći 4 puta. Ishodi postupaka u kojima je zabilježeno neodazivanje na suđenje jedne od stranaka poznati su u njih 9 (40,09 %).

Uz neodazivanje na ročišta su u neznatno manjoj mjeri (13,21 %) bile zastupljene i odgode suđenja.¹⁶² Iako razlog odgode nije uvijek naveden (3,14 %), do potonjih je najčešće dolazilo kada bi se ukazala mogućnost da se stranke izvansudski nagode (7,54 %). Međutim, uspješnost takvih nagodbi bila je upitna – od ukupno 12 postupaka u 5 ih je u konačnici sud presudio, dok ishodi preostalih 7 nisu poznati. Nadalje, dva postupka su odgođena kako bi se doveli svjedoci,¹⁶³ jedan je postupak odgođen dok se ne dokaže krivnja optuženog,¹⁶⁴ a u

¹⁵⁴ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 90.

¹⁵⁵ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 38.

¹⁵⁶ MCZ VII, 1–502.

¹⁵⁷ MCZ VII, vii.

¹⁵⁸ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 88.

¹⁵⁹ MCZ VII, vii.

¹⁶⁰ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 40.

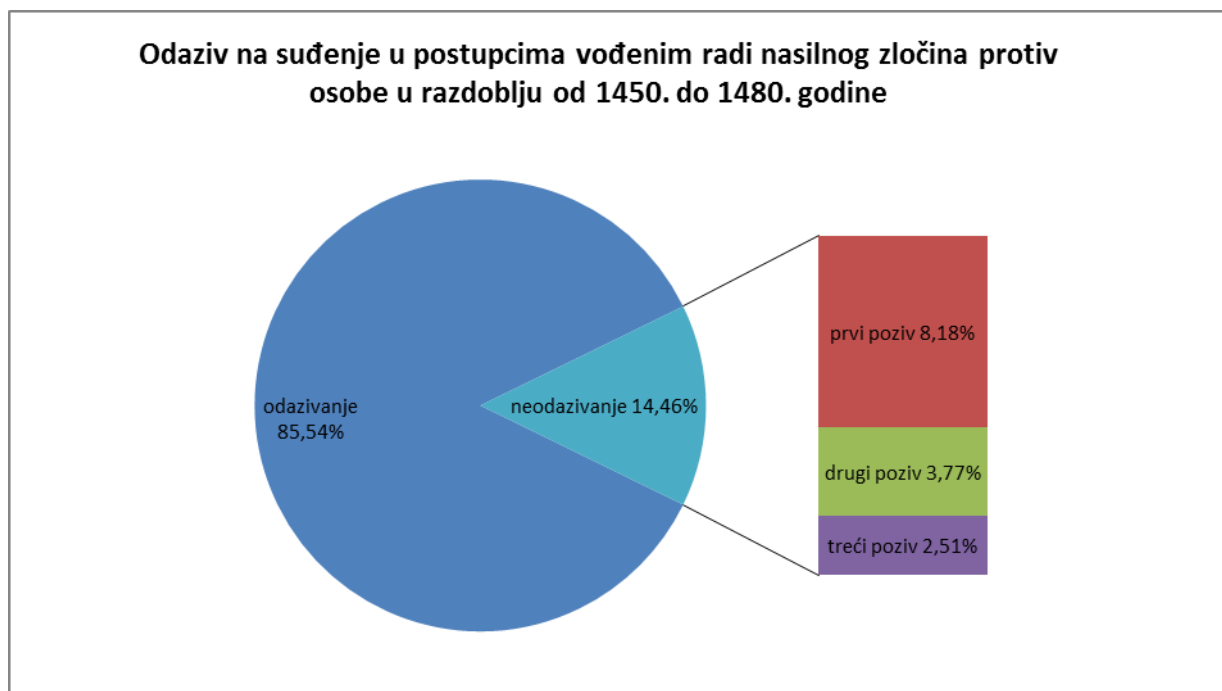
¹⁶¹ Napomena: radi se o 23 slučaja od ukupno 159.

¹⁶² Napomena: radi se o 21 slučaju od ukupno 159.

¹⁶³ MCZ VII, 263, 367.

¹⁶⁴ MCZ VII, 436.

jednom postupku vođenom radi ubojstva sud je radi predstojećeg blagdana odgodio samo donošenje presude.¹⁶⁵

3.5. Kazne

Zlatna bula najviše prostora posvećuje kaznom pravu, koje se dalje izgrađivalo običajnopравnim putem i sudskom praksom.¹⁶⁶ U skladu s politikom brzog uzdizanja gradskog tržišta, Zlatna bula predviđa drastično visoke kazne za delikte. Izgrednička ponašanja poput uvreda, izvrgavanja ruglu, povlačenja za kosu ili davanja zaušnica, nisu se smatrala nimalo bezazlenima, pogotovo ako su dovodila u pitanje red na tržištu – Zlatna bula za takve delikte predviđa kaznu od 10 pensa (400 denara). Za teške delikte ranjavanja nožem, mačem, sulicom ili bilo kojim drugim oružjem Zlatna bula predviđala je kaznu od 25 pensa i naknade troškova liječenja oštećenom, a 5 pensa gradskoj blagajni u slučaju da nije došlo do sakaćenja. Ako je žrtva pritom bila i osakaćena, osim troškova liječenja počinitelj je plaćao oštećenome 10 maraka, a gradskoj blagajni 10 pensa. Koliko su navedene kazne bile drastične, još više dolazi do izražaja uzme li se u obzir da se iznos prosječne marturine kretao od 10 do 24 denara.¹⁶⁷ Iločki statut iz 1530. godine je, primjerice, za delikt povlačenja za kosu propisivao kaznu od 10 maraka, a za sakaćenje osim troškova liječenja 16 maraka oštećenom i

¹⁶⁵ MCZ VII, 56.

¹⁶⁶ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 137.

¹⁶⁷ Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo“, 77–78.

isto toliko sucu,¹⁶⁸ dok su u sudskoj praksi druge polovice 15. stoljeća, pa i kasnije, u Gradecu za iste delikte uglavnom primjenjivani iznosi određeni privilegijem. Za trostruke recidiviste Zlatna bula predviđa kaznu izгона iz grada i konfiskaciju imovine, iako je njeno provođenje u praksi katkada upitno. Potonju kaznu privilegij određuje i počiniteljima ubojstva, pri čemu su dvije trećine imovine optuženog pripadale rodbini ubijenog, a jedna gradu, dok je samog počinitelja čekala smrtna kazna.¹⁶⁹ U većini slučajeva određenih srednjovjekovnim statutarnim pravom je kod zločina ubojstva okolnost je li počinitelj postupao namjerno ili iz nehaja bila irelevantna, a počinitelj je kažnjavao za objektivno zlo bez obzira na svoj psihički odnos prema djelu.¹⁷⁰ Međutim, Zlatna bula pravi razliku između ubojstva s predumišljajem i ubojstva iz nehaja – potonja su kažnjavana puno blaže, sa 100 pensa rodbini ubijenog te 20 gradskoj blagajni.¹⁷¹ Pritom je navedeni iznos mogao biti korigiran arbitražom građana ako su okolnosti išle u počiniteljevu korist ili isti nije imao dovoljno imovine za isplatu ovako visoke kazne.¹⁷² Kao i u drugim gradovima diljem Europe, i u Gradecu su u deliktima fizičkog nasilja dominirale novčane kazne,¹⁷³ koje u pravilu uvijek idu ili isključivo u korist oštećenika ili u korist oštećenika i općine u određenom omjeru.¹⁷⁴ Potonje su poprimale još drastičnije razmjere ako su zločini bili počinjeni za vrijeme trajanja tzv. „Božjeg mira“ (*treuga dei*), šest dana prije i nakon blagdana Sv. Margarete, jer bi njihov iznos tada bio udvostručen ili čak zamijenjen tjelesnom kaznom.¹⁷⁵ Tako je 1465. godine zlatar Mihael, jer je njegov konj ozlijedio dječaka postolara i jurata Klementa *Kelecza*, umjesto uobičajenih 10 pensa *Keleczu* morao isplatiti duplu svotu od 20 pensa i 5 pensa općini,¹⁷⁶ dok je istoga dana izvjesni sluga Toma radi šibanja žene postolara Grgura bio osuđen na mnogo rigorozniju kaznu – amputaciju ruke i progon s gradskog teritorija.¹⁷⁷ Slična politika provođena je i u Dubrovniku, gdje su statutom propisane kazne višestruko uvećavane u slučajevima kada je prekršaj počinjen nakon trećega zvona, odnosno ljeti iza 23 sata, a zimi iza 22 sata.¹⁷⁸ Iako su novčane kazne predviđene privilegijem bile fiksno određene, praksa druge polovice 15. stoljeća pokazuje kako se sud nije propisanoga uvijek pridržavao, već su iznosi kazne

¹⁶⁸ Tomičić, *Iločki statut*, 75–76.

¹⁶⁹ Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo“, 78.

¹⁷⁰ Željko Horvatić, „Povijest hrvatskoga materijalnog kaznenog prava“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 4, br. 2 (1997): 775.

¹⁷¹ Margetić, Beuc i Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, 95.

¹⁷² Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo“, 78.

¹⁷³ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 130–131.

¹⁷⁴ Tomičić, *Iločki statut*, 69.

¹⁷⁵ MCZ VII, xi–xii.

¹⁷⁶ MCZ VII, 274.

¹⁷⁷ MCZ VII, 275.

¹⁷⁸ Zdenka Janeković Römer, „Post tertiam campanam – dubrovački noćni život u srednjem vijeku“, *Otium* 1 (1993), 6–7.

ovisili o okolnostima i težini zločina, a često i o društvenoj pripadnosti stranaka. Za blaže fizičke obračune poput guranja ili povlačenja za kosu sud je u pravilu i dalje dosuđivao kaznu od 10 pensa i 5 pensa gradskoj blagajni. U slučajevima ranjavanja primjenjivana je kazna propisana privilegijem, no u gotovo polovici slučajeva kazna je iznosila polovinu tog iznosa, odnosno 12,5 pensa oštećenom i 5 pensa gradskoj blagajni. Budući da je Iločki statut kazne u slučajevima ranjavanja stupnjevao prema veličini i dubini rane,¹⁷⁹ moguće je pretpostaviti da je i u Gradecu to bio slučaj. Sivu zonu predstavljaju preostali slučajevi nasilja – šibanja, premlaćivanja, krvoprolića te razne povrede i ožiljci – koji su kažnjavani iznosima od 10 pensa sve do vrtoglavih 25 maraka. Tako je primjerice 1456. godine krojač Andrej osuđen na 10 pensa i gradskoj blagajni njezin dio jer je do krvi premlatio poreznika Valentina,¹⁸⁰ a na istu je kaznu osuđena 1473. godine i žena postolara Ilije koja je istukla Agatu.¹⁸¹ S druge strane, 1456. godine je zet staretinara Dionizija Stjepan, koji je do krvi istukao svoju punicu, osuđen na 25 maraka oštećenju i 5 maraka sudu,¹⁸² a ovako visoka kazna određena je prije zbog rodbinske povezanosti, nego zbog težine zadobivenih ozljeda. Neuobičajeno visoka kazna od 6 maraka stigla je i ženu stanovitog Klementa, koja je udarila Grgurovu ženu i svoju kumu.¹⁸³ Međutim, 1472. godine je brijač Petar išibao i premlatio svoju šogoricu Katarinu, ali je bio osuđen na 10 pensa oštećenju i 100 denara sudu, dok je primjerice Juraj Vitković radi šibanja i mlaćenja Stjepana Tomanića 1480. godine morao potonjem platiti 20 pensa, a općini 5 pensa.¹⁸⁴ Konačno, neki došljak Andrej je 1461. godine radi šibanja Jakova Vintečina bio osuđen na vrtoglavih 10 maraka,¹⁸⁵ iako se naizgled radi o lakšem zločinu nego u prethodna dva slučaja. Navedeni primjeri svjedoče kako u gradečkoj sudskoj praksi nije postojalo ujednačeno mjerilo kažnjavanja, već je isto moralo biti uvjetovano različitim faktorima – težinom ozljede, njezinom vidljivošću na tijelu, načinom na koji je ozljeda nanesena, sredstvom nanošenja ozljede, odnosima među suprotstavljenim stranama te društvenom pripadnošću počinitelja i žrtve. Drugim riječima, čini se da je jedini faktor gdje gradečki sud nije pravio razliku bila spolna pripadnost počinitelja i žrtve, odnosno da su muškarci i žene kažnjavani jednako. Nadalje, iako je gradečki sud određivao isplaćivanje kazne u roku od osam dana,¹⁸⁶ u većini slučajeva nije poznato jesu li iste zaista isplaćene i u kojoj mjeri. Primjeri nekih europskih gradova, poput Konstanze i Bologne, svjedoče da je o

¹⁷⁹ Tomičić, *Iločki statut*, 91.

¹⁸⁰ MCZ VII, 109.

¹⁸¹ MCZ VII, 429.

¹⁸² MCZ VII, 112.

¹⁸³ MCZ VII, 49.

¹⁸⁴ MCZ VII, 494.

¹⁸⁵ MCZ VII, 214–215.

¹⁸⁶ MCZ VII, xvi.

iznosu kazne i načinju plaćanja bilo moguće pregovarati, a u nekim slučajevima je redukcija predviđenog iznosa mogla biti postignuta plaćanjem određene svote u dobrotvorne svrhe prije nego je izrečena presuda.¹⁸⁷

Zlatna bula predviđa tek dvije nenovčane kazne – smrtnu kaznu za ubojstvo s predumišljajem te kaznu izгона iz grada za trostruke recidiviste. Privilegij iz 1266. godine uz potonje za delikt povrede gradskog suca ili nekoga od prisežnika predviđa amputaciju ruke kao alternativu za ranije određenu kaznu od 10 maraka.¹⁸⁸ Međutim, u kasnijim stoljećima tjelesne kazne postaju više pravilo nego iznimka i uobičajena alternativa novčanim kaznama.¹⁸⁹ U 15. stoljeću primjenjivana je i ustanova *homagium vivum* u značenju alternativne tjelesne kazne ako se novčana ne bi isplatila,¹⁹⁰ čija je vrijednost u Gradecu bila jednaka vrijednosti iznosa od 25 maraka,¹⁹¹ a u Iloku 32 marke.¹⁹² Na takvu je kaznu 1459. godine osuđen Stjepan Jagičić zbog nanošenja sramote i oduzimanja nevinosti nekoj djevojci,¹⁹³ ali ista je katkada, u slučajevima jednake prirode, dosuđivana i tužiteljima kada ne bi svoje optužbe mogli dokazati, o čemu svjedoči slučaj brijača Petra, koji je bez dokaza optužio Petra Dragina radi obeščašćivanja svoje žene.¹⁹⁴ Praksa kažnjavanja tužitelja koji svoje optužbe nisu mogli dokazati bila je prisutna i u drugim gradovima, primjerice u Korčuli, gdje je tužitelj u rečenim okolnostima općini bio dužan platiti 2 groša.¹⁹⁵ Pored homagija, koji je kao kazna za nasilne zločine bio prisutan i u ugarskim slobodnim kraljevskim gradovima na području današnje Slovačke, poput Košica, Levoča i Prešova,¹⁹⁶ izvori kao oblik tjelesne kazne spominju i *birsagium sanguinis*,¹⁹⁷ na koju je 1452. godine osuđen postolar Franjo jer je prolio krv jurata Petra.¹⁹⁸

Na ubrzano širenje strogih i teških tjelesnih i smrtne kazne velik je utjecaj izvršilo učenje Tome Akvinskog, utemeljeno na vjerskom nauku Katoličke crkve i temeljnim premisama Aristotelovog nauka, prema kojem kazna mora djelovati prema svima i svima biti opomenom. Pritom je ključna kategorija kažnjavanja katarza osuđenika, njegovo pravo na

¹⁸⁷ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 133 .

¹⁸⁸ Apostolova Maršavelski, „Kazneno i procesno pravo“, 80.

¹⁸⁹ Ista, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 46–47.

¹⁹⁰ Isto 52.

¹⁹¹ MCZ VII, xiii.

¹⁹² Tomičić, *Iločki statut*, 75.

¹⁹³ MCZ VII, 171.

¹⁹⁴ MCZ VII, 338.

¹⁹⁵ Margetić, „O nekim osnovnim značajkama“, 6.

¹⁹⁶ Blanka Szeghyová, „Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí“, u: *Kriminalita bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, ur. Jordana Burianova (Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2007), 99.

¹⁹⁷ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 52.

¹⁹⁸ MCZ VII, 41.

otkupljenje grijeha i spas duše, što je nemoguće bez ispaštanja.¹⁹⁹ Stoga ne čudi da je i u gradečkoj sudskoj praksi 14. i 15. stoljeća zabilježena primjena najrazličitijih vrsta tjelesnih kazni, od šibanja, žigosanja i amputacije dijelova tijela do načina izvršenja smrtnih kazni,²⁰⁰ pri čemu su potonje svojom okrutnošću prije svega imale cilj opomenuti druge i zastrašivanjem ih spriječiti da i sami počine kazneno djelo.²⁰¹ Tako je već spomenuti Juraj Gruden zbog pljačke i strašnog ubojstva 1460. godine osuđen na stravičnu kaznu – najprije ga se vezanog o repu konja trebalo vući kroz grad sve do vješala, pod kojima mu je trebalo sjekirrom odsjeći glavu naočigled cijele zajednice, a potom mu raščetvoriti tijelo i svaki dio zasebno, uključujući i sjekiru kojom je ubijen, objesiti na vješala.²⁰² Slična kazna čekala je i krojača Blaža iz Kamengrada, osuđenog 1469. godine radi ubojstva pet osoba – njega se imalo također vezanog za rep konja vući gradskim ulicama do vješala, no ondje ga je čekao drugačiji scenarij nego Grudena. Krvnici su mu pod vješalima trebali polomiti sve kosti i potom ga tako polomljenog postaviti na kotač i okretati na njemu do smrti, a ako ni tada ne umre, trebalo ga je na vješalima objesiti.²⁰³ Primjenu ovakvih kazni nalazimo i u drugim gradovima – vuča zločinca privezanog za konjske repove poznata je primjerice u Regensburgu,²⁰⁴ a kao pooštreni oblik kazne navodi je i Iločki statut. Isti u slučajevima okrutnih ubojica i razbojnika te silovanja u polju predviđa i lomljenje na točku.²⁰⁵ Za razliku od Dalmacije, gdje je odsijecanje glave bio častan način smrti rezerviran samo za plemiće, u Slavoniji je isto smatrano posebno sramotnim. Iločki statut je ovakvu smrt predviđao u slučajevima agresivnih ubojstava s posebnom namjerom, potajnih ubojstava gospodara ili žene te za silovanje u kući i oskvrnuće djevice, dok je za teže oblike krađe predviđao vješanje.²⁰⁶ U Gradecu je vjerojatno vrijedio isti princip, o čemu svjedoči slučaj nekog Valentina, koji je radi ubojstva Ivana, sina Matije od Dedića 1463. godine osuđen na spomenutu kaznu,²⁰⁷ a ista je 1458. godine stigla i Matiju *Oslewca* radi ubojstva nadzornika kupališta.²⁰⁸ Godine 1457. je Ladislav zvan *Laczko* radi ubojstva i pljačke nekog staretinara, ali i brojnih drugih krađa osuđen na smrt vješanjem.²⁰⁹ Najtežom mogućom kaznom smatrana je smrtna kazna spaljivanjem, koju Iločki statut predviđa u slučajevima ubojstva trovanjem,

¹⁹⁹ Tomičić, *Iločki statut*, 66–67.

²⁰⁰ Apostolova Maršavelski, „O običajnom pravu“, 138.

²⁰¹ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 126.

²⁰² MCZ VII, 194–196.

²⁰³ MCZ VII, 349–350.

²⁰⁴ Margetić, „Kažnjavanje ubojstva u zagrebačkom Gradecu“, 120.

²⁰⁵ Tomičić, *Iločki statut*, 73.

²⁰⁶ Tomičić, *Iločki statut*, 71.

²⁰⁷ MCZ VII, 238.

²⁰⁸ MCZ VII, 145.

²⁰⁹ MCZ VII, 124.

paleži, krađe svetih stvari, krivotvorenja novca, čedomorstva i slično,²¹⁰ dakle prilikom najtežih zločina onog vremena, za koje je potrebno najveće lukavstvo kako bi bila počinjena. U zagrebačkom Gradecu je za čedomorke također bila predviđena kazna spaljivanja na lomači, o čemu svjedoči slučaj iz 1466. godine, kada je pastorka postolara Fabijana *Wewerycza* Jelena utopila svoje dijete bacivši ga u bunar. Ipak, gradečki je sud kasnije Jeleni ublažio kaznu, osudivši je na batinanje i izgon iz grada.²¹¹ Na potonju je kaznu 1468. godine osuđena i udovica Matije *Kerzowaycha* Elizabeta, koja je ostavši trudna s Mihovilom, slugom suca Blaža, počinila abortus,²¹² a kazna izгона iz grada bila je uobičajena za počinitelje bluda i preljuba i u drugim dijelovima Europe.²¹³ Slučajevi ublažavanja kazni i pomilovanja u Gradecu, poput Jeleninog primjera, u gradečkoj sudskoj praksi nisu bili rijetkost, čak ni kada se radilo o trostrukim recidivistima.²¹⁴ Razlozi koji su dovodili do pomilovanja bili su raznoliki, od isticanja milosrđa kao vrline u kršćanskom svijetu, činjenice da su stanovnici grada međusobno bili povezani različitim vezama,²¹⁵ brige za djecu počinitelja²¹⁶ do nedostatka službenih osoba koje su obavljale dužnost krvnika.²¹⁷

* * *

Temeljni dokument koji je određivao pravni život grada bila je Zlatna bula, a sve praznine nastale razvojem grada ispunjavane su običajnopравnim putem i sudskom praksom. Korekcije do kojih je u kasnijim stoljećima došlo najočitije su u sudskom postupku i kaznenom pravu. Dok osnovni privilegij spominje isključivo suca kao prvostupanjsku instancu, praksa govori o primjeni principa kolegijalnosti, a zabilježeni su i primjeri gdje članovi magistrata sami vode sporove u slučaju sučeve odsutnosti. Nadalje, privilegij pod određenim pretpostavkama predviđa priziv na sud vladara, no u praksi 14. i 15. stoljeća sporovi se rješavaju isključivo na razini grada, pri čemu je gradski sudac činio prvu instancu, a kao drugostupanjska instanca uvedeni su *seniores iudices*, čime je priziv na sud vladara ostao uglavnom teoretskom alternativom. Osnovni privilegij formalnu kompetenciju suda

²¹⁰ Tomičić, „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta“, 152.

²¹¹ MCZ VII, 310, 311; Marija Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije – marginalci ili ne?“, u: *Gradske marginalne skupine*, 83.

²¹² MCZ VII, 334; Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine“, 83.

²¹³ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 129.

²¹⁴ Karbić, „Žene s druge strane zakona“, 71.

²¹⁵ Isto, 61.

²¹⁶ Ista, „Prilog poznavanju položaja djece u srednjovjekovnim gradskim naseljima u međurječju Save i Drave“, *Scrinia slavnica* 3 (2003), 65; ista, „Nezakonita djeca i konkubine“, 83.

²¹⁷ Čest nedostatak krvnika bio je povezan s prezrenošću njihova zanimanja, iako je ono bilo dobro plaćeno. Stoga se nerijetko obavljanje krvničke službe povezivalo s opraštanjem neke kazne i prisiljavanjem počinitelja da je prihvati: Damir Karbić, „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća“, *Historijski zbornik* god. 49 (1991), 55.

proteže na sve delikte počinjene na gradskom teritoriju, pri čemu se jedina razlika među strankama pred sudom očituje u odredbi da predloženi svjedoci budu istog položaja te u isključenju zakletve kao dokaznog sredstva u slučajevima kada je jedna od stranaka u sporu stranac. Međutim, u praksi se kao svjedoci i suprisežnici građana pred sudom pojavljuju osobe najrazličitijih položaja, često i nižeg od osobe s čije strane su pozvani pred sud. Sankcije u slučajevima neodazivanja na sudski poziv privilegijem nisu određene, a iz zamjetnog broja neodazivanja na prvi i drugi poziv moguće je zaključiti kako iste nisu postojale ni u praksi, osim ako se stranka ni treći puta ne bi odazvala – u tim bi slučajevima sud, osim određivanja novčane kazne za prkos, redovito presudio u korist druge strane. Ranije spomenuta dokazna sredstva, svjedoci i zakletva, ujedno su i jedina dopuštena privilegijem, pri čemu isti daje svjedocima prednost pred zakletvom. Međutim, u drugoj polovici 15. stoljeća potonja je najčešće korišteno dokazno sredstvo, a broj suprisežnika određivao je sud, uzimajući pritom u obzir težinu djela, okolnosti slučaja, ali i statusnu pripadnost osobe koja polaže zakletvu. Potaknuta ekonomskim i kulturnim napretkom te novim smjerom razvoja europskog srednjovjekovnog kaznenog prava utemeljenim na učenju Tome Akvinskog, sudska praksa 14. i 15. stoljeća je u slučajeve najtežih delikata postupno kao dokazno sredstvo uvela torturu, ali i promjene u sustavu kažnjavanja. Naime, dok osnovni privilegij poznaje svega dvije nenovčane kazne – smrtnu u slučajevima ubojstva te kaznu izгона iz grada za trostruke recidiviste, a privilegij iz 1266. godine kao treću uvodi kaznu amputacije ruke kao alternativu novčanoj kazni u slučajevima povrede nekog od članova suda, kasnija praksa obiluje raznim tjelesnim kaznama, od raznoraznih sakaćenja i amputacije udova do veoma egzemplarnih primjera smrtne kazne. Korekcije su vidljive i prilikom izdavanja novčanih kazni, koje su nerijetko bile drugačije od onih propisanih privilegijem. Prilikom njihova određivanja spolna pripadnost, čini se, nije igrala nikakvu ulogu, ali isto tako nije postojalo ujednačeno mjerilo kažnjavanja, već je visina kazne bila ovisna o različitim faktorima – od težine zadobivene ozljede i načina na koji je ona nanesena do društvene pripadnosti počinitelja i žrtve. Provođenje sudskih odluka u obrađenom razdoblju također je upitno s obzirom na to da primjeri drugih europskih gradova svjedoče o mogućnosti redukcije dosuđenog iznosa pod određenim uvjetima, dok s druge strane u čitavom nizu postupaka presude nisu navedene, a u nekim slučajevima, poput onih gdje je dolazilo do odgode suđenja s ciljem mirenja stranaka, presuda možda i nije donesena. Ipak, na temelju obrađenih slučajeva moguće je zaključiti kako je kazneni sustav zagrebačkog Gradeca bio dobro promišljen i u velikoj mjeri usklađen sa širim europskim područjem, a drastičnim novčanim i tjelesnim kaznama, konfiskacijama imovine, sramotnim izgonima iz grada i

raznim egzemplarnim oblicima pogubljenja grad je učinkovito eliminirao sve koji su se ogriješili o pravila zajednice. Dok mnogobrojni primjeri svjedoče o krutosti i strogosti gradečkih vlasti, s druge strane razni primjeri ublažavanja kazne i pomilovanja ukazuju na postojanje razumijevanja i milosti prema delikventima; naravno, pod određenim uvjetima.

4. Sudionici u sudskim procesima

Nejednakost stranaka pred sudom bila je jedno od općih obilježja srednjovjekovnog kaznenog prava, a njezine primjere pronalazimo i u raznim statutarnim odredbama s čitavog europskog i hrvatskog prostora. Različito kažnjavanje za ista kaznena djela kada su počinjena od pripadnika različitih staleža ili kada je riječ o žrtvi različitog staleža od počinitelja bilo je česta pojava. Ovakvim odredbama obiluju, primjerice, sjeverno-kvarnerski statuti, poput Vinodolskog zakona (1288.), Rapskog (1326.) i Senjskog statuta (1388.),²¹⁸ ali kažnjavanje s obzirom na kakvoću prijestupa i stalež osoba bilo je prisutno i u dalmatinskim gradovima, poput Zadra.²¹⁹ Nejednakosti prilikom kažnjavanja postojale su i s obzirom na spolnu pripadnost počinitelja i žrtve, čiju potvrdu između ostaloga možemo pronaći u Trogirskom statutu,²²⁰ a spolna nejednakost očitovala se i pri odabiru svjedoka. Naime, iako su žene u sjeverno-kvarnerskim i dalmatinskim komunama načelno mogle svjedočiti i u građanskim i u krivičnim parnicama, u pravilu su smatrane drugorazrednim svjedocima.²²¹

Stanovita nejednakost stranaka pred sudom postojala je i u slobodnim kraljevskim gradovima, no bila je slabije izražena. Privilegiji potonjih uglavnom proklamiraju jednakost svih građana s ciljem privlačenja novih doseljenika, a odredbe koje bi i upućivale na stanovitu nejednakost bile su usmjerene na zaštitu spomenutih.²²² U zagrebačkom Gradecu postojanje iste očitovalo se jedino u već spomenutoj odredbi Zlatne bule prema kojoj predloženi svjedoci trebaju biti istog položaja kao i stranka koja se na njih poziva te u isključivanju zakletve kao dokaznog sredstva, ako je jedna od stranaka u sporu stranac.²²³ Međutim, kao što je već ranije rečeno,²²⁴ kasnija se sudska praksa donekle približila običajima prisutnima u sjeverno-kvarnerskim i dalmatinskim statutima, stvorivši dubok jaz izmeđuličnosti delikvenata s obzirom na njihov status, što dokazuju mnogobrojni primjeri davanja osobite milosti delikventima za koje su se zauzeli faktori u samom gradu, uz istodobna rigorozna

²¹⁸ Zrinka Novak, „Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu“, *Historijski zbornik* 62 (2011), 322; Đorđe Milović, „Sjeverno-kvarnerski statuti i neka pitanja krivičnog prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 3 (1983): 21–23.

²¹⁹ Vilma Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 3–4 (2006): 547.

²²⁰ Antun Cvitanić, „Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu* 2 (1964): 76.

²²¹ Silvio Braica, „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“, *Ethnologica Dalmatica* 4–5 (1995/1996): 7; Pezelj, „Naznake pravnog položaja žene“, 547; Lonza, „Kazneni postupak Krčkog statuta“, 719.

²²² Tomičić, *Iločki statut*, 49–50.

²²³ Vuletić, „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca“, 87.

²²⁴ Vidi podatke na str. 27.

postupanja prema delikventima koji nisu imali preporuke uglednih građana.²²⁵ S druge strane, spolna pripadnost počinitelja ili žrtve u Gradecu nije igrala nikakvu ulogu, već je sud pripadnike oba spola kažnjavao jednako.²²⁶ Da su žene u slavonskim gradovima, pa tako i u zagrebačkom Gradecu, općenito uživale povoljan pravni položaj, potvrđuju i brojni primjeri u kojima se iste javljaju kao svjedoci u svim vrstama parnica,²²⁷ pri čemu su njihovi iskazi smatrani ravnopravnima iskazima muškaraca. Osim već spomenutog suđenja Marku *Venetusu* optuženom za fizički napad na Tomu Čedena, gdje se uz nekoliko muškaraca na popisu svjedoka našla i supruga staretinara Blaža Katarina,²²⁸ žene su u Gradecu svjedočile i u slučajevima teških zločina. Tako je krojač Dionizije 1461. godine optužio krojača Tomu da je obeščastio dvije djevojke, a tokom suđenja je više muškaraca i žena svjedočilo u korist obje strane, da bi na kraju Tomo radi nedostatka dokaza bio oslobođen krivnje,²²⁹ dok je 1465. godine gradski izrađivač štitova Juraj, optužen za ubojstvo svoje supruge, oslobođen krivnje zahvaljujući iskazu šogora Matije i sedam poštenih svjedokinja.²³⁰ Žene su u sudskim procesima, osim u ulozi svjedokinja, bile prisutne i kao tužiteljice i kao optuženice. Iako je gradečki sud donio odredbu kojom se onaj koji bi na sud pozvao udanu ženu kažnjava iznosom od 150 denara, žene su pred sudom nerijetko nastupale samostalno, bez obzira na bračni status, a u nekim su slučajevima čak žene bile zastupnice svojih muževa,²³¹ što je još jedan dokaz njihova povoljnog pravnog položaja.²³²

4.1. Spolna stratifikacija sudskih stranaka

Kada je riječ o deliktima nasilja, i muškarci i žene javljali su se kako u optuženičkoj ulozi, tako i u ulozi žrtve. Međutim, muškarci su pritom daleko zastupljeniji spol u obje uloge, dok se žene pojavljuju češće u ulozi žrtve nego u ulozi počinitelja nasilnih krimena. Naime, u promatranom razdoblju je od ukupno 159 zabilježenih postupaka vođenih radi nekog oblika nasilja u njih 157 moguće odrediti broj i spol počinitelja. Potonjih je zabilježeno 189, od čega se muškarci u spomenutoj ulozi javljaju 163 (86,24 %), a žene svega 26 puta (13,76 %). Žrtava je u spomenutih 159 postupaka u odnosu na broj počinitelja bilo nešto manje, odnosno

²²⁵ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 48.

²²⁶ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 71.

²²⁷ Isto 69.

²²⁸ MCZ VII, 372–373, vidi podatke na str. 19.

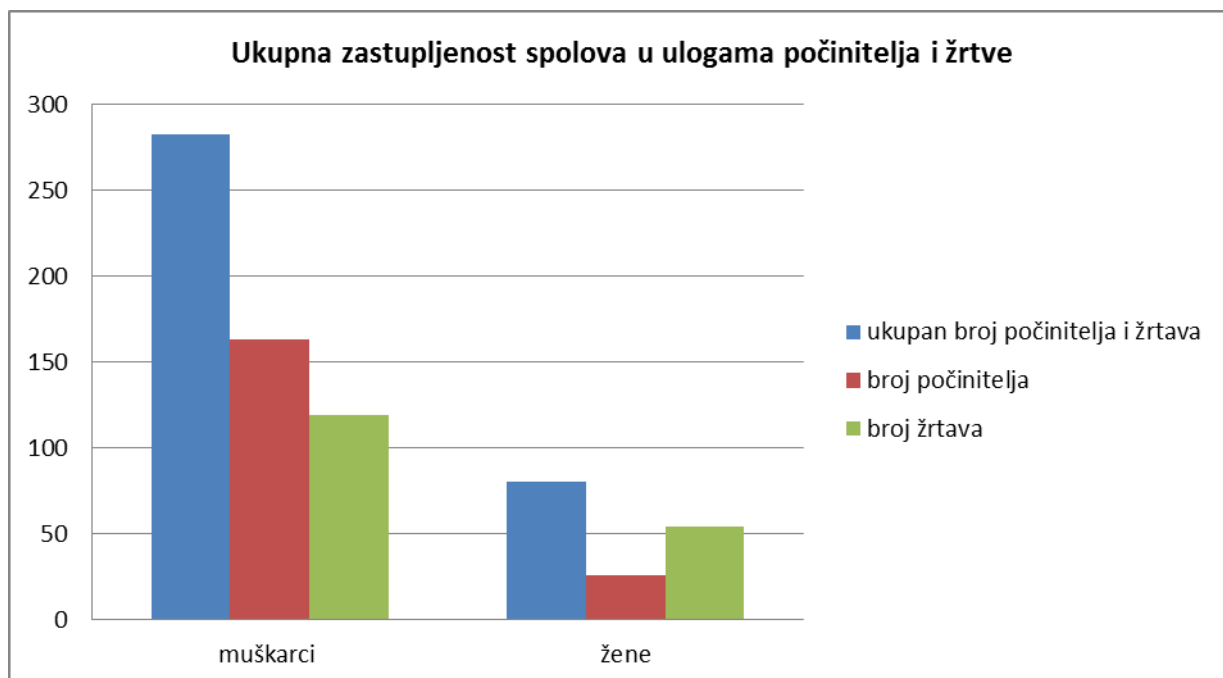
²²⁹ MCZ VII, 213–214, 215.

²³⁰ MCZ VII, 268; Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 69.

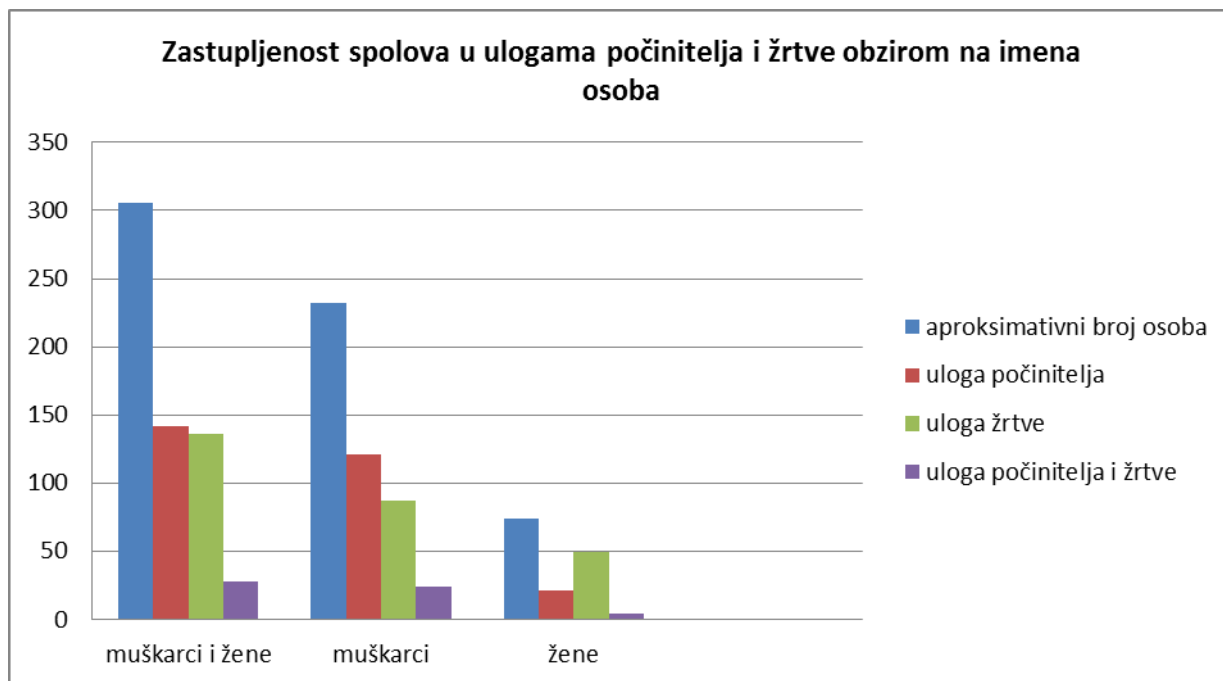
²³¹ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 70.

²³² Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 15–18.

174. Pritom se muškarci u navedenoj ulozi pojavljuju 119 puta (68,4 %), žene 54 puta (31,03 %), dok u jednom slučaju abortusa spol žrtve, odnosno fetusa, nije moguće odrediti. Međutim, stvarnih je osoba u spomenutim ulogama pred sudom bilo nešto manje, budući da se neke od njih pojavljuju u više sudskih postupaka i u različitoj ulozi. Posve točan broj osoba koje su se pred sudom pojavljivale u ulogama počinitelja i žrtve nažalost nije moguće utvrditi, no temeljem analize dostupnih podataka o istima te usporedbom muških imena s popisima jurata i vijećnika u promatranom razdoblju,²³³ njihov se ukupni broj može svesti na najviše 306 – 232 muškarca i 79 žena. Pritom se 24 muškarca i četiri žene pojavljuju i u ulozi počinitelja i u ulozi žrtve, dok se samo u ulozi počinitelja pojavljuje otprilike 121 muškarac i 21 žena, a samo u ulozi žrtve 87 muškaraca i 49 žena.

²³³ Napomena: radi se o razdoblju od 1450. – 1480. godine: MCZ VII, 1–502.

Relativno nizak udio ženske populacije među počiniteljima nasilnih delikata primjetan je i na prostoru srednjovjekovne Engleske – u jugoistočnim predjelima njihov je udio bio manji od 3 %, no u ostalim dijelovima kretao se od 8 do 20 %, ²³⁴ pri čemu je potonji bio uobičajen i u drugim dijelovima zapadne Europe, ²³⁵ s izuzetkom škotskog Stirlinga, gdje je udio žena premašivao 30 %. ²³⁶ Prema tome, izuzmemo li prostor jugoistočne Engleske i škotske primjere, žene u Gradecu su se u ulozi počinitelja nasilnih krimena javljale u podjednakom broju kao i u drugim europskim predjelima, a redovito mnogo rjeđe nego muškarci.

Ovakvi podatci ukazuju na to da su muškarci u odnosu na žene bili skloniji nasiljem odgovoriti na razne provokacije. Takvo je ponašanje dijelom uvjetovano biološkim faktorima, odnosno prisutnom većom razinom testosterona, ali značajnu ulogu odigralo je i okruženje u kojem je nasilje smatrano sastavnim dijelom života i prihvatljivim načinom obrane časti, a pobjeda dokazom muževnosti. ²³⁷ Osim toga, muškarci su se za razliku od žena, čija je društvena uloga bila prije svega određena brakom i obitelji, ²³⁸ češće nalazili u situacijama koje su mogle dovesti do nasilja. ²³⁹ Iako su i žene sudjelovale u javnim događanjima, prodajama na sajmovima i slično, muškarci su imali vodeću društvenu i gospodarsku ulogu, a

²³⁴ Jones, *Gender and Petty Crime*, 63–64.

²³⁵ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 77.

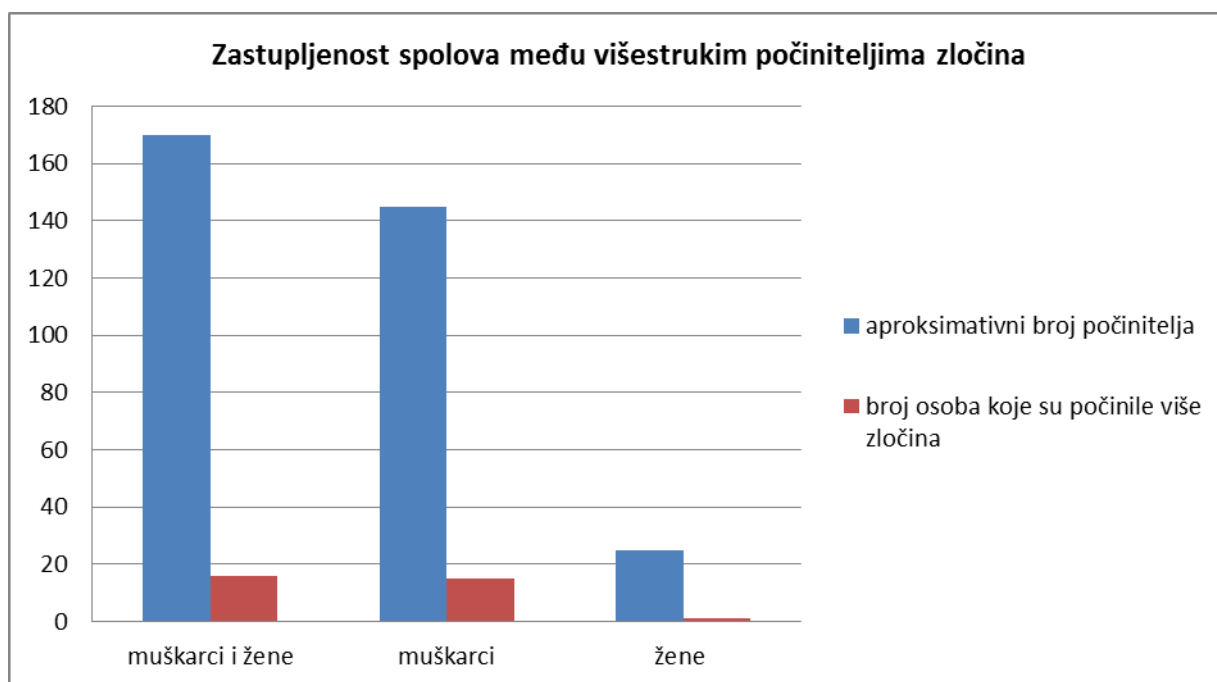
²³⁶ Ewan, „Disorderly Damsels?“, 157.

²³⁷ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 23; Jones, *Gender and Petty Crime*, 64.

²³⁸ Beuc, „Tretman žene“, 6–7.

²³⁹ Jones, *Gender and Petty Crime*, 65.

pored toga su potonji zalazili i u krčme, gdje su, nerijetko pod utjecajem alkohola, bivali uvučeni u sukobe.²⁴⁰ Muškarci su također češće bili u prilici rješavati sukobe nasiljem, jer su oni bili ti koji su posjedovali oružje.²⁴¹ U zagrebačkom je Gradecu radi učestalosti sukoba gradski magistrat 1362. godine donio zabranu nošenja istog,²⁴² no njegovi stanovnici nisu se uvijek te zabrane pridržavali, o čemu svjedoči i već spomenuti slučaj fizičkog obračuna između Tome Čedena i Marka *Venetusa* iz 1470. godine, gdje je Toma u jednom trenutku posegao za nekakvim bodežom zataknutim o pojasu.²⁴³ Sudski spisi kasnosrednjovjekovnoga razdoblja diljem europskog prostora često zabranjuju nošenje noža, s iznimkom noža za kruh, budući da je potonji bio u svakodnevnoj upotrebi. U njemačkim je zemljama u 16. stoljeću zabrana nošenja noža bila povezana sa zabranom posjećivanja krčmi,²⁴⁴ što ukazuje na to da su određene lokacije te konzumiranje alkohola potencirale nasilje. Konačno, čini se kako su muškarci u Gradecu bili skloniji ponavljanju istih ili sličnih nasilnih djela, nego žene – u promatranom je razdoblju naspram jedne žene registrirano čak 18 muškaraca koji su se na sudu u ulozi počinitelja pojavili dva ili više puta.

²⁴⁰ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 23; Đivanović, „Ritam zločina“, 27–28.

²⁴¹ Dean, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, 168–169.

²⁴² Klaić, *Zagreb*, 223.

²⁴³ MCZ VII, 372–373.

²⁴⁴ Suzana Miljan, „Violence and the Medieval Clergy, ur. Gerhard Jaritz i Ana Marinković. CEU Medievalia, sv. 16, Medium Aevum Quotidianum Sonderband, sv. 26, Budapest 2011., 95 str.“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih društvenih znanosti HAZU* 29 (2011): 426.

Na prostoru zapadne Europe je nasilje počinjeno od strane žena imalo drugačije karakteristike od muškoga nasilja – žene su se u pravilu sukobljavale međusobno i rijetko su koristile oruđe i oružje kojim bi zadale teške ozljede drugoj strani, a u slučajevima teškog nasilja redovito su djelovale uz muškarca ili su bile potaknute od strane istog.²⁴⁵ U Gradecu su se žene također češće sukobljavale međusobno, ali ne i nužno – u 16 od ukupno 26 slučajeva nasilja počinjenog od strane pripadnica ženskog spola žrtvom je bila isto tako žena, ali istovremeno je u čak 7 slučajeva žrtva bio muškarac, pri čemu je jedan bio žrtvom ubojstva. Ovi podatci ukazuju na razlike u nastupanju žena u Gradecu u odnosu na druge zapadnoeuropske gradove, odnosno sličnost s predreformacijskom Škotskom, gdje su žene također bile sklonije nastupati samostalno, nego s muškarcem.²⁴⁶ Fizički napadi počinjeni od strane žena u drugim su europskim krajevima bili povezani s ranijim napadom na nekog od člana ženine obitelji,²⁴⁷ stoga je moguće pretpostaviti da su i u Gradecu takvi istupi vršili utjecaj na nasilno djelovanje žena, iako nije poznato u kojoj mjeri. Nadalje, čini se da su žene u Gradecu općenito prije sudjelovale u fizičkim, nego u verbalnim sukobima – u promatranom je razdoblju zabilježeno 78 slučajeva kaznenih djela protiv osoba u kojima su sudjelovale žene, što kao počiniteljice, što kao žrtve zločina. Pritom su verbalni sukobi činili 33,34 %, dok se o fizičkim sukobima radilo u 56,41 %.²⁴⁸

Nadalje, žene u Gradecu su u većini slučajeva djelovale samostalno, a djelovanje istih zajedno s muškarcem zabilježeno je svega u dva navrata – 1465. godine su se neki Mihael i njegova majka morali zakleti da nisu naručili šibanje *Croace*,²⁴⁹ dok je 1472. godine sud izdao upozorenje postolaru Jurju i njegovoj ženi radi nanošenja ozljeda postolaru Stjepanu.²⁵⁰ Oblici nasilja kojima su se služile žene u Gradecu nisu uvijek bili bezazleni, bez obzira na spol njihove žrtve – naime, šest je žena optuženo radi premlaćivanja, pet ih je optuženo radi šibanja, tri su optužene radi krvoprolića, a dvije radi ranjavanja. Osim toga, jedna je žena optužena za ubojstvo svojega klijenta, dok je druga optužena za pokušaj ubojstva, odnosno trovanje jednog bračnog para. Ovakve teške ozljede žene su rjeđe nanosile oružjem kakvo su nosili muškarci, poput noževa, a češće predmetima koji su im bili pri ruci, od ključeva zataknutih o pojasu, preko žarača za održavanje vatre i kulinarskog pribora do kamenja s ulice.²⁵¹

²⁴⁵ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 77–78.

²⁴⁶ Ewan, „Disorderly Damsels?“, 159.

²⁴⁷ Isto, 161.

²⁴⁸ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 31–40.

²⁴⁹ MCZ VII, 285.

²⁵⁰ MCZ VII, 396.

²⁵¹ Ewan, „Disorderly Damsels?“, 166.

Donošenje ikakvih zaključaka o nasilnosti žena u Gradecu na ovako malom uzorku bilo bi neispravno, tim više što su se iste, kada je riječ o nasilnim zločinima, češće pojavljivale u ulozi žrtve, nego u ulozi počinitelja. Međutim, niska zastupljenost žena kao počiniteljica nasilnih zločina može stvoriti pogrešnu sliku o njihovoj općoj sklonosti kriminalnim aktivnostima. Prije svega, postoji mogućnost da su žene u deliktima nasilja participirale u većoj mjeri od one u kojoj su radi istih procesuirane, odnosno da iste u slučajevima lakšeg nasilja često nisu ni podizale tužbu. Osim toga, žene su se diljem europskih sudova javljale u optuženičkoj ulozi radi počinjenih zločina druge vrste, ponajviše radi krađa i sličnih zločina ekonomske prirode.²⁵² Čak štoviše, u promatranom razdoblju u Gradecu suđenja ženama radi delikata počinjenih protiv imovine, ponajprije krađa, daleko su nadmašivala suđenja radi drugih tipova zločina.²⁵³ Valja napomenuti i kako se u suđenjima radi nekih zločina, poput teških razbojstava ili kockanja, žene gotovo nikada nisu pojavljivale, dok su bile gotovo isključive počiniteljice drugih zločina – trovanja, čaranja te zločina protiv ćudoređa i morala.²⁵⁴ Međutim, u promatranom razdoblju su u Gradecu spomenuti zločini unutar ženske populacije imali malen udio naspram zločina počinjenih protiv imovine te onih usmjerenih protiv osobe.²⁵⁵ Prema tome, žene su itekako sudjelovale u raznim kriminalnim aktivnostima,²⁵⁶ pri čemu delikti nasilja protiv osoba predstavljaju samo jedan od njih. Iako je potonjih u Gradecu u promatranom razdoblju zabilježeno najviše, žene se kao sudionice istih češće pojavljuju u ulozi žrtve. Nasuprot tome, kada je riječ o zločinima protiv imovine, žene se uglavnom pojavljuju kao počiniteljice istih, a rjeđe kao žrtve.²⁵⁷ Stoga je izgledno da su žene u Gradecu, iako sklonije fizičkom sukobljavanju nego verbalnom, općenito bile manje sklone počinjenju kaznenih djela protiv osobe, dok su istovremeno bile česti akteri zločina usmjerenih protiv imovine.

Konačno, iako je od početka 15. stoljeća sve više podataka o kriminalu,²⁵⁸ čini se kako je istovremeno nasilje imalo relativno nisku zastupljenost u ukupnoj gradskoj populaciji. Naime, uzmu li se u obzir procjene da je Gradec u 14. stoljeću brojao oko 2000 stanovnika i da se taj broj nije bitno promijenio ni tijekom 15. stoljeća,²⁵⁹ te činjenica da su se i među

²⁵² Dean, *Crime in Medieval Europe*, 77–78.

²⁵³ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 65.

²⁵⁴ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 78; Jones, *Gender and Petty Crime*, 172.

²⁵⁵ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 54–55, 62.

²⁵⁶ Karbić, „Žene s druge strane zakona“, 63.

²⁵⁷ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 66.

²⁵⁸ *Povijest grada Zagreba*, 90.

²⁵⁹ Stjepan Krivošić, *Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981), 53; Ivan Kampuš i Igor Karaman, *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada* (Zagreb: Školska knjiga, 1994), 42.

počiniteljima i među žrtvama nalazile i osobe koje su živjele van gradskih zidina, moguće je zaključiti da je u promatranom razdoblju u suđenjima radi delikata nasilja protiv osoba sudjelovao tek manji dio ukupne gradske populacije.

4.2. Socijalna stratifikacija sudskih stranaka

Iako sudski zapisi zagrebačkog Gradeca samo donekle pružaju uvid u socijalnu strukturu gradečkog stanovništva, na temelju upisanih podataka moguće je zaključiti da su u nasilnim deliktima protiv osoba sudjelovali pripadnici svih slojeva društva. Trgovci i obrtnici raznih zanimanja bili su nosioci gospodarske snage grada²⁶⁰ te su kao takvi činili većinu gradskog stanovništva. Stoga ne čudi da je nemali broj obrtnika bio umiješan i u razne oblike nasilja, pri čemu su postolari, kao najbrojniji, ali često i ekonomski najslabiji među obrtnicima u srednjovjekovnim gradovima,²⁶¹ najzastupljeniji – u ulozi počinitelja registrirana su 23, a u ulozi žrtve 11 postolara. Među počiniteljima koji su se bavili obrtničkim zanimanjima slijede ih krojači (9 registriranih), a zatim mesari, mlinari, remenari i uzdari te zlatari (3 registrirana), dok su među žrtvama ostala zanimanja podjednako zastupljena. Obrtnici su se uglavnom sukobljavali međusobno, no pritom njihova konkretna zanimanja nisu igrala presudnu ulogu. Iako sudski spisi bilježe nekoliko primjera fizičkog okršaja među postolarima,²⁶² češći su bili sukobi među osobama koje su se bavile različitim djelatnostima. Tako je, primjerice, 1451. godine izrađivač lukova Antun kijačom do krvi pretukao kovača Pavla,²⁶³ 1461. godine međusobno su se potukli postolar Franjo i zlatar Benedikt,²⁶⁴ dok su se tri godine kasnije potukli krojač Toma Magdić i mlinar Petar.²⁶⁵

Iako su neka zanimanja, poput zlatarskog, bila uglednija od drugih,²⁶⁶ ona sama po sebi ne govore dovoljno o ugledu i položaju u društvu osoba koje su se njima bavile. Nažalost, sudski zapisi u većini slučajeva ne navode motive pojedinih sukoba, na temelju kojih bi se mogli donijeti stanoviti zaključci o društvenom položaju ili o materijalnom statusu sudionika, no istovremeno je uz imena nekih osoba zabilježeno da su obavljale funkciju jurata ili suca, što ukazuje da su spomenuti u gradu uživali stanoviti ugled, iako su nerijetko

²⁶⁰ Budak, „Gradec u kasnom srednjem vijeku“, 86; Zlatko Herkov, *Povijest zagrebačke trgovine* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Samobor: „Zagreb“, 1987), 8.

²⁶¹ Bedenko, „Društvo i prostor srednjovjekovnoga Gradeca“, 43.

²⁶² MCZ VII, 143, 243, 244, 330.

²⁶³ MCZ VII, 14, 16.

²⁶⁴ MCZ VII, 214.

²⁶⁵ MCZ VII, 247.

²⁶⁶ Bedenko, „Društvo i prostor srednjovjekovnoga Gradeca“, 43.

istovremeno obavljali i neku od obrtničkih djelatnosti. Tako su, primjerice, 1464. godine neki *Bencze*, krojač Andrej, ostrugar Lovro i postolar Luka, koji su ujedno bili i jurati, optuženi da su do krvi išibali jurata Tomu,²⁶⁷ a deset godina ranije je i sudac Nikola optužen da je pretukao nekog pastira Matiju, koji je navodno vodio stoku na Nikolinu livadu.²⁶⁸ Usporedbom imena počinitelja i žrtava s popisima jurata i vijećnika²⁶⁹ čini se da su i mnogi drugi sudionici zločina u stanovitom trenutku obnašali neku od funkcija gradske vlasti. Osim spomenutih, među počiniteljima se isto tako nalaze i dva učitelja te jedan svećenik. Usporedbe radi, u Dubrovniku su tijekom 14. stoljeća zabilježena četiri suđenja u kojima se pripadnici klera pojavljuju kao sudionici zločina, ali redovito kao žrtve. Međutim, u spomenutim slučajevima nije se radilo o zločinima nasilja, već o krađama te jednoj kleveti.²⁷⁰ S druge strane, u zločinima na prostoru Gradeca participirale su i osobe s dna društvene ljestvice – tako su među strankama pred sudom registrirana četiri kmeta te sedamnaest sluga, od čega se tri kmeta i osam sluga javlja u ulozi počinitelja. Istovremeno je registriran svega jedan prosjak, Matija, koji je 1451. godine optužen radi ranjavanja nekog Barnabe, sina Blaža iz Mlake.²⁷¹ O brojnosti siromaha i prosjaka u zagrebačkom Gradecu nema mnogo podataka, no usporedbom s Dubrovnikom, u kojem brojne oporuke iz 14. stoljeća svjedoče i o brojnosti siromaha,²⁷² ili s Koprivnicom, gdje su do 1520. godine siromasi činili najmanje 5 % stanovništva,²⁷³ moguće je pretpostaviti da ni u Gradecu u drugoj polovici 15. stoljeća siromaha nije nedostajalo. Budući da je u Gradecu naveden tek jedan prosjak kao počinitelj nasilnog djela protiv osobe, taj podatak može ukazivati na to da prosjaci i siromasi, barem kada je riječ o deliktima nasilja, nisu predstavljali problem kao potencijalni izvor kriminala.

Nažalost, društvena funkcija muškaraca sudionika nasilnih zločina kod 112 (48,28 %) osoba ostaje nepoznata,²⁷⁴ budući da su iste u sudskim spisima identificirane samo osobnim imenom (...*Nicolaus Horwath...*),²⁷⁵ nadimkom (...*Ladisaus aliter Laczko vocatus...*)²⁷⁶ ili prema nekom srodniku (...*Gallus filius Frane molendinatori...*).²⁷⁷ Pritom potonji nisu uvijek morali biti preci ili krvni srodnici, budući da se javljaju i identifikacije po supružničkoj

²⁶⁷ MCZ VII, 249.

²⁶⁸ MCZ VII, 77, 78.

²⁶⁹ MCZ VII, 1–502.

²⁷⁰ Đivanović, „Ritam zločina“, 50.

²⁷¹ MCZ VII, 26.

²⁷² Đivanović, „Ritam zločina“, 52.

²⁷³ Petrić, „O marginalnim skupinama“, 71–72.

²⁷⁴ Napomena: Od ukupno 232 muškarca, koji se javljaju u ulogama počinitelja i žrtve, društvena je funkcija poznata kod njih 120, tj. 51,72 %

²⁷⁵ MCZ VII, 475.

²⁷⁶ MCZ VII, 124.

²⁷⁷ MCZ VII, 208–209.

(...*Pavao Croacus maritus relicte condam Benedicti Mylycza...*)²⁷⁸ ili ženskoj liniji srodstva (...*filius Gerdyna...*).²⁷⁹ Za razliku od dalmatinskih gradova, gdje je kognatski model od 11. stoljeća postupno zamjenjivan agnatskim modelom,²⁸⁰ Gradec, čini se, nije bio toliko agnatski orijentiran. Iako društvena funkcija osoba identificiranih na spomenute načine ostaje nepoznata, neka je imena moguće smjestiti u određene slojeve društva putem zanimanja navedenih srodnika. Tako, je primjerice, sin Dionizija Ribara Antun, optužen 1463. godine radi šibanja Matije Tergoveca, pripadao uglednijem sloju građana budući da je uz ime njegova oca navedeno da je isti obnašao funkciju starijeg suca,²⁸¹ a 1470. godine se i Antunov brat Luka našao na popisu gradskih vijećnika.²⁸² Iz uglednije obrtničke obitelji dolazio je i neki dječak Klementa *Kelecza*, kojeg je 1465. godine ozlijedio konj Mihaela, sina zlatara Nikole, s obzirom na to da je Klement, koji je bio postolar, više puta obnašao funkciju jurata.²⁸³

Pripadnice ženskog spola, koje su se pojavljivale kao sudionice u deliktima nasilja protiv osoba, također su dolazile iz raznih slojeva društva. Međutim, njihovu je društvenu ulogu daleko teže odrediti, budući da su iste gotovo uvijek identificirane samo imenom oca (...*filia Michaelii longi...*),²⁸⁴ a kada je riječ o udanim ženama ili udovicama, imenom supruga (...*Jelycza relicta condam Simonis Kwsar...* ili ... *consors Gregorii sutoris...*),²⁸⁵ iako postoje i primjeri gdje su iste identificirane imenom majke (...*Suska filia Elene Kusycz...*),²⁸⁶ ili čak sinovljevim imenom (...*Agatha mater condam Michaelis presbiteri...*).²⁸⁷

Djelatnost žena poznata je tek u tri slučaja. U dva slučaja radilo se o sluškinjama, pri čemu su se obje pred sudom našle kao žrtve.²⁸⁸ S druge strane, među počiniteljicama kaznenih djela nasilja nema niti jedne sluškinje, ali iste su u nekoliko navrata počiniteljice drugih kaznenih djela, primjerice krađe.²⁸⁹ Takvi podatci ne čude, s obzirom na to da su i na dubrovačkom prostoru krajem 14. stoljeća sluškinje činile većinu među ženama optuženima za krađu,²⁹⁰ a slični slučajevi zabilježeni su i u srednjovjekovnoj Italiji.²⁹¹ Treća žena čija je

²⁷⁸ MCZ VII, 406–407.

²⁷⁹ MCZ VII, 219.

²⁸⁰ Zrinka Nikolić Jakus, „Između vremenitih i vječnih dobara: žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“, u: *Žene u Hrvatskoj*, 35.

²⁸¹ MCZ VII, 243.

²⁸² MCZ VII, 366.

²⁸³ MCZ VII, 265, 348, 485.

²⁸⁴ MCZ VII, 384.

²⁸⁵ MCZ VII, 208–209, 275.

²⁸⁶ MCZ VII, 81.

²⁸⁷ MCZ VII, 419.

²⁸⁸ MCZ VII, 361, 434.

²⁸⁹ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 46–50.

²⁹⁰ Đivanović, „Ritam zločina“, 46.

djelatnost poznata bila je stanovita Margareta, kći Grgura *Krusslewycha*, upraviteljica hospitala sve do 1450. godine, kada ju je ubio neki postolar Mihael.²⁹² Zanimanje potonje svjedoči o tome da su žene u Gradecu, iako općenito nisu raspolagale pravom političkog odlučivanja, imale važnu društvenu ulogu sudjelujući u nizu cehovskih, ali i religioznih događanja, koja su uz promicanje pobožnosti pružala i materijalnu pomoć i zaštitu svojim članovima.²⁹³

Iako je život žena bio uvjetovan prije svega staleškom pripadnošću i ulogom u obitelji,²⁹⁴ iste su često morale poznavati posao svojih muževa kako bi im mogle pomoći u radu i osiguravanju sredstava za život, a po potrebi ih i zamijeniti ili čak, u slučaju smrti, same nastaviti njihovu djelatnost.²⁹⁵ Žene su u sudskim spisima često identificirane kao supruge ili udovice raznih trgovaca i obrtnika – kramara, platnara, mesara, postolara, zvonara, lončara, krojača itd. Moguće je pretpostaviti da su barem neke od njih i same sudjelovale u obavljanju spomenutih djelatnosti ili ih nastavljale nakon smrti svojih muževa. Međutim, istovremeno su žene u svim srednjovjekovnim društvima bile uključene u razne gospodarske i poslovne aktivnosti, pri čemu njihova zanimanja nisu nužno morala biti povezana s muževljevim.²⁹⁶ U slavonskim su se gradovima žene često zapošljavale kao služavke i kuharice, ali nerijetko nailazimo i na hljebarice, mesarice, trgovkinje, gostioničarke, svjećarke, piljarice i filarke.²⁹⁷ Upravo radi ovakvih primjera nije moguće ustvrditi da su se sve žene spomenute u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca bavile istim zanimanjem kao i njihovi muževi.

Pripadnice ženskog spola, koje su sudjelovale u deliktima nasilja protiv osoba, dolazile su, dakle, iz svih slojeva društva. Osim već spomenutih sluškinja te supruga i udovica obrtnika su pred sud u različitim ulogama dolazile i žene s vrha društvene ljestvice, što je moguće zaključiti na temelju njihove bračne ili druge rodbinske povezanosti s nekima od članova gradske uprave. Među njima se nalaze, primjerice, supruga Luke Ribarića,²⁹⁸ supruga Matije Pivarića²⁹⁹ te Jelena, pastorka Fabijana *Wewerycza*.³⁰⁰

²⁹¹ Dean, *Crime and Justice*, 188–189.

²⁹² MCZ VII, 5; Klaić, *Zagreb*, 295.

²⁹³ Klaić, *Zagreb*, 295; Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 74–75.

²⁹⁴ Janeković Römer, *Rod i grad*, 126.

²⁹⁵ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 59–61.

²⁹⁶ Apostolova Maršavelski, *Iz pravne prošlosti Zagreba*, 138–139; Karbić, „Položaj plemkinja u Slavoniji“, 29.

²⁹⁷ Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 61–63.

²⁹⁸ MCZ VII, 475.

²⁹⁹ MCZ VII, 176.

³⁰⁰ MCZ VII, 310–311.

Iako identifikacija sudskih stranaka putem srodnika uvelike otežava određivanje njihove društvene pripadnosti, zahvaljujući istoj moguće je pratiti neke obitelji i kućanstva, čijih je više članova sudjelovalo u deliktima nasilja. Tako je, primjerice, već spomenuti Antun Termsić, koji je u više navrata obavljao funkciju jurata, 1454. godine morao odgovarati pred sudom jer je njegov sluga Bartol optužen da je pretukao postolara Stjepana iz Opatovine,³⁰¹ dok je 1472. godine kmet Brcko s još dvije osobe 1472. godine provalio u dom Petra, sluge jurata Grgura, s namjerom da ga istuče i opljačka.³⁰² U više navrata su se pred sudom našli i članovi obitelji Banković – godine 1451. je Juraj Banković optužen radi nanošenja ožiljaka Franji zvanom Ferneč,³⁰³ a istoga dana je i Gal Fermelić tužio Jurjevog sina Grgura jer je premlatio njegovog sina do krvi.³⁰⁴ Čini se da je između obitelji Fermelić i Banković postojalo trajno neprijateljstvo – naime, već 1453. godine se Juraj Banković morao zakleti da nije udario Valentina Fermelića, niti ga vukao preko nekakve klade na koju ga je srušio, niti ga mučio.³⁰⁵ Međutim, i Grgur Banković je godinu dana kasnije ponovno došao pred sud, ovaj put jer se potukao s nekim Stankom.³⁰⁶ Zanimljivi su i supružnici Tergovec, koji su se, čini se, zamjerali većem broju osoba, budući da su u više navrata dolazili pred sud kao žrtve. Tako je 1464. godine suprugu Matije Tergoveca išibala supruga Matije *Kerzowaycha*,³⁰⁷ a šest godina kasnije ju je supruga zvonara Petra počupala kosu.³⁰⁸ Matiju je pak 1463. godine najprije premlatio neki Dominik,³⁰⁹ da bi kasnije iste godine bio išiban od strane Antuna, sina Dionizija Ribara.³¹⁰

* * *

Sudionici delikata nasilja protiv osoba bili su muškarci i žene iz raznih društvenih slojeva. Iako su muškarci daleko zastupljeniji kako među počiniteljima, tako i među žrtvama, žene su također sudjelovale u raznim oblicima nasilja, koji nisu uvijek bili bezazleni. Pritom su potonje, za razliku od drugih gradova zapadne Europe, u Gradecu uglavnom nastupale samostalno, a prilikom dolaska na sud tretirane su ravnopravno muškarcima. Kada je riječ o socijalnoj strukturi sudionika u procesu, potonju je, radi različitog bilježenja u sudskim

³⁰¹ MCZ VII, 75.

³⁰² MCZ VII, 402, 403.

³⁰³ MCZ VII, 26.

³⁰⁴ MCZ VII, 26.

³⁰⁵ MCZ VII, 59.

³⁰⁶ MCZ VII, 70.

³⁰⁷ MCZ VII, 261.

³⁰⁸ MCZ VII, 371.

³⁰⁹ MCZ VII, 236.

³¹⁰ MCZ VII, 243.

spisima, lakše ustvrditi kada se radi o muškim sudionicima, nego o ženskim, a unatoč nepotpunoj slici moguće je zaključiti da su sudionici obaju spolova dolazili iz svih slojeva društva. Također, primjetno je da su neka kućanstva i obitelji brojala više sudionika u deliktima nasilja, pri čemu imovinski položaj i ugled u društvu nisu igrali presudnu ulogu. Nadalje, čini se kako nasilje u Gradecu nije poznavalo socijalne barijere kakve su postojale na drugim europskim prostorima, gdje su se zločini uglavnom odvijali među pripadnicima istih društvenih skupina, a primjere kojih nalazimo u srednjovjekovnoj Švedskoj i Italiji.³¹¹ Međutim, za razliku od suđenja u Lucci 1450. godine, koja pokazuju više optužbi unutar istog društvenog sloja, suđenja u Bologni iste godine većinom bilježe zločine između različitih društvenih slojeva.³¹² U Dubrovniku tijekom 14. stoljeća također nije zabilježen velik broj takvih zločina,³¹³ a slično je bilo i u Gradecu, gdje su se trgovci, obrtnici, ratari, sluge, kmetovi, suci i jurati, odnosno osobe različitog društvenog položaja, češće sukobljavale međusobno, nego s osobama istog društvenog statusa. Međutim, valja napomenuti kako se pred gradečkim sudom javljaju osobe iz svih društvenih slojeva i s različitim položajima u istima, odnosno da akteri počinjenih zločina nisu nužno bile osobe s dna društvene ljestvice, kao što je to primjerice bio slučaj s dubrovačkom poslugom.³¹⁴ Za razliku od potonje, koja je uglavnom sudjelovala u zločinima usmjerenima protiv imovine, u Gradecu je zabilježeno više primjera delikata nasilja u kojima je posluga imala aktivnu ulogu. U Gradecu su se u objema ulogama u procesu javljale i žene iz svih društvenih slojeva i s različitim položajem u društvu te je izgledno da one nezaštićene, poput udovica ili sluškinja nisu bile ugroženije u odnosu na ostale pripadnice istoga spola, što je bio slučaj u Dubrovniku. Istovremeno je i na ukupnoj gradskoj razini primjetno miješanje osoba s različitim društvenim statusom u raznim prilikama, od sudjelovanja u samome sukobu do svjedočenja u procesima, što vodi ka zaključku o daleko manjoj hijerarhiziranosti gradečkog društva u odnosu na ono dubrovačko,³¹⁵ ali i na druge europske predjele, s posebnim naglaskom na ranije spomenutim primjerima europskih gradova, u kojima sukobi unutar istih društvenih skupina nadmašuju sukobe među pripadnicima različitih slojeva društva.

³¹¹ Đivanović, „Ritam zločina“, 45.

³¹² Dean, *Crime in Medieval Italy*, 171.

³¹³ Đivanović, „Ritam zločina“, 45.

³¹⁴ Đivanović, „Ritam zločina“, 42, 46.

³¹⁵ Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 66.

5. Distribucija zločina

Sudski spisi zagrebačkog Gradeca bilježe čitav niz kaznenih djela nasilja protiv osoba, pri čemu se neka od njih mogu okarakterizirati kao lakši oblici nasilja, dok se ostala manifestiraju kao manje laki ili teški oblici nasilja. Kaznena djela nasilja protiv osoba su sljedeća: pljuska (*alapa*), čupanje za kosu (*crinisatio*), guranje (*trusio*), šibanje (*verberatio*), teži fizički napad i premlaćivanje (*percussio*), krvoproliće (*sanguinis effusio*), ranjavanje (*vulneratio*), ubojstvo (*interfectio, homicidium*), čedomorstvo (*infanticidium, iugulatio*) te obeščašćenje (*defloratio, dehonestatio*). Potonje je u srednjem vijeku, doduše, promatrano kao zločin protiv ćudoređa i morala, ali nerijetko su slučajevi obeščašćenja bili popraćeni nasiljem, odnosno počinjeni pod prisilom žrtve. Konačno, zabilježeno je i nekoliko sudjenja radi nanošenja povreda (*laesio*) i ožiljaka (*cicatrix*), nastalih nedvojbena nasilnim činom, stoga su i ona uvrštena u ukupni prikaz. Valja napomenuti kako su se sva spomenuta djela javljala samostalno, ali česti su slučajevi kada je jedan oblik nasilja pratio drugi; primjerice, guranja i čupanja za kosu vodila su šibanju, šibanje je ponekad eskaliralo u mlaćenje ili napade raznim opasnim predmetima, a i samo je znalo biti izvršeno takvom silinom da je dovodilo do krvnih ozljeda. Kako bi se izbjeglo dvostruko navođenje pojedinih slučajeva, u kojima je navedeno više spomenutih termina, isti su svrstani u pojedine kategorije prema onom obliku nasilja koji se može okarakterizirati kao najteži.

U promatranom razdoblju je zabilježeno 159 slučajeva nasilnih zločina protiv osoba. Osam (5,03 %) je parnica rezultiralo oslobođenjem, tri primirjem (1,89 %), a 98 (61,64 %) osudom, pri čemu je zabilježen jedan slučaj pomilovanja (0,63 %). U jedanaest parnica koje su rezultirale osudom uložen je priziv, pri čemu u sedam slučajeva konačan ishod nije poznat, kao ni u preostalim 50 (31,44 %) slučajeva. Međutim, ovakvi podatci ne ukazuju nužno na manjkavosti pravnog sustava i sudskog aparata, već upućuju na to da je sam sudski proces bio samo dio strategije u sukobu tužitelja i tuženika, odnosno da su u pozadini procesa, posebno ako se radilo o manjim deliktima, mogli biti postignuti dogovori ili pomirenja među strankama, koji potom nisu zabilježeni.³¹⁶

³¹⁶ Dean, *Crime and Justice*, 18–19.

5.1. Pljuske, guranja i čupanja za kosu

U promatranom razdoblju zabilježena su ukupno četiri (2,52 %)³¹⁷ suđenja radi lakših fizičkih okršaja, odnosno dva guranja i dva čupanja za kosu, pri čemu je jedno bilo popraćeno i pljuskom.

U lipnju 1468. godine je žena Ivana *Gwrthlera* optužena da je gurnula ženu platnara Stjepana. Sud je donio odluku da se Ivanova žena pusti na slobodu ako dokaže da je lažno optužena, odnosno ako Stjepanova žena ne bude svjedocima mogla dokazati da ju je spomenuta gurnula. Međutim, ako se ustanovi da je kriva, neka oštećenoj plati 10 pensa, a sudu 100 denara. Na ovakvu je presudu Ivan uložio priziv, no daljnji tijek suđenja nije poznat.³¹⁸

Godine 1470. je supruga zvonara Petra počupala za kosu udovicu Matije Tergoveca, radi čega je, nakon što se rečena udovica zaklela da govori istinu, osuđena na kaznu od 2 marke oštećenoj i jedne marke zajednici.³¹⁹

Godine 1474. je Ivan Perović tužio postolara Matiju radi neke prijevare i guranja počinjenog nad pokojnom Agatom, njegovom sluškinjom i ancilom. Spomenuti Matija morao se zakleti da Agatu nije obmanuo, dosađivao joj i gurnuo je.³²⁰

U travnju 1475. godine je zvonar Ilija optužen da je pljusnuo lončara Antuna. Međutim, suđenje je odgođeno, ali pod uvjetom da Ilija ostane zatvoren, na što se potonji žalio budući da je i lončar Antun njega povukao za kosu. U listopadu su stariji suci zaključili da lončar Antun i Ilija radi međusobnog vrijeđanja jedan drugome trebaju isplatiti sudske troškove.³²¹

U promatranom je razdoblju zabilježen relativno mali broj suđenja radi lakših oblika nasilja, poput guranja i čupanja za kosu. Pritom su i muškarci i žene podjednako zastupljeni u ulozi počinitelja, ali među žrtvama je zabilježen tek jedan muškarac. Međutim, spomenuta su kaznena djela nerijetko bila tek uvod u teže oblike nasilja, gdje su muškarci zastupljeniji od žena u obje uloge, o čemu svjedoče primjeri navedeni u kasnijem tekstu.³²²

³¹⁷ Napomena: četiri od ukupno 159 slučajeva = 2,52 %

³¹⁸ MCZ VII, 339.

³¹⁹ MCZ VII, 371.

³²⁰ MCZ VII, 339.

³²¹ MCZ VII, 442, 447.

³²² Vidi podatke na str. 50–51, 55–56, 57 i 61–62.

5.2. Šibanje (*verberatio*)

Među kaznenim djelima nasilja protiv osoba najviše je suđenja održano radi zločina, koji su u sudskim spisima označeni terminom *verberatio*. Iako se potonji odnosi na šibanje, valja napomenuti kako isti, osim udaraca samom šibom, podrazumijeva i udarce počinjene štapom³²³ ili sličnim predmetima, koji svojim oblikom nalikuju na šibu ili prut, a osim toga se u sudskoj terminologiji katkada pojavljuje i u kontekstu lakših međusobnih tučnjava, koje su mogle, ali nisu nužno morale uključivati spomenuta sredstva. U promatranom razdoblju održano je 41 (25,79 %) ³²⁴ takvo suđenje, od čega je njih 23 u konačnici rezultiralo osudama.

Prvi slučaj zabilježen je u svibnju 1461. godine kada se *Brumna*, supruga nekoga Stanka, optužena da je išibala stanovitu Jelenu, nije odazvala na prvi poziv suda. Ista se nije odazvala ni na drugi poziv dva mjeseca kasnije.³²⁵ U prosincu je sud u sporu između postolara Franje i zlatara Benedikta, koji su se međusobno potukli, presudio da obojica trebaju podnijeti zadobivene ozljede.³²⁶ Na istom se ročištu Jakov Vintejčin morao zakleti da ga je neki došljak Andrej išibao i oteo mu 14 groševa, nakon čega je Andrej oduzetu svotu morao vratiti, a radi šibanja je osuđen na 10 maraka.³²⁷

U svibnju 1462. godine se udovica suca Blaža uz još dvije osobe zaklela da ju je vlastiti sin Mihael, nezadovoljan očevom oporukom, išibao. Rasprava je odgođena s ciljem postizanja mira, no primirje očito nije bilo dugotrajno budući da je već u lipnju sud kaznio Mihaela potvrdom spomenute oporuke. Mihael je na ovu presudu uložio žalbu, ali ishod potonje nije poznat.³²⁸ U lipnju su se pred sudom našli i familijari suca Antuna koji su se morali opravdati jer su išibali Luku, kmeta iz Stenjeveca, i ubili mu konja.³²⁹

U svibnju 1463. godine je u svrhu postizanja mira odgođena parnica između suca Valentina, žene postolara i starijeg jurata Benedikta i postolara Franje kao tužitelja te građana i postolara Luke i Stjepana brigom krznara Mihaela, postolara i jurata Andreja te postolara Petra. Međutim, primirje očigledno nije postignuto – već u srpnju se Benediktova supruga morala s dvoje supriseznika zakleti da su je postolari Stjepan i Luka vrijeđali i išibali, nakon čega su potonji osuđeni na kaznu propisanu statutom.³³⁰ U srpnju su se na sudu zbog

³²³ MCZ VII, 379–380.

³²⁴ Napomena: 41 slučaj šibanja od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 25,79 %.

³²⁵ MCZ VII, 204, 206.

³²⁶ MCZ VII, 214.

³²⁷ MCZ VII, 214–215.

³²⁸ MCZ VII, 222, 226.

³²⁹ MCZ VII, 227.

³³⁰ MCZ VII, 241, 243–244.

međusobne tučnjave ili šibanja našli postolari Franjo i Stjepan, a sud je odlučio da svaki treba pretrpjeti zadobivene ozljede.³³¹ Istoga je mjeseca započelo i suđenje sinu ribara i starijeg suca Dionizija Antunu, optuženom da je išibao Matiju Tergoveca. Međutim, Antun se na ovaj sudski poziv nije odazvao, kao ni na sljedeća dva – u rujnu iste godine te u siječnju 1464. godine.³³² Iako ishod suđenja nije zabilježen, možemo pretpostaviti da je sud presudio u korist žrtve, što je bila uobičajena praksa u slučajevima kada se jedna od stranaka ne bi odazvala na treći sudski poziv.³³³

U siječnju 1464. godine je svirač Juraj *Drepich*, nastanjen s Dionizijem Vodopijom u Hudibiteku u utvrdi *Medwe*, okrutno u svojoj kuriji išibao Grgura *Ozyaseycha*, koji se onamo došao vatrom ugrijati, te ga, otevši mu plašt koji je na sebi imao i sjekiru, ostavio takvoga poluziva da leži.³³⁴ U ožujku iste godine je supruga Petra Pintara okrutno išibala kćer nekoga Ovčara, što je i sam Petar potvrdio. Stoga je osuđena na kaznu od 12,5 pensa oštećenij i 100 denara sudu.³³⁵ Od veljače do kolovoza iste godine trajalo je suđenje mesaru Dominiku, optuženom da je išibao Matiju Tergoveca. Dominik se dva puta nije odazvao na sudski poziv, a na trećem je ročištu sud odgodio raspravu s ciljem postizanja mira.³³⁶ Na istom je ročištu odgođena i rasprava između Grgura Burdića i glasnika Stjepana, ali u studenome je sud presudio da je Stjepan s pravom išibao Grgura jer se potonji opirao nekakvome uhićenju.³³⁷ U studenome je supruga Matije *Kerzowaycha* trebala supruzi Matije Tergoveca isplatiti *birsagium*, nakon što je potonja s još dvoje suprisežnika posvjedočila da ju je optužena išibala.³³⁸

U siječnju 1465. godine odgođeno je suđenje između postolara Tome i Ivana *Gaana*, optuženog da je išibao neku djevojku, kako bi Toma doveo svjedoke.³³⁹ U srpnju iste godine pred sudom se našao i neki sluga Toma, koji je išibao ženu postolara Grgura. Kako je zločin počinio za vrijeme slavlja blagdana Sv. Margarete, kada je na snazi bio tzv. „Božji mir“, Toma je osuđen na gubitak ruke i progon s gradskog teritorija.³⁴⁰ Krajem studenoga iste godine su se stanoviti Mihael i njegova majka morali zakleti da nisu od literata Stjepana naručili šibanje neke *Croace*, nakon čega je Stjepan morao svojom imovinom namiriti

³³¹ MCZ VII, 244.

³³² MCZ VII, 243, 244, 246.

³³³ MCZ VII, vii.

³³⁴ MCZ VII, 245–246.

³³⁵ MCZ VII, 251.

³³⁶ MCZ VII, 250, 253, 259.

³³⁷ MCZ VII, 259, 261.

³³⁸ MCZ VII, 261.

³³⁹ MCZ VII, 263.

³⁴⁰ MCZ VII, 275.

oštećenu. Ovaj je slučaj dobio epilog dvije godine kasnije kada je sin zlatara Nikole i Stjepanov brat Toma tužio suca Antuna jer je radi spomenutog šibanja *Croace* i sam ostao bez dva vola. Međutim, suci su zaključili da je Antunova presuda bila ispravna, nakon čega je Toma uložio priziv.³⁴¹

Godine 1466. se Doroteja, supruga puškara Leonarda, s još dvoje suprisežnika morala zakleti da ju je Žigmund Selar išibao, nakon čega je spomenuti osuđen na 10 pensa i 100 denara sudskih troškova.³⁴²

Godine 1467. se postolar *Kelec* nije odazvao na prvi poziv suda u sporu protiv ratara Stjepana, kojeg je išibao.³⁴³

Pomalo nejasan slučaj odvio se 1468. godine, kada je krojač Dionizije izjavio pred sudom da krojač *Thomasko* nema pravo podići tužbu protiv krojača i trenutnih jurata Luke i Andreja, koji su ga navodno išibali.³⁴⁴

U svibnju 1470. odgođeno je, ponovno radi dovođenja svjedoka, suđenje između kovača Antuna i Tome *Bondasa*, optuženog radi šibanja rečenog Antuna.³⁴⁵ U srpnju iste godine je remenar i uzdar Đurko, nasljednik nekoga Ventića, radi šibanja Ventićevog zeta Vrbana osuđen na plaćanje troškova liječenja i 25 pensa oštećenom i 5 pensa općini nakon što se tri puta nije odazvao na sudski poziv.³⁴⁶ U studenome se sluga Klementa Šimunića morao zakleti da ga je išibao sluga suca Blaža, koji je potom oštećenom morao platiti troškove liječenja i 10 pensa, a zajednici 100 denara.³⁴⁷ Na istome ročištu zabilježeno je i da se Nikola Jagodić nije odazvao na prvi sudski poziv protiv postolara Antuna i njegovog sluge, kojeg je navodno išibao.³⁴⁸ U prosincu se neka Jelena morala s još dvoje suprisežnika zakleti da ju je sin Marka *Gwrałowicha* Ivan išibao, a uz to si je i prisvojio bačvu vina. Spomenuti je radi šibanja osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenju i 100 denara sucima i juratima, a za otimanje bačve vina mu je dosuđena kazna od 10 maraka općini.³⁴⁹

Radi neodazivanja na ročišta dva suđenja započeta 1470. godine okončana su tek u siječnju 1471. godine. Naime, u lipnju 1470. godine se postolari Filip i Martin te Emerik Divjak nisu odazvali na sudski poziv radi šibanja ostrugara Petra.³⁵⁰ Suđenje je nastavljeno u

³⁴¹ MCZ VII, 285, 312–313.

³⁴² MCZ VII, 300.

³⁴³ MCZ VII, 317.

³⁴⁴ MCZ VII, 337.

³⁴⁵ MCZ VII, 367.

³⁴⁶ MCZ VII, 371, 372.

³⁴⁷ MCZ VII, 375.

³⁴⁸ MCZ VII, 375.

³⁴⁹ MCZ VII, 377.

³⁵⁰ MCZ VII, 369.

siječnju iduće godine, kada se Petar s još dvije osobe morao zakleti da ga je išibao Emerik, a postolar Martin se morao zakleti da nije Petra povukao za kosu. Konačno je Emerik osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenom i 100 denara sudu.³⁵¹ U srpnju 1470. godine se ratar Pavao, optužen da je išibao suprugu brijača Lovre tako da su joj ostali ožiljci, nije odazvao na drugi sudski poziv,³⁵² no u siječnju 1471. godine se oštećena s još dvoje suprisežnika zaklela da je Pavao kriv, a on je osuđen na 10 pensa rečenoj i 100 denara sudskih troškova.³⁵³

Na istom je ročištu na kaznu od 10 maraka osuđen i krojač Luka, jer je štapom istukao glasnika Jurja, što je dokazano svjedočenjem ostrugara Lovre. Osim toga, Luki je dokinuta mogućnost ulaganja priziva, budući da je počinio zločin nad sudskim dužnosnikom.³⁵⁴ U svibnju iste godine je Nikola Galoić radi šibanja kćeri nekoga Mihaela osuđen na 10 pensa oštećenom i 100 denara općini.³⁵⁵

U siječnju 1472. godine je žena Ilije Gajskog tužila sina Petra jer je išibao mlađega brata, a nakon što se rečena zaklela da govori istinu, Petar je osuđen na 10 pensa i 100 denara zajednici.³⁵⁶ Na istom je ročištu osuđen i Petar *Koncz*, koji je išibao i gurnuo suprugu postolara Gala, radi čega je spomenutoj trebao platiti 10 pensa, a sucima i juratima 100 denara. Nezadovoljni Petar je na presudu uložio priziv, međutim neuspješno – već u veljači su stariji suci potvrdili raniju presudu.³⁵⁷ U veljači je radi šibanja supruge Jakova Jakčića pred sud pozvan i postolar Đurko.³⁵⁸ U travnju se sluga jurata Grgura Petar morao uz još dvoje suprisežnika zakleti da su mu Ivan *Fraylynch*, Jurjev kmet Janko i kmet Antuna Termsića Brcko u noći provalili u dom, gdje su ga išibali i zarobili, a sve u namjeri da ga opljačkaju. Svaki je stoga osuđen na 25 pensa oštećenom i 5 pensa zajednici. Međutim, Juraj presudom nije bio zadovoljan i uložio je priziv, da bi u konačnici svaki optuženi Petru morao platiti troškove liječenja i 12,5 pensa te 100 denara zajednici.³⁵⁹ U srpnju se stanovita Katarina morala s dvoje suprisežnika zakleti da ju je njezin šogor, brijač Petar, išibao, a potonji je osuđen na kaznu od 10 pensa Katarini i 100 denara sudskih troškova.³⁶⁰ Krajem listopada je s ciljem postizanja mira odgođeno suđenje između Agate, majke pokojnog svećenika Mihaela, i mesara Egidija iz Mlake, koji su se međusobno potukli i išibali,³⁶¹ a na istom je ročištu s istim

³⁵¹ MCZ VII, 380.

³⁵² MCZ VII, 370.

³⁵³ MCZ VII, 381.

³⁵⁴ MCZ VII, 379–380, 381.

³⁵⁵ MCZ VII, 384.

³⁵⁶ MCZ VII, 396.

³⁵⁷ MCZ VII, 392, 401.

³⁵⁸ MCZ VII, 399.

³⁵⁹ MCZ VII, 402, 403.

³⁶⁰ MCZ VII, 407.

³⁶¹ MCZ VII, 419.

ciljem odgođena i rasprava između mlinara Luke i zlatara Filipa, kojega je rečeni Luka išibao tako da su mu ostali ožiljci.³⁶²

U studenome 1474. godine se supruga lončara Blaža uz dvoje suprisežnika morala zakleti da ju je išibao lončar Antun, a na istome je ročištu sud u sporu između Klementa *Kechke* i nekoga Matije odlučio da samo Matija mora položiti zakletvu.³⁶³

Zanimljiv slučaj zabilježen je početkom 1476. godine, kada je stanoviti Demetrije oteo slugi krojača Demetrija Ivanu neku tuniku koju je potonji imao na sebi na odlasku od nekoga Domka. Međutim, Ivanov stariji brat Grgur je Demetrija optužio da je Ivana i išibao, i to takvom silinom da je Ivan kasnije toga dana pao u nesvijest. Nakon zakletve optuženoga i svjedočenja stanovitih Klementa i Šimuna da Demetrije Ivanu nije ništa učinio i da je ovaj pao u nesvijest radi čira koji ima, sud je zaključio da Demetrije nije kriv.³⁶⁴ U studenome iste godine Jelena Rihtarić tužila je literata Ivana *Kelemichicza* radi okrutnog šibanja, što je potonji i priznao. Međutim, spomenute su stranke sklopile međusobno primirje, stoga Ivan nije kažnjen novčanom kaznom, već mu je dovoljna kazna bio gubitak slobode i mira.³⁶⁵

Konačno, 1478. godine je Elizabeta Belčić optužila Jurja Drempića za šibanje i krađu dva florena na javnoj ulici, zbog čega je isti bio kažnjen mučenjem na kotaču.³⁶⁶ Na ovako strogu odluku suda vjerojatno je utjecao čin razbojstva. Istoga dana je započelo i suđenje Nikoli Horvatu, koji je išibao Mihaela, zeta pokojnog postolara Luke. Kasnije se ispostavilo da je povod fizičkom sukobu bila prepirka oko cijene nekoga konja i ulja, koje je Nikola preuzeo od Mihaela, a odlukom suda optuženi je morao platiti konja i jedan floren za ulje, dok je radi šibanja dobio kaznu od 20 pensa oštećenom i 5 pensa sucima i juratima.³⁶⁷

Kao što navedeni primjeri svjedoče, i muškarci i žene su se, kada je riječ o zločinu šibanja, javljali u obje uloge. Međutim, dok je svega u pet slučajeva počinitelj bila žena, iste se u ulozi žrtve javljaju gotovo u polovici (46,34 %)³⁶⁸ slučajeva, od čega su svega u tri slučaja bile žrtve ženskog nasilja, dok su u ostalim slučajevima bile žrtve nasilja počinjenog od strane muškaraca. Pritom su zabilježena dva slučaja obiteljskog nasilja, gdje su žene bile žrtvom vlastitog sina³⁶⁹ ili šogora.³⁷⁰ Kada je riječ o sudskim presudama, dva su postupka rezultirala oslobođenjem optuženog, jedan primirjem, dok su 23 postupka rezultirala

³⁶² MCZ VII, 422.

³⁶³ MCZ VII, 435.

³⁶⁴ MCZ VII, 449–450.

³⁶⁵ MCZ VII, 455–456.

³⁶⁶ MCZ VII, 479–480.

³⁶⁷ MCZ VII, 480, 483.

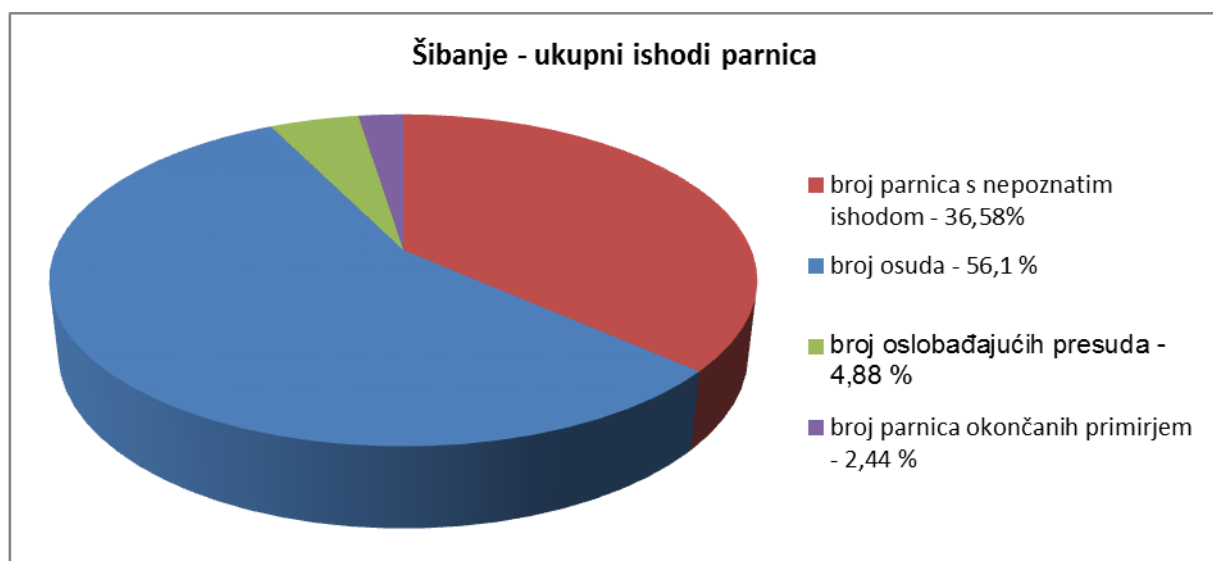
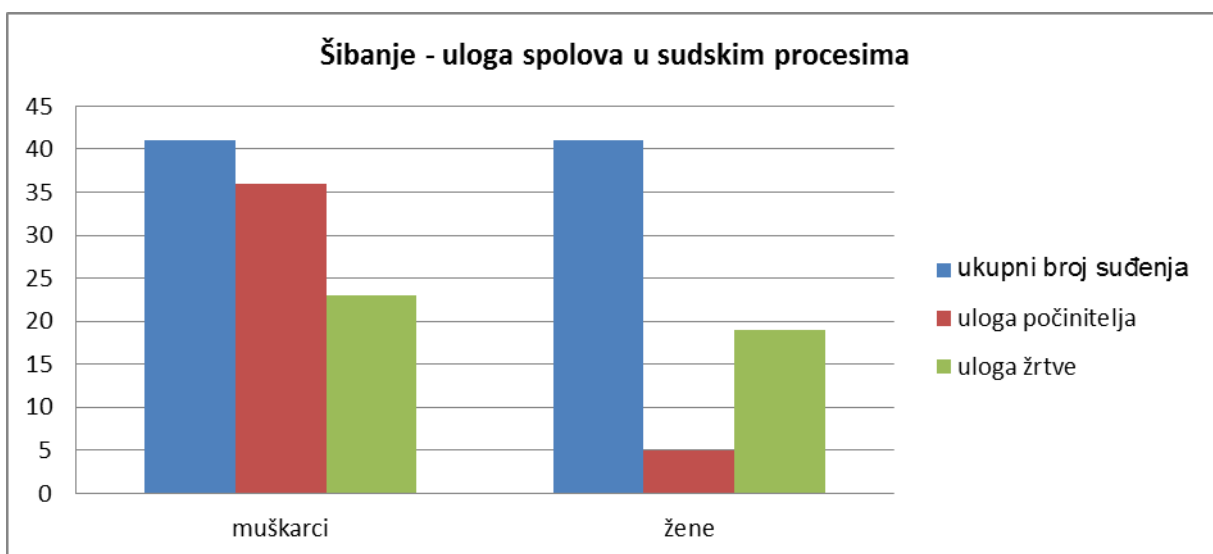
³⁶⁸ Napomena: 19 od ukupno 41 postupka vođenog radi šibanja = 46,34 %.

³⁶⁹ MCZ VII, 222, 226.

³⁷⁰ MCZ VII, 407.

presudom. Pritom je zanimljivo da su žene osuđivane isključivo u kontekstu istospolnih sukoba, što je moguće objasniti shvaćanjem žene kao pripadnice slabijeg spola, koje kao takve nisu mogle predstavljati stvarnu prijetnju osobama suprotnog spola.

Uobičajena kazna za šibanje bila je ona propisana privilegijem – 10 pensa oštećenoj strani i 100 denara sudu. Međutim, zabilježena su i dva slučaja u kojima je dosuđena kazna iznosila 25 pensa oštećenoj strani i 5 pensa sudu, pri čemu je optuženi u jednom slučaju bio dužan pokriti i troškove liječenja.³⁷¹ Moguće je pretpostaviti da se u spomenutima radilo o težim ozljedama iako sudski spisi ne govore ništa o tome. Međutim, šibanja su nerijetko za posljedicu imala teže, pa čak i krvne ozljede te su u izvorima dodatno okarakterizirana kao krvoproliće. Primjeri potonjih navedeni su u kasnijem tekstu.³⁷²

³⁷¹ MCZ VII, 371, 372.

³⁷² Vidi poglavlje o krvoproliću.

5.3. Teži fizički napadi i premlaćivanja (*percussio*)

Teži fizički napadi podrazumijevaju ozljede poput lomova³⁷³ i teške udarce zadane raznim oruđem, poput sjekira³⁷⁴ i željeznih palica,³⁷⁵ pa čak i oštrim predmetima poput noževa.³⁷⁶ Radi spomenutih zločina su u promatranom razdoblju vođene 33 (20,75 %) ³⁷⁷ parnice.

Prvi slučaj težeg fizičkog napada zabilježen je u kolovozu 1451. godine kada je Toma Čeden suca Nikolu sjekirom udario po licu i povukao ga za bradu, radi čega je osuđen na kaznu od 10 maraka ili gubitak ruke.³⁷⁸

Godine 1452. je sin Jurja Ferencevića Benedikt po ruci udario postolara Stjepana, što je dokazano svjedocima, a Benedikt je zločin i sam priznao. Stoga je osuđen na kaznu od 5 pensa oštećenom i sucima njihov dio.³⁷⁹

U siječnju 1453. godine je supruga uzdara Klementa udarila svoju kumu, ženu Grgura, nasljednika Mihaela Bdudića. Isto je dokazano Klementovim svjedočenjem, radi čega je potonji kao zastupnik svoje supruge pred sudom morao platiti kaznu od šest maraka.³⁸⁰ U studenome se pak Juraj Banković morao svojom dušom zakleti da nije udario, a pogotovo mučio i vukao preko nekakve klade Valentina Fermelića.³⁸¹

U ožujku 1454. godine je Pavle, sin pokojnog Antuna Goničića, priznao da je željeznom palicom strašno izudarao po glavi Jurja, slugu kovača Fridrika zvanog Fric.³⁸² Zanimljiv slučaj zabilježen je u lipnju kada je Bartol, sluga Antuna Termsića, oslobođen krivnje jer je prebio postolara Stjepana iz Opatovine. Naime, Stjepan je prije toga omalovažavao i vrijeđao Antunovu ženu, stoga je sud zaključio da ne samo da je zaslužio biti pretučen, već može biti sretan što nije prošao i gore, a osim toga je upozoren da će biti kažnjen i od strane suda ako ponovi slično ponašanje.³⁸³ U kolovozu iste godine se pretučeni pastir Matija, sluga Jakovljeve udovice Margarete, morao zakleti da nije vodio stoku na livadu suca Nikole, nakon čega je potonji osuđen na 25 pensa oštećenom. Međutim, Nikola se žalio na presudu, tvrdeći da je Matiju pretukao jer je stoka pasla na njegovoj livadi.

³⁷³ MCZ VII, 368.

³⁷⁴ MCZ VII, 24.

³⁷⁵ MCZ VII, 71.

³⁷⁶ MCZ VII, 291, 305.

³⁷⁷ Napomena: 33 slučaja od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 20,75 %.

³⁷⁸ MCZ VII, 24.

³⁷⁹ MCZ VII, 28.

³⁸⁰ MCZ VII, 49.

³⁸¹ MCZ VII, 59.

³⁸² MCZ VII, 71.

³⁸³ MCZ VII, 75.

Drugostupanjski sud je odlučio da se Nikola mora zakleti da govori istinu, a ako to ne učini, mora platiti kaznu predviđenu privilegijem.³⁸⁴ Početkom studenoga iste godine se lončar Grgur zvan *Zayko* nije odazvao na prvi sudski poziv protiv Turkovog zeta Barnabe, koji je Grgura optužio da je pretukao njegovu suprugu. Međutim, na drugom ročištu zakazanom dva tjedna kasnije, sud je temeljem molbe nekih uglednih građana odgodio raspravu s ciljem postizanja mira.³⁸⁵ Istoga mjeseca se pred sudom našao i kočijaš Ulrik jer je izvrijeđao i premlatio Jelenu Kušić i njezinu kćer Susku.³⁸⁶

Godine 1455. lončar Grgur zvan *Zayko* ponovno se našao u optuženičkoj ulozi. Ovom prilikom se ratar Matija iz Ugre morao s dvoje suprisežnika zakleti da ga je spomenuti vrijeđao i nanio mu ožiljke udarcem u prsa.³⁸⁷

Godine 1457. je zlatar Martin strašno po glavi izudarao ratara Antuna, radi čega je istome morao platiti troškove liječenja i 25 pensa, a sucima njihov dio. Međutim, Antun je slično ozlijedio Martina, stoga mu je također trebao platiti troškove liječenja i 12,5 pensa te sucima njihov dio.³⁸⁸

Godine 1458. je postolar Franjo svjedocima dokazao da nije premlatio i okrvavio postolara i jurata Luku i da nije pio njegovo vino, nakon što mu je Luka to zabranio. Ipak, zakazano je još jedno ročište na kojem je rasprava odgođena,³⁸⁹ a konačan ishod ostaje nepoznat. Kasnije iste godine je krznar Juraj prihvatio primirje s Matijom Pivarićem koji ga je pretukao i išibao.³⁹⁰

U kolovozu 1459. godine se Pivarićeva supruga morala zakleti da nije istukla nekog dječaka pod skrbništvom Marka Sidovčića,³⁹¹ u prosincu iste godine su Ivan *Plakan* i Ivan *Banychin*, koji su se našli pred sudom radi nekog premlaćivanja, prihvatili primirje,³⁹² dok je kasnije istoga mjeseca neki Jansek osuđen na kaznu od 25 pensa Jurju radi premlaćivanja njegove žene te na 5 pensa sudskih troškova.³⁹³

U siječnju 1463. godine je stanoviti Dominik pretukao Matiju Tergoveca, što sam nije porekao, stoga je osuđen na 25 maraka oštećenom i 5 pensa juratima.³⁹⁴ U srpnju iste godine

³⁸⁴ MCZ VII, 77, 78.

³⁸⁵ MCZ VII, 58, 60.

³⁸⁶ MCZ VII, 81.

³⁸⁷ MCZ VII, 81, 84.

³⁸⁸ MCZ VII, 123.

³⁸⁹ MCZ VII, 143, 145.

³⁹⁰ MCZ VII, 153.

³⁹¹ MCZ VII, 176.

³⁹² MCZ VII, 180.

³⁹³ MCZ VII, 182.

³⁹⁴ MCZ VII, 236.

je sud s ciljem postizanja mira odgodio raspravu između postolara Đurka i postolara Andreja, koji su se međusobno strašno potukli i čupali si kosu.³⁹⁵

Godine 1464. je došlo do fizičkog obračuna između mlinara Petra i Tome Magdića koji je započeo sukob. Nakon što je sud odlučio da obojica trebaju podmiriti sudske troškove, nezadovoljni Toma je uložio priziv, da bi drugostupanjski sud odlučio kako obojica radi međusobnih nasrtaja, tučnjave i šibanja moraju poštovati prvotnu presudu.³⁹⁶

Godine 1465. se učitelj Mihael, sin pokojnog suca Blaža, optužen da je premlatio Nikolu, sina pokojnog lukara Ivana, dva puta nije odazvao na sud. Proces je nastavljen u svibnju iduće godine, no Mihael se tada ni treći put nije odazvao,³⁹⁷ stoga je sud vjerojatno donio presudu u korist Nikole.

Godine 1466. u veljači se na prvi sudski poziv nije odazvao ni Klement, svećenik u ubožnici Djevice Marije, optužen da je nekakvim nožem napao Dionizija *Sypchycha*, a na novom ročištu zakazanom u studenome iste godine rasprava je odgođena iz nepoznatih razloga.³⁹⁸

Godine 1467. se supruga staretinara Benedikta, optužena da je premlatila suprugu Emerika Sidovčića, nije odazvala na prvi sudski poziv.³⁹⁹

Godine 1469. je postolar i stariji jurat Gal zarobio brijača *Gywana* jer je potonji teško ozlijedio Galovog mlađeg brata, kojemu su ostali i ožiljci. Međutim, sud je presudio da Gal radi uzimanja pravde u svoje ruke mora spomenutom brijaču platiti *homagium vivum*. Naravno, Gal je takvom presudom bio nezadovoljan pa je uložio žalbu, no daljnji razvoj događaja ostaje nepoznat.⁴⁰⁰

Godine 1470. su se potukli Toma Bradač i kovač Antun koji se s dvoje suprizežnika zakleo da mu je tijekom sukoba Toma slomio prst, radi čega je potonji morao Antunu platiti troškove liječenja i 25 pensa, a zajednici 5 pensa.⁴⁰¹

Godine 1472. je krojač Šimun morao tražiti milost zajednice jer je gotovo nasmrtno pretukao slugu krznara i jurata Grgura, radi čega je oštećenom morao platiti 25 pensa, a 5 pensa je bio dužan platiti sucima.⁴⁰²

U kolovozu 1473. godine je sluga krznara Mihaela osuđen na kaznu od 10 maraka pod prijetnjom gubitka ruke radi napada na jurata Andreja,⁴⁰³ a na istom je ročištu supruga

³⁹⁵ MCZ VII, 243.

³⁹⁶ MCZ VII, 247, 251.

³⁹⁷ MCZ VII, 281, 283, 294.

³⁹⁸ MCZ VII, 291, 305.

³⁹⁹ MCZ VII, 317.

⁴⁰⁰ MCZ VII, 360.

⁴⁰¹ MCZ VII, 368.

⁴⁰² MCZ VII, 396–397.

postolara Ilije, koja je pretukla neku Agatu, osuđena na kaznu od 10 pensa oštećenju i 100 denara sucima.⁴⁰⁴ U studenome iste godine se Benedikt, familijar uglednoga Ivana *Lobogosa* morao zakleti da nije vrijeđao Luku Ribarića, a potonji se morao zakleti da Benedikta nije vukao za kosu i udarao, nakon čega su obojica trebala otići u miru.⁴⁰⁵

Godine 1475. se Franjo morao zakleti da nije uopće premlatio Maura, a pogotovo ne u njegovoj kući.⁴⁰⁶

U svibnju 1478. godine je Katarina zvana *Beda*, radi tužbe Filipa *Dwedeyja* morala položiti zakletvu da nije izudarala neku ženu u njezinoj kući, već ju je samo gurnula.⁴⁰⁷ U rujnu su dvije osobe posvjedočile da je Nikola Horvat pretukao i išibao neku Margaretu, što je i sam priznao. Potonji je osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenju i 100 denara sucima i juratima.⁴⁰⁸ Na istome se ročištu supruga krojača Blaža morala s dvije osobe zakleti da ju je supruga Luke Ribarića izudarala i išibala, radi čega je potonja morala oštećenju isplatiti 20 pensa i 5 pensa sucima i juratima.⁴⁰⁹

Konačno, 1480. godine je Juraj Vitković pretukao Stjepana Tomanića, radi čega mu je morao platiti odštetu od 20 pensa, a 5 pensa je bio dužan zajednici.⁴¹⁰

Od ukupno 33 postupka vođena radi težih oblika nasilja ili premlaćivanja 19 (57,58 %) ih je rezultiralo osudom, što je neznatno više u odnosu na osude radi šibanja. Međutim, razlike su vidljive u zastupljenosti spolova u ulozi žrtve i počinitelja – muškarci se u ulozi počinitelja javljaju u nešto manjem broju u odnosu na slučajeve šibanja, a žene u neznatno većem, pri čemu je pet od šest počiniteljica izvršilo napad na pripadnicu istoga spola. S druge strane, potonje se u ulozi žrtve pojavljuju u znatno manjoj mjeri (27,27 %), pri čemu su podjednako bile žrtvama ženskog i muškog nasilja. Nadalje, razlike su vidljive i u kažnjavanju prijestupnika – iako je broj osuda neznatno veći u odnosu na broj osuda radi šibanja, novčani iznosi koji su u prvom slučaju dosuđivani tek u tri slučaja su u slučajevima premlaćivanja gotovo pravilo, a zabilježeni su i primjeri drastično visokih kazni, kao i dva slučaja okončana primirjem. Kada je riječ o kažnjavanju pripadnica ženskog spola, one su, kao i u ranijim primjerima, kažnjavane isključivo u kontekstu istospolnih sukoba, no za razliku od suđenja radi šibanja, gdje su sve tri počiniteljice osuđene, u slučajevima teških fizičkih napada osuđene su tri, dok konačan ishod u preostala dva slučaja nije poznat.

⁴⁰³ MCZ VII, 429.

⁴⁰⁴ MCZ VII, 429.

⁴⁰⁵ MCZ VII, 432.

⁴⁰⁶ MCZ VII, 444.

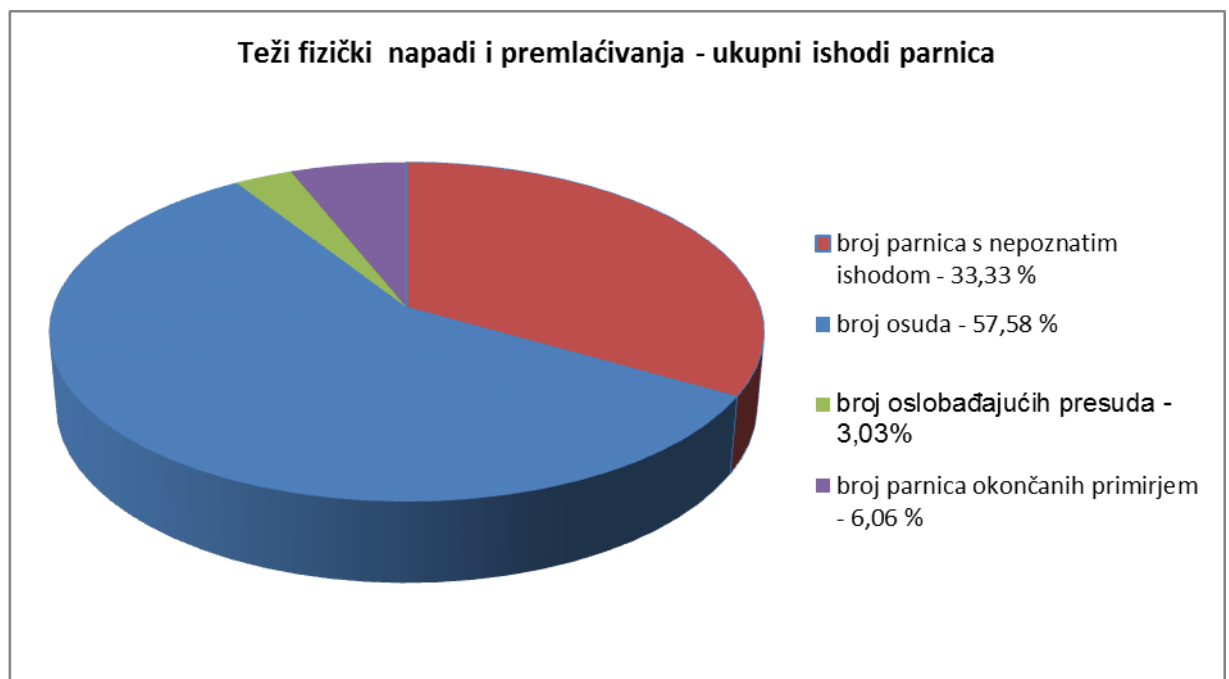
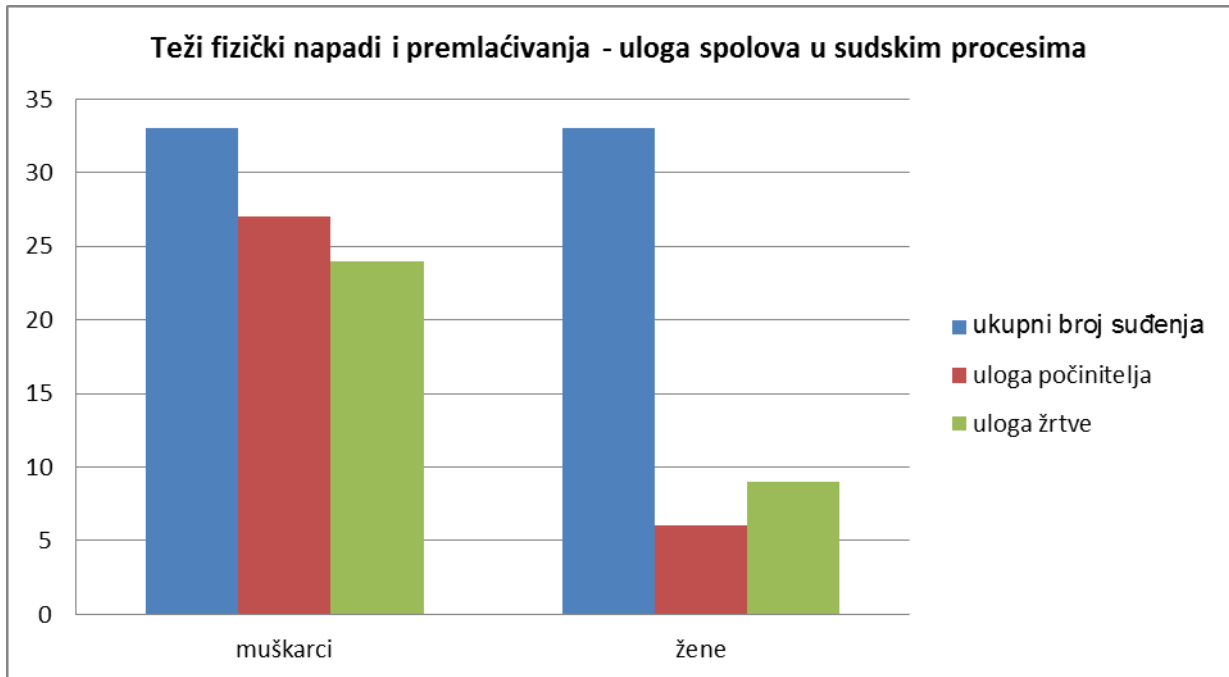
⁴⁰⁷ MCZ VII, 472.

⁴⁰⁸ MCZ VII, 475.

⁴⁰⁹ MCZ VII, 475.

⁴¹⁰ MCZ VII, 494.

Konačno, navedeni primjeri svjedoče da su teži fizički napadi i premlaćivanja nerijetko predstavljali eskalaciju nekog od lakših oblika sukoba, no istovremeno su i sami katkada vodili još težim oblicima nasilja, poput krvoprolića i ranjavanja, što će pokazati sljedeći primjeri.

5.4. Krvoproliće (*sanguinis effusio*)

Za razliku od brojnih srednjovjekovnih izvora i statuta, koji su ranom smatrali svaku ozljedu radi koje dođe do krvarenja te svaku ozljedu oštrim oružjem,⁴¹¹ sudska terminologija u Gradecu je između krvarenja i rana pravila razliku. Dok su potonje podrazumijevale uporabu oružja, krvarenja su nastajala kao posljedica premlaćivanja, šibanja, udaraca šakama i raznim predmetima. U promatranom razdoblju zabilježena su 24 (15,09 %)⁴¹² slučajeva krvoprolića. Pritom je u devet slučajeva do krvoprolića došlo uslijed fizičkog napada ili premlaćivanja, u osam slučajeva je do prolijevanja krvi došlo uslijed šibanja, dok u preostalim slučajevima izvori ne navode kako su spomenute ozljede nastale.

U siječnju 1451. godine je neki Antun, nakon bezuspješnog pokušaja mirenja, osuđen na plaćanje troškova liječenja i 25 pensa kovaču Pavlu, kojeg je tako pretukao drvenom palicom da je Pavao jedva preživio nakon zadobivenih ozljeda.⁴¹³ U rujnu se Gal Fermelić s troje suprisežnika morao zakleti da je Grgur Banković, Jurjev sin, prolio krv njegova sina premlativši ga, nakon čega je Grgur osuđen na 12,5 pensa oštećenome i 100 denara sucima i juratima.⁴¹⁴ U prosincu iste godine je krojač Andrej *Zernehich* optužen da je u svađi šakama do krvi pretukao Tomu *Zeleznyaka*, radi čega je osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenom i sucima njihov dio.⁴¹⁵ Međutim, Andrej dosuđenu kaznu nije isplatio barem do lipnja iduće godine, kada mu je sud naložio da istu mora isplatiti u roku tri dana.⁴¹⁶

U siječnju 1452. godine se Grgur Vičec morao s dvije osobe zakleti da mu je postolar Gal, sin jurata Nikole, prolio krv pretukavši ga u blizini njegove kuće, da bi ga na samome pragu još i napao nekakvim nožem. Stoga je optuženi osuđen na kaznu od 10 pensa radi napada, 20 maraka radi provale te sucima njihov dio.⁴¹⁷ U kolovozu je pred sud pozvan postolar Franjo, zet Hrvoja, jer je prolio krv Petru. Nekoliko dana kasnije Petar se morao zakleti s dvoje suprisežnika da mu je zaista Franjo nanio ozljede, nakon čega je spomenuti osuđen na *birsagium sanguinis*, koji je morao podmiriti u roku osam dana.⁴¹⁸

U travnju 1453. godine se Juraj, sin pokojnog Benedikta Crvenog morao zakleti s dvoje suprisežnika da mu je Grgur *Procerta* prolio krv i ozlijedio mu ruku.⁴¹⁹ U svibnju iste

⁴¹¹ Tomičić, *Iločki statut*, 89–91.

⁴¹² Napomena: 24 slučaja od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 15,09 %.

⁴¹³ MCZ VII, 14, 16.

⁴¹⁴ MCZ VII, 26.

⁴¹⁵ MCZ VII, 28.

⁴¹⁶ MCZ VII, 38.

⁴¹⁷ MCZ VII, 28.

⁴¹⁸ MCZ VII, 40, 41.

⁴¹⁹ MCZ VII, 52, 54.

godine se Elizabeta zvana *Kussa*, udovica pokojnog Pavla Doklenića, morala s dvoje suprisežnika zakleti da joj je literat Grgur prolio krv strašno je izudaravši po licu.⁴²⁰

U siječnju 1454. godine se Filip Hrebić morao s dvije osobe zakleti da ga je kočijaš Fabijan, kojemu je Filip kum, pretukao i cijelog okrvavljenog ga potom vukao po tlu.⁴²¹ U ožujku su se Grgur, sin Jurja Bankovića i neki Stanko morali zakleti da su se međusobno šakama tukli sve dok obojica nisu prokrvarila.⁴²²

Godine 1456. zakazana su tri ročišta u sporu između krojača Andrije, zeta suca Ivana, i poreznika Valentina kojeg je Andrej premlatio do krvi. Nakon što se Andrej jednom nije odazvao na sudski poziv te nakon pokušaja postizanja primirja, potonji je u svibnju iste godine osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenom i sucima njihov dio.⁴²³ U prosincu je sin staretinara Dionizija Stjepan, nakon što se nije odazvao na dva sudska poziva, osuđen radi premlaćivanja i proljevanja krvi svoje punice na kaznu od 25 maraka potonjoj i 5 maraka sucima i juratima, a kaznu je morao platiti u roku osam dana.⁴²⁴ Na ovako visoku kaznu vjerojatno su utjecali dob žrtve i bliska povezanost počinitelja s istom.

Godine 1457. se mesar Steflin morao zakleti s dvoje suprisežnika da mu je udovica postolara Andreja ozlijedila i okrvavila ruku.⁴²⁵

U studenome 1458. godine se Kuzma *Barber* morao zakleti s tri osobe da je Marko *Gwrakowich* nad njim počinio krvoproliće, nakon čega je Marko osuđen na kaznu od 12,5 pensa i 100 denara zajednici.⁴²⁶ Na istome ročištu su osuđeni i remenari Toma i Franjo jer su prolili krv nekome Jurju, radi čega mu je svaki bio dužan 30 pensa, a sudu 5 pensa.⁴²⁷

U kolovozu 1461. godine se Jelica, udovica Šimuna *Kwsara*, morala s još dvoje suprisežnika zakleti da su je mlinar Frane i njegov sin Gal (*Gall*) išibali do krvi.⁴²⁸ U studenome je postolar Toma, nakon što se postolar Valentin s još dvoje suprisežnika zakleo da ga je spomenuti išibao do krvi, osuđen na kaznu od 25 pensa oštećenom i 5 pensa sudskih troškova.⁴²⁹

⁴²⁰ MCZ VII, 54.

⁴²¹ MCZ VII, 63.

⁴²² MCZ VII, 70.

⁴²³ MCZ VII, 105, 107, 109.

⁴²⁴ MCZ VII, 112, 113, 115.

⁴²⁵ MCZ VII, 132.

⁴²⁶ MCZ VII, 162.

⁴²⁷ MCZ VII, 162.

⁴²⁸ MCZ VII, 208–209.

⁴²⁹ MCZ VII, 211.

Godine 1462. je supruga mlinara Petra priznala pred sudom da je do krvi išibala suprugu mlinara Andreja, stoga je osuđena na 12,5 pensa oštećenog i 100 denara sudskih troškova.⁴³⁰

U svibnju 1463. godine je krojač Luka radi krvoprolića počinjenog nad ratarom Antunom, nakon što se Antun zakleo da mu je spomenuti nanio povrede, osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenom i 100 denara zajednici.⁴³¹ U srpnju je Dori *Kwhynachychni* radi šibanja i prolijevanja krvi udovice glasnika Stanka dosuđena kazna propisana statutom.⁴³²

Godine 1464. se jurat Toma morao zakleti uz još dvoje supriseznika da su ga jurati Andrej, *Bencze*, Lovro i Luka išibali do krvi, pritom mu nanijevši i ožiljke. Kasnije istoga dana je Toma Lovru oslobodio optužbi, a Andrej i *Bencze* su uložili žalbu, no krajnji ishod suđenja nije poznat.⁴³³

Godine 1465. je prolivena krv nekog dječaka od postolara Klementa *Kelecza*, nakon što je za vrijeme trajanja sajma oko blagdana Sv. Margarete pao pod kopita Mihaelovog konja, koji je bio sin zlatara Nikole. Budući da je u to vrijeme na snazi bio tzv. „Božji mir“, Mihael je osuđen na duplu kaznu od 20 pensa i 5 pensa zajednici.⁴³⁴

Zanimljiv slučaj zabilježen je 1470. godine, kada je Marko *Venetus* radi davanja pljuske, napada i krvoprolića nad Tomom Čedenom, počinjenih za vrijeme trajanja Margaretskog sajma, osuđen na kaznu od 25 maraka oštećenom. Isto je dokazano svjedočenjem Katarine, Matejeve udovice i supruge trenutnog jurata staretinara Blaža. Međutim, nezadovoljni je Marko uložio priziv. Potom je pred sud dovedeno nekoliko svjedoka: sluga brusača mačeva Petar ispričao je kako je čuo Tomu da viče: „Pomagaj!“, nakon čega je izašao iz radnje i vidio Tomu kako poseže za nekakvim nožem o pasu, no Marko mu ga je oteo i bacio prema Blaževoj radnji, a Tomu je gurnuo. Zatim je Matija, trenutno Blažev sluga, a ranije sluga pokojnog krojača i suca Andreja Šimunića, svjedočio slično kao i Petar. Uz spomenute je svjedočio i brijač Đivan koji je ispričao kako se u trenutku sukoba nalazio ispred Blaževe radnje, gdje je čuo razgovor između Marka i Tome. Marko je Tomu uvrijedio rekavši mu da je smušenjak, na što mu Toma nije ništa odgovorio. Đivan se tada udaljio, kada je čuo Tomu kako viče: „Pomagaj!“, na što se okrenuo i vidio Marka kako drži u ruci neki nož koji je zatim bacio prema Blaževoj radnji, a Tomu je gurnuo. Konačno, sud je nakon saslušanja svjedoka donio odluku prema kojoj je Marko Tomi trebao platiti 20

⁴³⁰ MCZ VII, 221.

⁴³¹ MCZ VII, 241–242.

⁴³² MCZ VII, 244.

⁴³³ MCZ VII, 249.

⁴³⁴ MCZ VII, 274.

pensa, a sucima i juratima 200 denara, a ako Marko i dalje ne bude zadovoljan presudom, neka se žali tavernikalnom sudu.⁴³⁵

Godine 1471. se staretinar Benedikt morao s još dvije osobe zakleti da mu je Matija Turčin, pretukavši ga, prolio krv, radi čega je potonji Benediktu morao platiti troškove liječenja i 20 pensa, a 5 pensa sucima i juratima.⁴³⁶

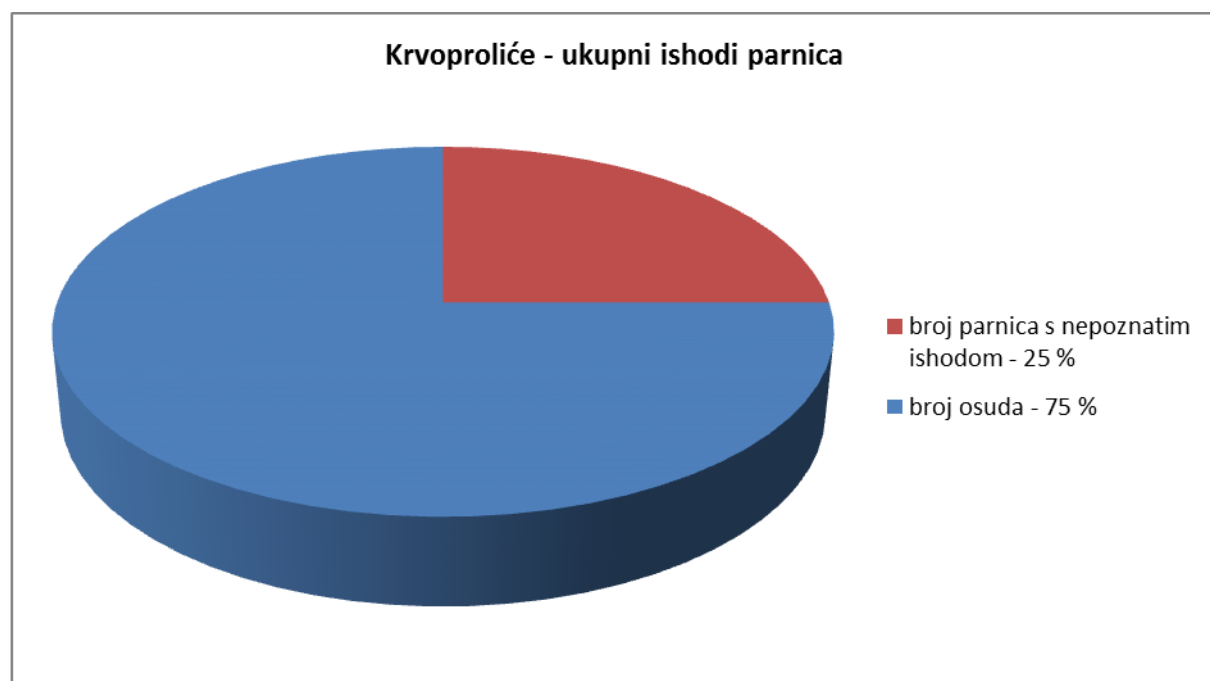
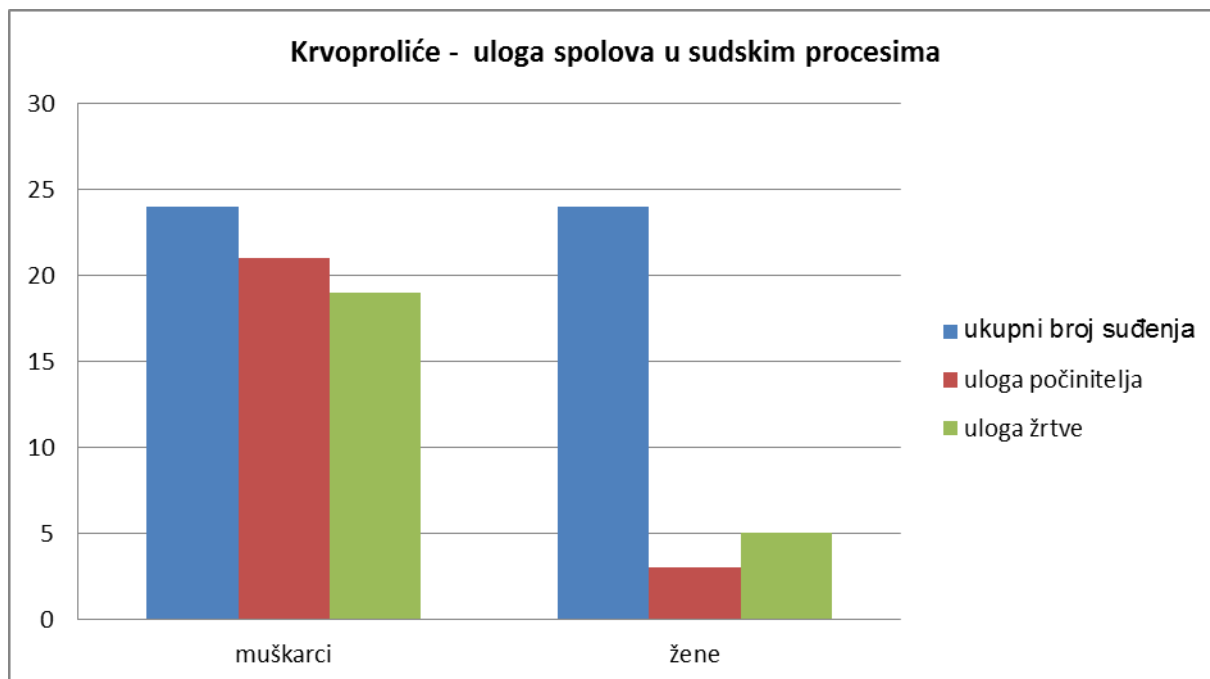
Konačno, 1472. godine se Matija *Wura* koji je optužio Dugog Mihaela da ga je išibao do krvi, nije pojavio na prvom ročištu, no već u studenome je Mihael, nakon što se Matija s još dvije osobe zakleo da mu je rečeni prolio krv, osuđen na kaznu od 10 pensa oštećenom i 100 denara zajednici.⁴³⁷

Od ukupno 24 suđenja radi oblika nasilja, koji su vodili do prolijevanja krvi, 18 (75 %) ih je rezultiralo osudom, pri čemu je jedna dosuđena kazna umanjena na drugostupanjskoj instanci. U preostalim postupcima kazne su se kretale od 10 pensa do 25 maraka, ovisno o težini ozljeda i vremenu kada je zločin počinjen. U kaznenim djelima krvoprolića žene su bile relativno slabo zastupljene u obje uloge – kao počiniteljice se javljaju u tri (12,5 %) slučaja, dok se u njih pet (20,8 %) pojavljuju u ulozi žrtve, pri čemu su dva puta bile žrtvom ženskog nasilja, dok su u preostalim slučajevima bile žrtvom nasilja počinjenog od strane muškaraca. Konačno, i u ovoj su kategoriji zločina osuđene obje žene, koje su počinile krvoproliće nad pripadnicama istog spola. Primjetno je da nema niti jedne upisane oslobađajuće presude, no budući da je u 25 % postupaka konačan ishod nepoznat, moguće je da je među njima bilo i takvih.

⁴³⁵ MCZ VII, 372–373.

⁴³⁶ MCZ VII, 394.

⁴³⁷ MCZ VII, 412, 417–418.

5.5. Ranjavanje (*vulneratio*)

Radi ranjavanja je u promatranom razdoblju vođena 21 (13,21 %) ⁴³⁸ parnica, pri čemu ih je 17 (80,95 %) ⁴³⁹ rezultiralo osudom.

⁴³⁸ Napomena: 21 slučaj od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 13,2 %.

⁴³⁹ Napomena: 17 parnica od ukupno 21 parnice vođene radi ranjavanja = 80,95 %.

Godine 1451. je prosjak Matija ranio u ruku zeta Barnabu, sina Blaža iz Mlake, što je i sam pred sudom priznao. Stoga je osuđen na kaznu od 12,5 pensa oštećenom i 100 denara sucima i juratima.⁴⁴⁰ Međutim, nije posve jasno otkuda je optuženi trebao namaknuti spomenuti novčani iznos s obzirom na njegov socijalni status, što ujedno povlači za sobom i mogućnost primjene alternativne tjelesne kazne u jednakoj vrijednosti.

Godine 1452. su Verček, sin Nikole i Kusične Benedikt, sin Jurja Ferenčevića te postolar Simon iz Samobora tokom noći provalili u dom Nikole Supaničina s namjerom da ga pretuku i rane, stoga je svaki osuđen na 10 maraka.⁴⁴¹

U travnju 1458. godine su neki svećenik Matija i njegov brat Toma ranili jurata Stjepana, radi čega su osuđeni na kaznu od 20 maraka. Međutim, na molbe *Engelhata de Awrsperga*, Nikole *Sichelbergera*, Baltazara, Andreja *Hohembertara* te drugih časnih ljudi, sud je spomenutu kaznu ukinuo.⁴⁴²

U siječnju 1459. godine je kovač Stanko, nakon što se pojavio na drugom ročištu protiv literata Nikole čiju je ženu ranio, osuđen na pokrivanje troškova liječenja i odštetu oštećenju u iznosu od 25 pensa te 5 pensa sudskih troškova. Stanko se na presudu žalio,⁴⁴³ ali nije poznato s kojim uspjehom. Na istom je ročištu osuđen i postolar Nikola koji je morao radi ranjavanja Matiji Pivariću platiti troškove liječenja i 25 pensa, a juratima 5 pensa.⁴⁴⁴ Zanimljiv, ali pomalo nejasan slučaj odigrao se u prosincu iste godine kada je sud zabilježio da je Petar *de Bikazd* ranio Blaža Mađara kojeg je potom odveo banu, gdje je Blaž izjavio da ne smatra Petra krivim što ga je ranio.⁴⁴⁵ Iako razlog iz kojeg ga nije smatrao krivim nije naveden, moguće je da se radilo o nezgodi, odnosno da Petar spomenutu ranu nije nanio s namjerom. Istoga dana se i Franjo Jiručić morao zakleti s troje suprisežnika da nije ranio suprugu Šimuna Kuhara.⁴⁴⁶

U rujnu 1461. godine je u sporu između oklopničara Matije i Jurja, sluge nekog platnara, kojeg je išibao i ranio Matijin sluga, sud donio odluku da Matija Jurju treba isplatiti 12,5 pensa, a sucima 100 denara. Međutim, u studenome su jurati promijenili odluku, nakon čega je Matija trebao podmiriti samo polovicu kazne, a drugu polovicu je morao podmiriti njegov sluga, koji je djelo i počinio.⁴⁴⁷ Na istom je ročištu osuđen i Nikola Vrećarić koji je

⁴⁴⁰ MCZ VII, 26.

⁴⁴¹ MCZ VII, 28.

⁴⁴² MCZ VII, 148,151.

⁴⁴³ MCZ VII, 161, 166.

⁴⁴⁴ MCZ VII, 166.

⁴⁴⁵ MCZ VII, 181.

⁴⁴⁶ MCZ VII, 182.

⁴⁴⁷ MCZ VII, 209, 212.

išibao, a potom i ranio postolara Matiju, radi čega mu je bio dužan u roku osam dana platiti 13 pensa, a juratima 5 pensa.⁴⁴⁸

U ožujku 1462. godine se Grdinin sin morao zakleti da ga je Vrban Kelčić napao i ranio, nakon čega mu je Vrban morao platiti 12,5 pensa, a zajednici 100 denara.⁴⁴⁹ U kolovozu iste godine je na istu kaznu radi ranjavanja nekog *Pahwtycha* osuđen i stanoviti *Zmolko*.⁴⁵⁰

Godine 1468. je zlatar Matija ranio vlastitoga brata, radi čega mu je sud odredio da spomenutom mora platiti troškove liječenja i 50 pensa, a zajednici čak 50 maraka.⁴⁵¹

U siječnju 1469. godine je s ciljem postizanja mira odgođen predmet između krojača Andreja i Blaža Vitezića, koji je Andreja napao i ranio Međutim, u veljači je sud donio odluku prema kojoj je Blaž za ranjavanje Andreju morao platiti 25 pensa, a 5 pensa juratima, a budući da je napad izvršio na Andrejevom posjedu, morao je platiti i dodatnih 10 maraka.⁴⁵²

U lipnju se ratar *Jwrse* morao zakleti s dvoje suprisežnika da ga je išibao i ranio Blaž, sluga suca Martina, nakon čega je Blaž osuđen na kaznu od 12 pensa i 20 denara oštećenom te 100 denara sucima i juratima.⁴⁵³ Zanimljiv slučaj odvio se u studenome iste godine, kada je supruga sedlara i stolara Petra za vrijeme berbe grožđa, vjerojatno potaknuta ljubomorom, pokušala odrezati nos sluškinji zlatara Pavla, koju je Petar pozvao u berbu. Čini se da je spriječena u zadnji čas, budući da je spomenuta sluškinja prošla tek s manjim ozljedama. Petrova supruga osuđena je na kaznu od 25 pensa oštećenju, a 5 pensa sucima i juratima. Petar se, doduše, žalio na presudu, ali ishod potonje nije poznat.⁴⁵⁴

U travnju 1471. godine je postolar Demetar *Swychky* optužen radi ranjavanja remenara i uzdara Emerika koji je bio familijar remenara i starijeg suca Tome. Međutim, čini se da je Emerik odustao od tužbe budući da se nije pojavio na prvom ročištu.⁴⁵⁵ Na istom je ročištu odgođen predmet između Gašpara, sluge arhidakona Jurja *Wrbowcza*, i postolara Ivana, koji je Gašpara ranio. U svibnju je isti predmet ponovno odgođen s ciljem postizanja mira,⁴⁵⁶ no na istom je ročištu ratar Mikula radi ranjavanja mesara Janseka osuđen na plaćanje troškova liječenja i 25 pensa oštećenom te 5 pensa zajednici.⁴⁵⁷ Krajem mjeseca je i zidar Mihael, radi

⁴⁴⁸ MCZ VII, 212.

⁴⁴⁹ MCZ VII, 219.

⁴⁵⁰ MCZ VII, 228.

⁴⁵¹ MCZ VII, 336.

⁴⁵² MCZ VII, 347, 350.

⁴⁵³ MCZ VII, 357.

⁴⁵⁴ MCZ VII, 361.

⁴⁵⁵ MCZ VII, 383.

⁴⁵⁶ MCZ VII, 383, 384.

⁴⁵⁷ MCZ VII, 385.

ranjavanja sluge krojača Antuna, osuđen na kaznu od 12,5 pensa oštećenom i 5 pensa zajednici.⁴⁵⁸

U travnju 1472. godine je brat svećenika Martina Grgur radi ranjavanja nekog *Hathesa* osuđen na kaznu od 25 pensa oštećenom i 5 pensa zajednici.⁴⁵⁹ Konačno, u srpnju iste godine se Katarina s dvoje suprisežnika morala zakleti da joj je Suska zadala tri rane od kojih su nastali ožiljci, radi čega je Suska spomenutoj morala platiti 10 pensa i 100 denara sucima i juratima.⁴⁶⁰

Suđenja radi ranjavanja bilježe najveći broj osuda – 76,19 %, ⁴⁶¹ dok istovremeno nije zabilježeno nijedno okončanje postupka oslobađajućom presudom, no zabilježen je jedan slučaj pomilovanja. Pored toga je jedno suđenje obustavljeno s ciljem postizanja primirja. U pet od ukupno 19 postupaka okončanih osudama dosuđena je kazna bila ona propisana privilegijem – 25 pensa oštećenoj strani i 5 pensa sudu te plaćanje troškova liječenja. U sedam je slučajeva dosuđena kazna iznosila polovicu iznosa određenog privilegijem. Budući da neki statuti, poput Iločkog, prave razliku u kažnjavanju s obzirom na položaj, veličinu i dubinu rane, ⁴⁶² moguće je pretpostaviti da je i u spomenutim slučajevima iznos prepolovljen jer se radilo o manjim ranama. Konačno, zabilježene su i dvije kazne u iznosu od 10 maraka oštećenom. Iako je rečeni iznos propisan privilegijem u slučajevima sakaćenja, ⁴⁶³ postoji mogućnost da se u spomenutim slučajevima nije radilo o teškim ozljedama, već o specifičnim okolnostima prilikom počinjenja djela – naime, u prvom su slučaju počinitelji noću provalili u žrtvin dom i ondje mu nanijeli ozljede, ⁴⁶⁴ dok je u drugome zlatar Matija ranio vlastitoga brata.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ MCZ VII, 384, 387.

⁴⁵⁹ MCZ VII, 402–403.

⁴⁶⁰ MCZ VII, 407.

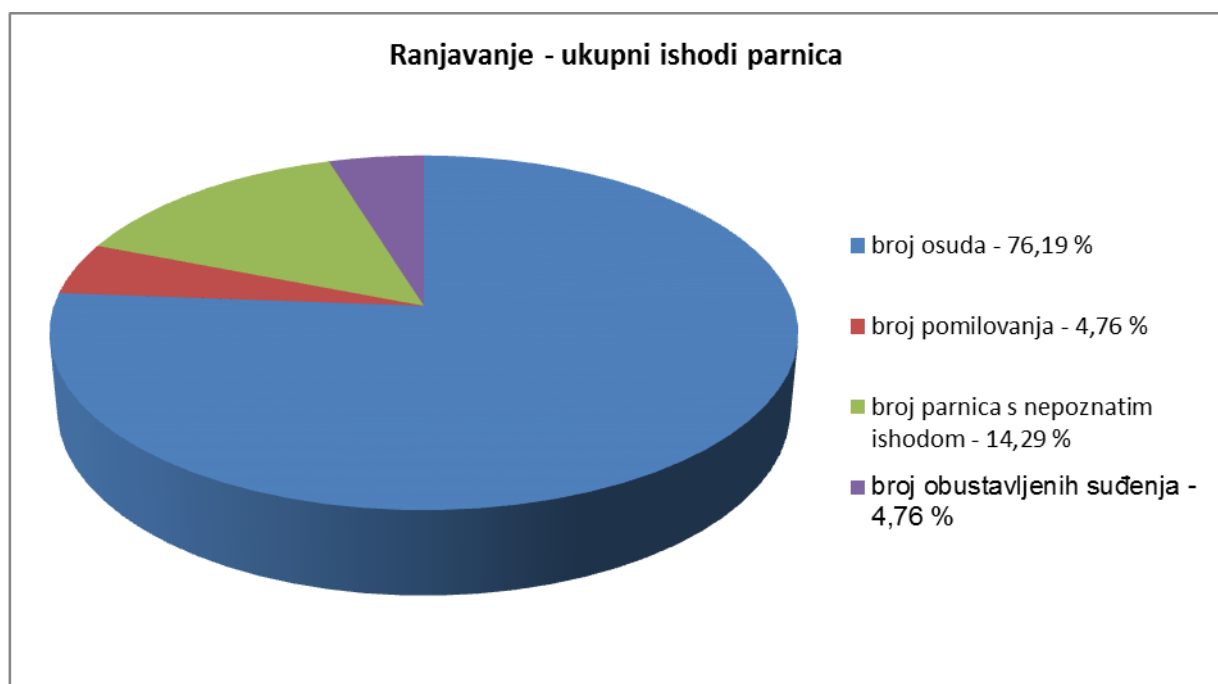
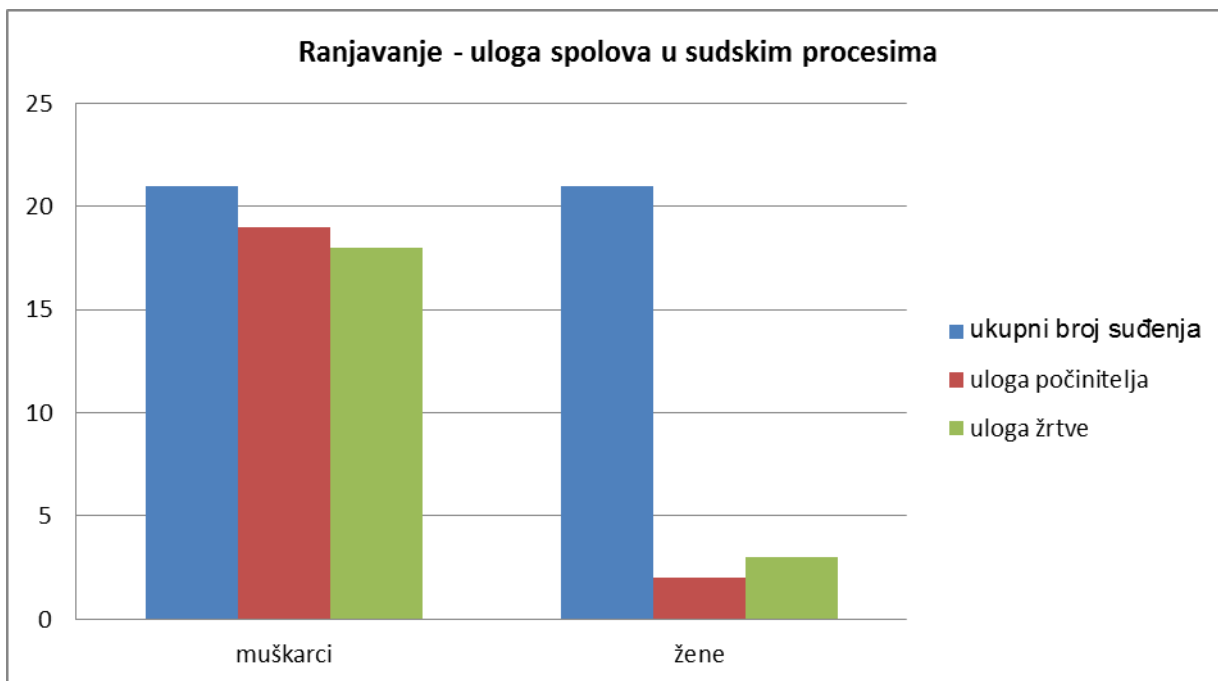
⁴⁶¹ Napomena: osudom je rezultiralo 17 od ukupno 21 postupka vođenog radi ranjavanja = 80,95 %.

⁴⁶² Tomičić, *Iločki statut*, 91.

⁴⁶³ Margetić i Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, 55–56.

⁴⁶⁴ MCZ VII, 28.

⁴⁶⁵ MCZ VII, 336.

5.6. Ubojstvo

U promatranom je razdoblju održano ukupno 21 (13,21 %) ⁴⁶⁶ suđenja radi ubojstva te jedno (0,62 %) suđenje radi pokušaja ubojstva trovanjem.

Godine 1450. je postolar Mihael, sin Pavla, bijesno i zlobno ubio Margaretu, kći Grgura *Krusslewycha* iz Moravčana i prokuratoricu gradske ubožnice, nakon čega je pobjegao

⁴⁶⁶ Napomena: 21 slučaj od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 13,21 %.

s gradskog teritorija. Tužba je bila podignuta po službenoj dužnosti i na zahtjev rođaka ubijene, a budući da se optuženi nije odazvao na suđenje nakon tri poziva, bila su mu zaplijenjena sva dobra.⁴⁶⁷ Budući da je Margareta bila prokuratorica nanovo sagrađene ubožnice u Mihaelovom susjedstvu, vjerojatno je njezino ubojstvo bilo potaknuto Mihaelovim nezadovoljstvom što u njegovoj blizini borave siromasi.⁴⁶⁸

Godine 1453. je Brcko Herceg iz Stubice zatražio donošenje presude Antunu, sinu Nikole Oblačinovića iz Adamovca, optuženom za ubojstvo Marka, sina Petra iz Slanog Potoka, a sud je donošenje iste odgodio za treći dan nakon blagdana Ivana Krstitelja.⁴⁶⁹

Godine 1457. je Ladislav zvan *Laczko* osuđen na smrtnu kaznu vješanjem jer je ubio nekog staretinara i otuđio njegovih 11,5 pensa, a osim toga je pokrao i brojne druge građane.⁴⁷⁰

U veljači 1458. godine je Matiji *Oslewczu* odrubljena glava jer je ubio nadzornika kupališta Matiju.⁴⁷¹ Iste godine u siječnju je lončar Antun morao pred sud dovesti 12 sebi sličnih osoba da potvrde kako nije nasmrtno pretukao nekog Valentina, Reparevog zeta. Međutim, već u veljači je sud, iz nepoznatih razloga, broj suprisežnika povećao na 20, ali nije poznato kako je slučaj završio.⁴⁷² Sljedeći slučaj ubojstva zabilježen je već u travnju, kada je sud izdao javnu proklamaciju radi ubojstva Marina, Mravkovićevo sina, no počinitelj nije pronađen niti nakon treće proklamacije.⁴⁷³

Zanimljiv slučaj odvio se 1460. godine, kada je radi ubojstva nekog Leonarda *Purkraba* uhićen Juraj Gruden. Zločin je, doduše, počinjen u Ljubljani, nakon čega je Gruden došao živjeti u Gradec kako bi mu se zameo trag. To bi mu možda i uspjelo da ga nije prepoznao i priveo Hans *Kneperger*, također iz Ljubljane. Gruden je potom podvrgnut torturi pod kojom je uslijedilo šokantno priznanje. Naime, uz Grudena su zločin počinili i *Mycyl Paradis*, *Paulo Podrythnyk*, krojač i familijar kapetana Ferbesara *Kocze* te još jedan muškarac kojeg ne poznaje. *Mycyl* je Leonarda udario sjekirom, nakon čega ga je *Kocze* probio bodežom i time ga ubio. Potom su ga sva petorica ostavila tako mrtvog da leži, tragajući za vrijednom imovinom. *Kocze* je potom pronašao vreću s novcem i sebi ostavio 10 bečkih dinara, a Grudenu dao 17. S tim je novcem Gruden napustio Ljubljanu i nastanio se u Gradecu. Nakon što je Gruden sve navedeno priznao pod mukama, odveden je pred sud gdje

⁴⁶⁷ MCZ VII; 5 ; Filipović, „Zločin u kasnom srednjem vijeku“, 71–72, 77.

⁴⁶⁸ Klaić, *Zagreb*, 295.

⁴⁶⁹ MCZ VII, 56.

⁴⁷⁰ MCZ VII, 124.

⁴⁷¹ MCZ VII, 145.

⁴⁷² MCZ VII, 143, 146.

⁴⁷³ MCZ VII, 146, 148.

je ponovio ranije priznanje, da bi bio osuđen na tešku smrtnu kaznu – najprije ga se vezanog o repu konja trebalo vući kroz grad sve do vješala pod kojima mu je trebalo sjekirovom odsjeći glavu naočigled cijele zajednice, a potom mu raščetvoriti tijelo i svaki dio zasebno, uključujući i sjekiru kojom je ubijen, objesiti na vješala.⁴⁷⁴

U ožujku 1463. godine na istu je kaznu osuđen i Valentin, sin Grgura iz Hrastovice, koji je naočigled nekoliko ljudi ubio Ivana, sina Matije od Dedića, a spomenuti zločin je i sam priznao. Pritom je izvršenje kazne sud prepustio Iliji, sinu Grgura iz Dedića, koji je bio rođak ubijenoga,⁴⁷⁵ što implicira na nedostatak krvnika u gradu.⁴⁷⁶ Iste godine u rujnu zabilježen je pomalo nejasan slučaj, kada je učitelj Petar, sin Gana, optužen za ubojstvo svoga brata. Naime, umjesto Petra se kao njegov jamac pred sudom pojavio stariji sudac Antun, a jurati su odlučili da ga neki sudac Blaž mora zadržati ili sam odgovarati za njega. Potonji takvom odlukom nije bio zadovoljan, stoga je uložio priziv.⁴⁷⁷ Međutim, daljnji tijek događaja nije poznat.

Godine 1464. je u domu Hansa *Gurthlera* preminuo mesar Benedikt. Međutim, Hans je pomoću nekih očevidaca dokazao da nije kriv za Benediktovu smrt te da je potonji sam sebi smrtno naštetio popivši prekomjernu količinu vina zvanog *powze*.⁴⁷⁸

U siječnju 1465. godine je Juraj *Lahek* nehotice kolima pregazio dječaka Andreja, nakon čega je potonji od ozljeda preminuo. Budući da su majka pokojnika, udovica kovača Matije, te ujaci i kovači Brcko i Vrban, zet Ivana Ventića, potvrdili da je riječ o nesretnom slučaju, Lahek je pušten na slobodu.⁴⁷⁹ Na istome ročištu su se Antun Termsić, kovač Brcko i Toma Herkač morali zakleti da postolar Juraj nije preminuo radi ozljeda koje su mu oni nanijeli, a zakletvu su morali ponoviti i veljači.⁴⁸⁰ U svibnju je gradski izrađivač štitova Juraj proglašen nevinim za smrt svoje supruge, zahvaljujući svjedočenju šogora Matije i sedam neimenovanih žena, koje su ustvrdile da žrtva nije bila usmrćena premlaćivanjem.⁴⁸¹

U prosincu 1466. godine je postolar Toma, nasljednik postolara Franje, dvaput pozvan pred sud radi šibanja Doroteje Hrvojević, sestre Stjepana Hrvojevića i prebendara Matije. Spomenuta je u međuvremenu preminula, a njezina braća su smrt protumačila kao posljedicu

⁴⁷⁴ MCZ VII, 194–196.

⁴⁷⁵ MCZ VII, 238.

⁴⁷⁶ Klaić, *Zagreb*, 233.

⁴⁷⁷ MCZ VII, 244.

⁴⁷⁸ MCZ VII, 262.

⁴⁷⁹ MCZ VII, 262–263.

⁴⁸⁰ MCZ VII, 263, 264.

⁴⁸¹ MCZ VII, 268, Karbić, „Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca“, 69.

zadobivenih ozljeda. Međutim, početkom 1467. godine sud je ustanovio da Toma Doroteji nije zadao smrtne ozljede i oslobodio ga je optužbi.⁴⁸²

U siječnju 1468. postolar Grgur oslobođen je krivnje za smrt Šimuna *Sterka*, nakon što je ustanovljeno da je spomenutog ubio postolar Matija. Kasnije istoga mjeseca je Matija kažnjen konfiskacijom imovine u korist zajednice, ali i Šimunove udovice Jelene.⁴⁸³ Motiv ovoga ubojstva otkriven je u travnju iste godine, kada je sud odlučio protjerati Matijinu suprugu Elizabetu – ispostavilo se da je Elizabeta prevarila muža sa Šimunom, kojeg je Matija ubio radi njezinoga bestidništva.⁴⁸⁴ Pritom je zanimljivo da je Šimun, koji je postao žrtvom vlastitog preljuba, osam godina ranije iz istih razloga svojoj supruzi odrezao nos, nakon čega su oboje protjerani iz grada. Međutim, sud ih je već nakon dvije godine pomilovao pod prijetnjom stvarne kazne ako ponovno podlegnu kriminalu.⁴⁸⁵ Stoga možemo pretpostaviti da bi Šimuna za ljubovanje s Elizabetom stigla sudska kazna da ga osramoćeni Matija nije ranije dokrajčio.

U veljači 1469. godine zatvoren je krojač Blaž Hrvat Kamengrada koji je priznao da je ubio kovača Antuna iz Hrastovice i njegovog sina u njihovom domu. Optuženi je zatim podvrgnut torturi pod kojom je priznao i čitav niz drugih zločina. Ispostavilo se da je Blaž u nekim brdima ubio vlastitu suprugu Margaretu, a isto tako je ubio i nekog *Walyczu* iz Zrina. Nakon toga je nekom *Franychevom* kmetu Tomi oteo 12 solida i dvije kvarte soli, koje je potom prodao nekoj Agnezi u Zrinu. Blaž je potom na mukama priznao i da je ubio nekog čovjeka *in Pul* (u Puli?), uzeo nekom Zadraniu 16 florena i kasnije osam florena nekoj ženi s kojom je spavao. Radi svih počinjenih zločina sud je odlučio da Blaža treba vezanog za rep konja vući gradskim ulicama do vješala, gdje mu je krvnik trebao polomiti sve kosti i potom ga tako polomljenog postaviti na kotač i okretati na njemu do smrti, a ako ni tada ne umre, treba ga na vješalima objesiti.⁴⁸⁶

U srpnju 1472. godine je Pavao *Croacus*, muž udovice pokojnog Benedikta Milića, optužen za ubojstvo Brcka *Phyстера*. Iako se osobno dva puta nije odazvao na sud, njegova je supruga jamčila za njega. Međutim, nije poznato kako je suđenje završilo.⁴⁸⁷ U kolovozu iste godine je Matija Bukovski tužio kmeta Marka, da je potaknut ljubomorom namamio u klopku

⁴⁸² MCZ VII, 308, 311, 316.

⁴⁸³ MCZ VII, 330.

⁴⁸⁴ MCZ VII, 334.

⁴⁸⁵ MCZ VII, 192, 225; Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 57.

⁴⁸⁶ MCZ VII, 349–350.

⁴⁸⁷ MCZ VII, 406–407, 408.

njegovog sina Valentina, kojeg je potom ubio Matija Silković. Spomenuti Marko se stoga morao s 25 suprisežnika zakleti u svoju nevinost.⁴⁸⁸

U prosincu 1474. godine se i Toma *Ztrozkowicz* morao zakleti s troje suprisežnika da nije skrivio smrt svoje supruge, a samo suđenje je odgođeno dok se ne utvrdi njegova krivnja.⁴⁸⁹

Godine 1475. je Jelena Rogačić optužena da je primala neke šticićenike u svoju kuću, gdje je jednog i ubila, a potom je njegovo tijelo odvukla pred vrata kovača Irena. Iako je Jelena tvrdila da je nevinna, sud je dovoljnim dokazom njezine krivnje smatrao halju koja je pripadala žrtvi, a koja je pronađena upravo u Jeleninoj kući. Ipak, ova je optužba uslijedila tek nakon optužbe da je ista čarala u korist žene svoga rođaka Luke. Radi svega navedenoga sud joj je dosudio smrtnu kaznu spaljivanjem,⁴⁹⁰ međutim, Jelena je preminula u zatvoru.⁴⁹¹

Godine 1477. je za smrt svoje supruge optužen Nikola Halić. Nakon što je prisegnuo sa šestoro suprisežnika da nije kriv, sud ga je oslobodio optužbi.⁴⁹²

Konačno, 1469. godine zabilježen je jedan slučaj pokušaja ubojstva, kada je supruga sedlara i stolara Petra optužila udovicu sedlara i stolara Bartola da je trovanjem htjela usmrtili nju i njenoga muža. Optužena je, nakon što se zaklela s troje suprisežnika, oslobođena krivnje, nakon čega je nezadovoljna Petrova supruga uložila priziv.⁴⁹³ Međutim, nije poznato kako je slučaj završio.

Od ukupno 21 postupka vođenog radi ubojstva tek ih je 9 (40,91 %) rezultiralo osudom, dok je upravo u ovoj kategoriji zločina zabilježen najveći broj oslobađajućih presuda (22,73 %). Budući da su ubojstva pripadala najtežim zločinima te je za ista previđena smrtna kazna, čini se kako gradečki sud nije olako i bez pouzdanih dokaza osuđivao optuženike. O tome svjedoči i jedan primjer pokušaja ubojstva trovanjem, gdje je izgledno da je optužena oslobođena krivnje s obzirom na to da je nezadovoljna tužiteljica uložila priziv. S druge strane, u slučajevima teških ubojstava i pouzdanih indicija optuženici su podvrgavani torturi kako bi se ishodilo njihovo priznanje. Izuzev spomenute žene optužene za pokušaj trovanja, svega je još jedna žena optužena radi ubojstva, no istoj je prije svega suđeno radi čaranja. S druge strane, žena je nešto više među žrtvama ubojstva. Potonje su nerijetko bile žrtvama vlastitih muževa. Primjerice, u Bologni je u razdoblju od 1344. – 1345. od ukupno osamnaest ubojstava u kojima su žrtve bile žene, njih osam bilo žrtvama vlastitih muževa, a u razdoblju

⁴⁸⁸ MCZ VII, 410.

⁴⁸⁹ MCZ VII, 436.

⁴⁹⁰ MCZ VII, 443.

⁴⁹¹ MCZ VII, xx.

⁴⁹² MCZ VII, 460.

⁴⁹³ MCZ VII, 360.

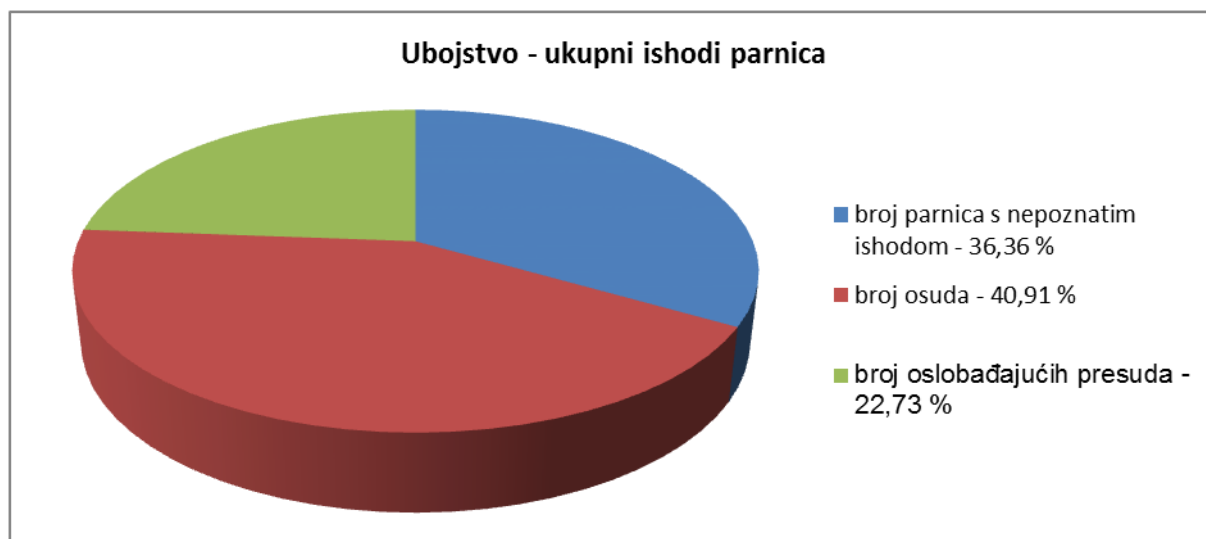
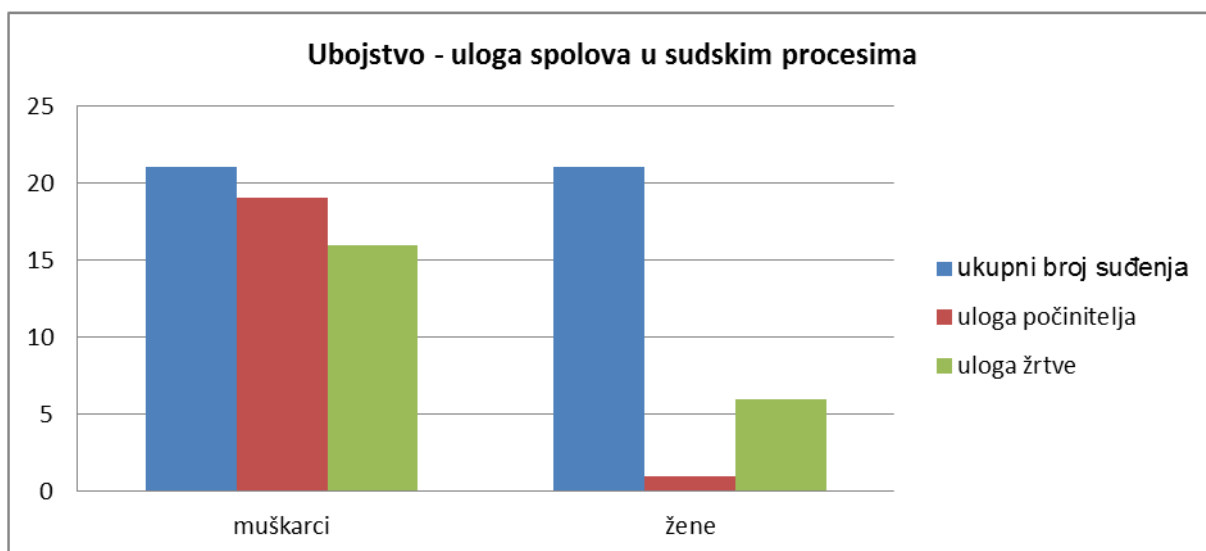
od 1455. do 1466. je od ukupno šest ubijenih žena, dvije ubio muž.⁴⁹⁴ Sličnu situaciju možemo pratiti i u Gradecu u promatranom razdoblju, gdje je od ukupno šest slučajeva ubojstva žene u njih četiri za ubojstvo optužen njezin bračni partner. Vjerojatno se u navedenim primjerima radilo o zločinu iz strasti, potaknutome ljubomorom ili preljubom. Naime, za razliku od dalmatinskih gradova u kojima je prilika bilo uobičajena pojava,⁴⁹⁵ u slavonskim su gradovima norme bračnog života strogo sputavale izvanbračne seksualne slobode, stoga je smrt bračnog partnera bila jedini put do slobode.⁴⁹⁶ Ljubomora i preljub partnerice znali su potaknuti njihove supružnike na ubojstvo njezina ljubavnika, o čemu svjedoči primjer ubojstva Šimuna *Sterka*. Nadalje, ubojstva su nerijetko bila potaknuta motivima materijalne prirode te lošim međuljudskim odnosima i srdžbom. Primjetno je da su u nekim slučajevima žrtve tek naknadno preminule radi teških ozljeda zadobivenih nekim drugim oblikom nasilja, odnosno da optuženi nisu uvijek vršili napad na žrtvu s ciljem da je ubiju. Nažalost, u spomenutim slučajevima nije poznat konačan ishod suđenja, stoga ostaje nepoznato je li sud u ovakvim slučajevima uvažavao počiniteljev odnos prema počinjenom djelu. Međutim, budući da sam privilegij razlikuje kvalificirano ubojstvo od ubojstva iz nehaja, vjerojatno je i sud djelovao prema istom principu. U prilog ovoj tvrdnji svjedoči primjer kočijaša Jurja koji je kolima nehotice pregazio dječaka Andreja te je u konačnici oslobođen.⁴⁹⁷ Što se sustava kažnjavanja tiče, navedeni primjeri svjedoče da se uobičajena sudska praksa sastojala od konfiskacije počiniteljeve imovine i smrtne kazne, čiji je način izvršenja ovisio o broju i težini počinjenih kaznenih djela.

⁴⁹⁴ Dean, „Domestic violence in late- medieval Bologna“, 528–529.

⁴⁹⁵ Gordan Ravančić, „Izvanbračna ljubav i ženska posluga u vlasteoskim obiteljima kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika“, u: *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, ur. Alexander Buczynski, Milan Kruhek i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003), 64.

⁴⁹⁶ Budak, „U sukobu s javnim moralom“, 122.

⁴⁹⁷ MCZ VII, 262–263.

5.7. Čedomorstvo

U promatranom razdoblju zabilježena su dva (1,26 %) ⁴⁹⁸ slučaja čedomorstva, odnosno jedno ubojstvo novorođenčeta i jedan namjerno izazvan pobačaj. Međutim, kada je riječ o čedomorstvima, u pravilu nisu postojali svjedoci samoga čina, a bilo je i teško razlučiti je li dijete rođeno mrtvo, umrlo pri porodu ili je bilo umoreno. ⁴⁹⁹ Stoga je moguće pretpostaviti da je stvarni broj čedomorstava u Gradecu bio nešto veći, ali ista radi navedenih problema nisu uvijek bila procesuirana.

⁴⁹⁸ Napomena: 2 slučaja čedomorstva od ukupno 159 kaznenih djela protiv osoba = 1,26 %.

⁴⁹⁹ Nella Lonza, „Dvije izgubljene duše’: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)“, *Anali Dubrovnika* 39 (2001): 263–264.

Godine 1466. je Jelena, pastorka postolara Fabijana *Wewerycze*, ubila vlastito dijete bacivši ga u bunar u Mesarskoj ulici. Prvotnom osudom optužena je trebala biti kažnjena smrtnom kaznom spaljivanja, no u konačnici je kažnjena batinanjem i zabranom ulaska u grad.⁵⁰⁰

Dvije godine kasnije istom je kaznom kažnjena i Elizabeta, udovica Matije *Kerzowaycha*, koja je, ostavši trudna s Matijom, slugom suca Blaža *Ztenychkog*, počinila abortus.⁵⁰¹

Rano otkrivanje trudnoće s potpunom sigurnošću u srednjem vijeku u pravilu nije bilo moguće unatoč nekim ranim znakovima koji su upućivali na istu, stoga je i djelovanje u smislu pobačaja bilo otežano. Ipak, postojale su razne metode za izazivanje pobačaja, poput skakanja s visine, tijesnog podvezivanja trbuha, konzumacije preparata od raznih biljaka i trava ili arsenika i žive,⁵⁰² stoga možemo pretpostaviti da se i u spomenutom slučaju radilo o primjeni neke od navedenih metoda. Potonje su, međutim, predstavljale rizik da i sama trudnica izgubi život, stoga je manju opasnost u rješavanju problema neželjene trudnoće predstavljalo napuštanje djeteta ili čedomorstvo.⁵⁰³ Na potonji su se čin uglavnom odlučivale žene nezaštićene bračnim okvirom⁵⁰⁴ – neudane djevojke, udovice i žene koje su začele preljubom, a izvanbračno dijete bilo je neoborivim dokazom njihovog upitnog morala. Stoga je jedini način prikrivanja nedozvoljene veze i očuvanja položaja i časti u društvu bila eliminacija djeteta⁵⁰⁵ – gušenjem, utapanjem, bacanjem s visine, a rijetko izlaganjem hladnoći ili nedavanjem hrane budući da su potonji povlačili za sobom prevelik rizik da majka bude otkrivena.⁵⁰⁶ Navedeni su motivi bili glavni pokretač djelovanja majki protiv djetetova života. Primjerice, na dubrovačkom području su gotovo sve čedomorke procesuirane tijekom 17. stoljeća bile žene čija trudnoća nije bila zaštićena bračnim okvirom,⁵⁰⁷ a ista je situacija pratila i spomenute čedomorke u Gradecu. Konačno, čedomorstvo je u pravilu kažnjavano smrtnom kaznom. Tako je, primjerice, Iločki statut predviđao kaznu spaljivanja na lomači, dok su u Gradecu osim spomenute kazne dosuđivana i pogubljenja utapanjem ili živim zakapanjem čedomorke.⁵⁰⁸ Međutim, navedeni primjeri svjedoče da su u praksi postojala

⁵⁰⁰ MCZ VII, 310 – 311; Klaić, *Zagreb*, 235; Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine“, 83.

⁵⁰¹ MCZ VII, 334; Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine“, 83.

⁵⁰² Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 150; Sara M. Butler, „Abortion Medieval Style?, Assaults on Pregnant Women in Later Medieval England“, *Women's Studies* 40 (2011): 782.

⁵⁰³ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 151.

⁵⁰⁴ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 80.

⁵⁰⁵ Lonza, „Dvije izgubljene duše“, 274.

⁵⁰⁶ Lonza, „Dvije izgubljene duše“, 284.

⁵⁰⁷ Ista, 277.

⁵⁰⁸ Karbić, „Nezakonita djeca i konkubine“, 82–83; Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 156.

određena odstupanja, čiji razlozi su dvojaki – svojevrsno pomilovanje Jelene moguće je objasniti nedostatkom službene osobe koja bi izvršila čin smaknuća, ali isto tako i suosjećanjem s počiniteljicom radi teških okolnosti u kojima se ista našla.⁵⁰⁹

5.8. Silovanje i obeščašćenje

U promatranom razdoblju održana su tri (1,89 %) ⁵¹⁰ suđenja radi obeščašćenja, odnosno silovanja. Iako su sva tri suđenja rezultirala osudom, tek u jednom postupku je osuđen optuženik, dok su u preostala dva kaznu morali platiti tužitelji, budući da spomenuta djela nisu mogli dokazati.

Godine 1459., u slučaju pokrenutome od strane nekog Ludovika, a zbog nanošenja sramote i oduzimanja nevinosti nekoj djevojci, Stjepan Jagičić morao je platiti *homagium vivum*, odnosno, prema onovremenom shvaćanju, odštetu za upropašten život. Nekoliko mjeseci kasnije Stjepan se javno očitovao da nije kriv i da je Ludovik lagao, nakon čega su se njegova braća, Pavle i Mihael, obvezala da će oni platiti dosuđenu kaznu ako Ludovik dokaže da je Stjepan zaista kriv.⁵¹¹

Dvije godine kasnije, 1461., krojač Dionizije je optužio krojača Tomu da je u kući nekog Barnabe obeščastio djevojke Plačanić i Barberić. Iako je nekoliko žena i muškaraca svjedočilo u korist obiju stranaka, prisežnici su u konačnici, radi nedostatka dokaza, presudili u korist tuženoga Tome, zbog čega su navodne žrtve i njihov zastupnik Dionizije morali platiti *homagium vivum*.⁵¹²

Godine 1468. je brijač Petar tužio Petra Dragina radi silovanja njegove žene. Međutim, budući da tužitelj rečeni zločin nije mogao dokazati, morao je platiti *homagium vivum*.⁵¹³

Navedeni primjeri svjedoče da su žrtvama obeščašćenja bile pripadnice različitih slojeva društva i različitog bračnog statusa. Kako žene noću u pravilu nisu izlazile, zločini ove vrste uglavnom su se odvijali danju, osim u slučajevima provaljivanja skupina muškaraca u kuće nezaštićenih žena, zabilježenih primjerice u Dubrovniku i sjevernoj Francuskoj.⁵¹⁴ Silovanje je u pravilu kažnjavano strogim sankcijama iako su kazne nerijetko ovisile o raznim

⁵⁰⁹ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 79, 81.

⁵¹⁰ Napomena: tri od ukupno 159 slučajeva kaznenih djela nasilja protiv osoba = 1,89 %.

⁵¹¹ MCZ VII, 171, 175–176.

⁵¹² MCZ VII, 213–214, 215.

⁵¹³ MCZ VII, 338.

⁵¹⁴ Janeković Römer, „Post tertiam campanam“, 10; Mgorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 135, 137.

čimbenicima. Primjerice, većina mediteranskih statuta je kazne za silovanja rangirala ovisno o bračnom statusu žrtava i njihovoj seksualnoj reputaciji,⁵¹⁵ koja je, ako je bila loša, mogla znatno otežati dokazivanje zločina, a često silovanje takvih žena i nije smatrano zločinom.⁵¹⁶ S druge strane, Iločki je statut za silovanje prostitutki predviđao smrtnu kaznu jednako kao u slučajevima kada su žrtvama bile žene nesumnjiva morala.⁵¹⁷ Privilegiji zagrebačkog Gradeca i Koprivnice ne normiraju kazneno djelo silovanja,⁵¹⁸ međutim, navedeni primjeri svjedoče da su i u Gradecu zločini ove vrste, kao i lažne optužbe za iste, bili strogo sankcionirani, obično institucijom *homagium vivum*. Ipak, dokazivanje zločina ove vrste često je bilo otežano ili čak nemoguće,⁵¹⁹ a valja imati na umu i faktor srama žrtve, koji je mogao rezultirati nepodizanjem tužbe. Stoga je moguće pretpostaviti da je obeščaćenja i silovanja u stvarnosti bilo više. Osim toga, kažnjavanje silovanja prvenstveno je bilo usmjereno na zaštitu časti obitelji i muškaraca, a manje na zaštitu žena kao žrtava,⁵²⁰ stoga je u mnogim primjerima ostavljena mogućnost izvansudskih nagodbi poput sklapanja braka između žrtava i njihovih krvnika, čija je svrha bila obnova oskvrnjenoga dostojanstva ne samo žene, već i čitave obitelji.⁵²¹

5.9. Ostale povrede i ožiljci

U promatranom razdoblju zabilježeno je 9 (5,66 %)⁵²² suđenja radi nanošenja povreda (*laesio*) i ožiljaka (*cicatrix*), međutim, izvori, osim u jednom slučaju, ne navode načine kojima su spomenuti nastali, odnosno s kojim su konkretnim oblikom nasilja povezani.

Godine 1451. se Franjo zvan Ferneč morao s troje supriseznika zakleti da mu je Juraj Banković nanio neke ožiljke, radi čega je spomenuti osuđen na kaznu od 12,5 pensa oštećenom i 100 denara sucima i juratima.⁵²³

⁵¹⁵ Ruggiero, *The Boundaries of Eros*, 96; Braica, „Tretman žene“, 11, 12–13, 15, 16, 17, 20; Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 137, 139, Novak, „Neki aspekti pravnog položaja žena“, 320–323; Tomičić, *Iločki statut*, 93–95.

⁵¹⁶ Prevenier, „Violence against Women“, 189.

⁵¹⁷ Karbić, „Žene s druge strane zakona“, 58–59.

⁵¹⁸ Tomičić, *Iločki statut*, 94.

⁵¹⁹ Prevenier, „Violence against Women“, 190.

⁵²⁰ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, 142–143.

⁵²¹ Prevenier, „Violence against Women“, 191; Dean, *Crime in Medieval Europe*, 82–85; isti, *Crime in Medieval Italy*, 135–136.

⁵²² Napomena: 9 od ukupno 159 kaznenih djela nasilja protiv osoba = 5,66 %.

⁵²³ MCZ VII, 26.

Godine 1458. je postolar Pavao dva puta pozvan pred sud u sporu protiv Margarete *Baluchewich* koja se s dvoje suprisežnika zaklela da joj je Pavao nanio neke ožiljke bez njezine krivnje.⁵²⁴

Godine 1461. se Jelena, udovica Jurse Rihtara, morala zakleti da nije kriva za ozljede Matije Gajčeca.⁵²⁵

U svibnju 1463. godine se neka Belka iz Pobrežja morala zakleti da joj je Grdinina kći nanijela ožiljke, nakon čega je optužena osuđena na kaznu od 10 pensa oštećenju i 100 denara zajednici.⁵²⁶

U svibnju 1466. godine odgođena je rasprava između supruge platnara Stjepana i jurata Marka, nad kojim je rečena počinila neko nasilje, budući da njezin suprug nije došao pred sud.⁵²⁷ U prosincu iste godine je tele postolara Luke, zeta Valentina *de Wrboucza*, ozlijedilo postolara Nikolu, Vrećarićevog nasljednika. Spomenuti je Luka stoga Nikoli morao platiti 10 pensa, a zajednici 100 denara.⁵²⁸

U srpnju 1470. godine se Fabijan *Bankoich* s dvoje suprisežnika morao zakleti da mu je Marko Korošec iz Pobrežja nanio ožiljke, nakon čega je Marko osuđen na kaznu od 5 pensa oštećenju i 50 denara zajednici.⁵²⁹ U studenome iste godine se Đurkov sluga Valentin s troje suprisežnika morao zakleti da nije ozlijedio Petra Dragina, nakon čega je Petar osuđen na kaznu od 10 pensa Valentinu jer ga je lažno optužio, a juratima je trebao platiti 5 pensa.⁵³⁰

Konačno, 1472. godine su se pred sudom našli postolar Grgur, nasljednik postolara Jurja i njegova supruga, radi nanošenja nekih ozljeda postolaru Stjepanu. Sud ih je upozorio provođenjem stvarne kazne ako budu uhvaćeni u ponavljanju krimena.⁵³¹

Osudama je rezultiralo pet od ukupno devet suđenja radi nanošenja povreda i ožiljaka, pri čemu dosuđene kazne nisu prelazile iznos od 12,5 pensa. Iako u većini slučajeva način na koji je do spomenutih povreda došlo nije naveden, na temelju dosuđenih kazni moguće je zaključiti da se nije radilo o težim oblicima nasilja. Pritom se u suđenjima ove vrste muškarci i žene podjednako javljaju u ulozi počinitelja, dok u ulozi žrtve dominiraju muškarci. Međutim, kao i u ranijim primjerima, zabilježena je tek jedna izrečena kazna pripadnici nježnijeg spola, pri čemu je ista osuđena u kontekstu istospolnog sukoba.

⁵²⁴ MCZ VII, 159, 161, 164–165.

⁵²⁵ MCZ VII, 196.

⁵²⁶ MCZ VII, 242.

⁵²⁷ MCZ VII, 396.

⁵²⁸ MCZ VII, 309.

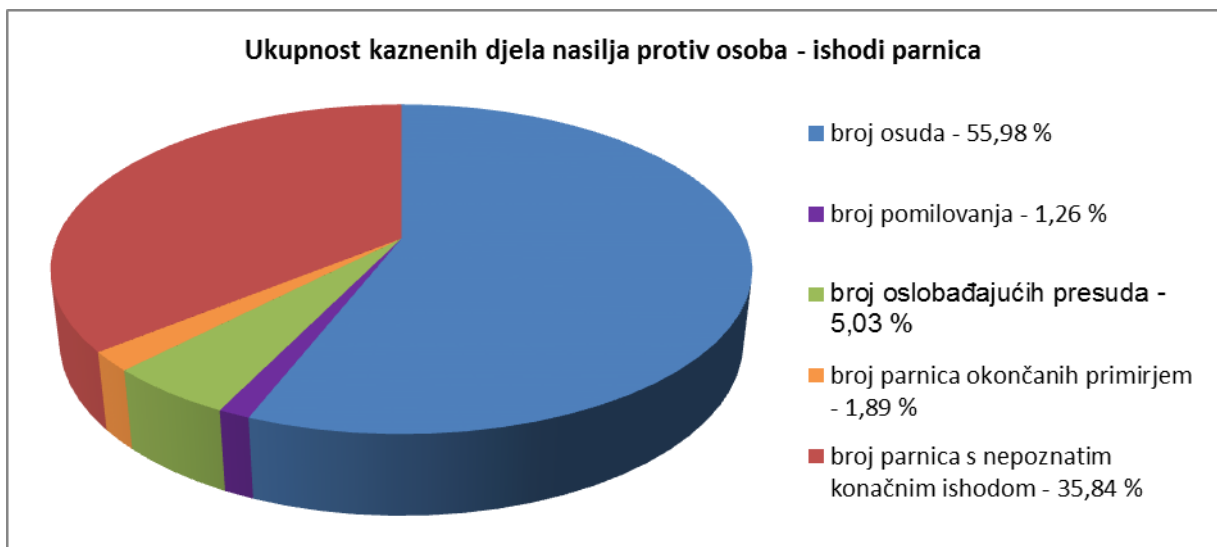
⁵²⁹ MCZ VII, 368, 371.

⁵³⁰ MCZ VII, 375–376.

⁵³¹ MCZ VII, 396.

* * *

U promatranom razdoblju zabilježeno je ukupno 159 postupaka vođenih radi zločina nasilja protiv osoba. Osam (5,03 %) je parnica rezultiralo oslobođenjem, tri primirjem (1,89 %), a 89 (55,98 %) osudom.⁵³² Osim toga zabilježena su dva slučaja pomilovanja (1,26 %), dok u preostalih 57 (35,84 %) slučajeva konačan ishod nije poznat. Pritom je sedam postupaka rezultiralo osudama na koje su uloženi prizivi čiji ishod nije poznat, a u 16 je postupaka došlo do odgode suđenja.

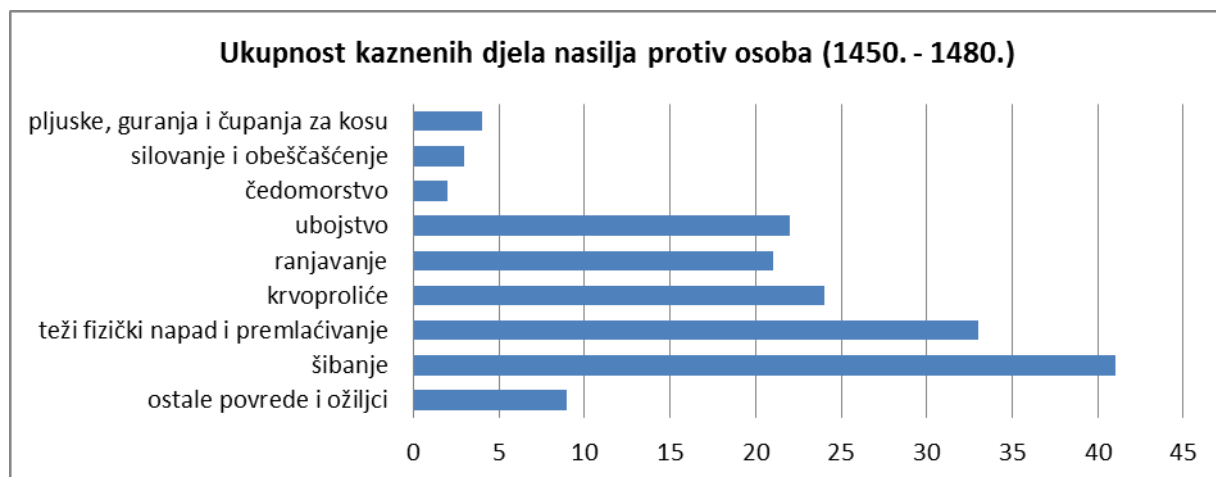
Među kaznenim djelima protiv osoba dominirali su zločini šibanja (25,79 %), a slijedili su ih teški fizički napadi i premlaćivanja (20,75 %), zatim krvoprolića (15,09 %) te ranjavanja (13,21 %) i ubojstva (13,21 %). Usporedbe radi, u Dubrovniku je u razdoblju od 1312. – 1313. godine od ukupno 87 podnesenih tužbi, njih 57 (66 %) podneseno radi tjelesnog napada, pri čemu su također većinu činile one vrste djela⁵³³ koje su i u Gradecu bile najbrojnije. Međutim, za razliku od spomenutih djela počinjenih na dubrovačkom području, koja su nerijetko bila popraćena krađom ili provalom,⁵³⁴ u Gradecu se ista uglavnom ne mogu povezati s drugim tipovima zločina. Nadalje, suđenja radi davanja pljuski, čupanja za kosu ili guranja je u Gradecu u promatranom razdoblju bilo malo (2,52 %), no ista se djela nerijetko spominju kao uvod u sukob prilikom suđenja radi težih oblika nasilja. U određenoj mjeri zastupljena su i suđenja radi zadavanja ožiljaka i povreda (5,66 %), prilikom čega načini

⁵³² Sličan broj zabilježen je i u Dubrovniku u razdoblju od 1312. – 1313. godine, gdje je od ukupno 87 podnesenih tužbi izricanjem kazne rezultiralo njih 45. Međutim, valja napomenuti kako se među navedenim tužbama nalaze i one podnesene radi drugih razloga, poput uvreda i krađa: Lonza i Janeković Römer, „Dubrovački 'Liber de maleficiis'“, 175.

⁵³³ Lonza i Janeković Römer, „Dubrovački 'Liber de maleficiis'“, 174; Đivanović, „Ritam zločina“, 15.

⁵³⁴ Đivanović, „Ritam zločina“, 15–17.

zadobivanja istih nisu navedeni, no moguće je pretpostaviti da se radilo o nekim lakšim oblicima nasilja. Najmanje je procesa vođeno radi silovanja (1,89 %) i čedomorstava (1,26 %). Međutim, istih je vjerojatno bilo više, ali radi teškog prikupljanja dokaza i nedostatka svjedoka rijetko su dolazili pred sud.

Sudionici kaznenih djela nasilja protiv osoba dolazili su iz najrazličitijih slojeva društva, pri čemu materijalni status ili ugled u društvu naizgled nisu igrali značajnu ulogu prilikom počinjenja kaznenog djela. Međutim, primjetna je dominacija jednog ili drugog spola u određenim kategorijama zločina. Tako su, primjerice, žene bile isključive počiniteljice zločina čedomorstva te isključive žrtve zločina obeščaćenja. Istovremeno je primjetna iznimno velika zastupljenost žena i među žrtvama šibanja (46,34 %). Kada je riječ o ostalim zločinima, njima su u obje uloge dominirali muškarci, ali među počiniteljima zločina šibanja i premlaćivanja nailazimo na nešto veću zastupljenost žena u odnosu na zločine krvoprolića, ranjavanja i ubojstava. Suprotno očekivanome, nije zamijećena veća zastupljenost žena kao počiniteljica lakših nasilnih djela, poput davanja pljuski, guranja, čupanja za kosu ili nanošenja povreda i ožiljaka – u navedenim je djelima u obje uloge broj muškaraca bio podjednak ili čak veći u odnosu na žene. Iako svakoj navedenoj kategoriji zločina treba pristupati odvojeno, postojale su određene sličnosti među istima. Iako je u 22 (13,83 %) slučaja zabilježeno više počinitelja, pri čemu su u svega tri slučaja kao počinitelji djelovali pripadnici obaju spolova, većinom se radilo o samostalno počinjenim djelima, što upućuje na činjenicu da su i žene uglavnom djelovale samostalno. Sustav kažnjavanja ovisio je o težini počinjenog djela, bez obzira na spol te društveni i imovinski položaj stranaka, iako su zabilježena neka odstupanja. Tako su, primjerice, žene, izuzev slučajeva čedomorstava, osuđivane isključivo u kontekstu istospolnih sukoba, a neki primjeri svjedoče da su i osobe

boljeg imovinskog položaja ili većeg ugleda u društvu ponekada prolazile s blažom kaznom, bez obzira na vrstu počinjenog djela. Međutim, izgledno je da je sud težim zločinima pristupao ozbiljnije i s većom oštrinom. Tako je primjetan porast broja osuda proporcionalno težini počinjenog djela – broj osuda u suđenjima radi šibanja iznosio je 56,1 %, u suđenjima radi teškog fizičkog napada i premlaćivanja 57,58 %, dok je u suđenjima radi krvoprolića osudama rezultiralo 75 % postupaka, a radi ranjavanja je osudom rezultiralo 76,19 % postupaka. Kazne za navedena djela bile su u pravilu novčane, a njihovi su iznosi također rasli s težinom počinjenog djela. Ipak, kada se radilo o najtežem kaznenom djelu protiv osoba, ubojstvu, sud nije olako donosio osuđujuću presudu – takvih je u spomenutom slučaju bilo 40,91%, dok je istovremeno 22,73 % suđenja rezultiralo oslobađajućom presudom. Međutim, za razliku od ostalih zločina nasilja protiv osoba koji su u pravilu kažnjavani novčanom kaznom, ubojstva su kažnjavana smrtnom kaznom, stoga je razumljiva opreznost suda prilikom donošenja presude. U postupcima koji su ipak rezultirali osudom način izvršenja smrtne kazne opet je ovisio o okolnostima i težini počinjenog djela, pri čemu su ona najteža bila popraćena pooštrenom kaznom. Smrtna kazna predviđena je i u slučajevima čedomorstva. Međutim, navedeni primjeri pokazuju odstupanja od uobičajene prakse, pri čemu je zabilježen i jedan slučaj pomilovanja. Ovakvi iskazi milosti upućuju na to da je gradečki sud, unatoč brojnim rigoroznim novčanim i tjelesnim kaznama, u određenim okolnostima imao obzira i prema prijestupnicima.

6. Dinamika zločina

U godinama 1450., 1455., 1460., 1477. i 1480. zabilježen je svega jedan sudski postupak. Godine 1455. i 1480. suđenja su se odvila radi fizičkog napada,⁵³⁵ dok se u preostalim suđenjima radilo o zločinu ubojstva.⁵³⁶ Pritom su dva suđenja radi ubojstva i kasnije suđenje radi fizičkog napada rezultirala osudom. Suđenje za ubojstvo 1477. godine rezultiralo je oslobađajućom presudom, dok je konačan ishod suđenja radi fizičkog napada iz 1455. godine ostao nepoznat. Niti u jednom od navedenih sudskih postupaka žene se ne pojavljuju u ulozi počinitelja, a u ulozi žrtve žena se pojavljuje samo u postupku iz 1450. godine.

Dva sudska postupka vođena su 1456., 1467. i 1476. godine. Pritom su oba postupka 1456. godine vođena radi krvoprolića te su oba rezultirala osudom,⁵³⁷ 1467. godine je jedan postupak vođen radi šibanja, a drugi radi fizičkog napada, no konačni ishodi ostaju nepoznati u oba slučaja.⁵³⁸ Godine 1476. su oba postupka vođena radi šibanja,⁵³⁹ pri čemu je jedno rezultiralo oslobađajućom presudom, a drugo primirjem među strankama. U svakoj od spomenutih godina žene se jednom javljaju u ulozi žrtve. Međutim, iste su 1456. i 1476. godine bile žrtve muškog nasilja, dok je 1467. žena bila žrtva ženskog nasilja.

Godine 1457., 1473. i 1475. bilježe svaka tri sudska postupka. Godine 1457. dva su postupka rezultirala osudom, pri čemu je jedan postupak vođen radi fizičkog napada, a drugi radi ubojstva.⁵⁴⁰ Konačan ishod trećeg postupka, vođenog radi krvoprolića, nije poznat.⁵⁴¹ Godine 1473. su sva tri zabilježena postupka vođena radi fizičkog napada te su rezultirala osudama.⁵⁴² Godine 1475. su osudom rezultirala dva postupka, pri čemu je jedan vođen radi čupanja za kosu i davanja pljuske, dok je drugi vođen radi ubojstva. Treći je postupak iz iste godine vođen radi fizičkog napada, a ishod potonjeg nije poznat.⁵⁴³ Svake godine je u jednom od ukupno tri postupka počinitelj bila žena, no među žrtvama je zabilježena tek jedna pripadnica ženskog spola (1473. godine).

⁵³⁵ Vidi podatke na str. 55 i 57.

⁵³⁶ Vidi podatke na str. 67–68 i 68–69, 71.

⁵³⁷ Vidi podatke na str. 60.

⁵³⁸ Vidi podatke na str. 50 i 56.

⁵³⁹ Vidi podatke na str. 52.

⁵⁴⁰ Vidi podatke na str. 55 i 68.

⁵⁴¹ Vidi podatke na str. 60.

⁵⁴² Vidi podatke na str. 56–57.

⁵⁴³ Vidi podatke na str. 47, 57 i 71.

Četiri postupka bilježe 1452. i 1474. godina. Dok su 1452. godine sva četiri postupka, od čega jedan vođen radi fizičkog napada, jedan radi ranjavanja te dva radi krvoprolića,⁵⁴⁴ rezultirala osudom, godine 1474. niti jedan konačan ishod nije poznat – jedan postupak vođen radi ubojstva odgođen je dok se ne utvrdi krivnja optuženog, a odgođeno je i jedno suđenje radi šibanja.⁵⁴⁵ U drugom postupku vođenom radi šibanja te u postupku vođenom radi nekoga guranja od optuženih je zatraženo polaganje zakletve očišćenja, no daljnji tijek ovih suđenja nije poznat.⁵⁴⁶ Žene nisu bile sudionice niti jednog postupka vođenog 1452. godine, dok su 1474. godine žene bile žrtve nasilja u tri od četiri zabilježena postupka.

Godine 1453., 1462. i 1478. bilježe svaka pet postupaka. Godine 1453. svega je jedan postupak, vođen radi fizičkog napada, rezultirao osudom,⁵⁴⁷ u jednom suđenju radi ubojstva odgođeno je samo donošenje presude,⁵⁴⁸ dok je u preostala tri suđenja, jednom također radi fizičkog napada te dva radi krvoprolića konačan ishod nepoznat.⁵⁴⁹ Godine 1462. su osudom rezultirala dva postupka vođena radi ranjavanja te jedan vođen radi krvoprolića.⁵⁵⁰ Preostala dva postupka iste godine vođena su radi šibanja, pri čemu je sud u jednom postupku donio presudu, ali na istu je uložen priziv čiji ishod nije poznat.⁵⁵¹ Godine 1478. konačan ishod nije poznat svega u jednom postupku, vođenom radi fizičkog napada,⁵⁵² dok su preostala četiri rezultirala osudom. Pritom se radi o dva suđenja radi šibanja te dva suđenja radi fizičkog napada.⁵⁵³ Godine 1453. pripadnice ženskog spola javljaju se tri puta u ulozi žrtve, dok je od pet postupaka svega u jednom bila optužena žena i to za nasilje nad pripadnicom istoga spola. Godine 1462. žene su kao sudionice zabilježene u dva postupka – jedna u optuženičkoj ulozi, a druga u ulozi žrtve. Godine 1478. žene se pojavljuju u optuženičkoj ulozi u četiri od ukupno pet postupaka, a u ulozi žrtve dva puta, pri čemu je u oba slučaja riječ o žrtvama istospolnog nasilja.

Šest postupaka vođeno je 1451., 1466., 1468. i 1469. godine. Najveći broj osuda zabilježen je 1451. godine, kada je istima rezultiralo svih šest postupaka – tri vođena radi krvoprolića, jedan radi fizičkog napada, jedan radi ranjavanja te jedan radi nanošenja ožiljaka.⁵⁵⁴ Godine 1466. i 1469. osudama je rezultirala polovica suđenja. Pritom su

⁵⁴⁴ Vidi podatke na str. 54, 59 i 64.

⁵⁴⁵ Vidi podatke na str. 52 i 71.

⁵⁴⁶ Vidi podatke na str. 47 i 52.

⁵⁴⁷ Vidi podatke na str. 54.

⁵⁴⁸ Vidi podatke na str. 68.

⁵⁴⁹ Vidi podatke na str. 54 i 59–60.

⁵⁵⁰ Vidi podatke na str. 61 i 65.

⁵⁵¹ Vidi podatke na str. 48.

⁵⁵² Vidi podatke na str. 57.

⁵⁵³ Vidi podatke na str. 52 i 57.

⁵⁵⁴ Vidi podatke na str. 54, 59, 64 i 76.

1466. godine osudom rezultirali suđenja radi čedomorstva, šibanja te nanošenja povreda.⁵⁵⁵ Ishodi dvaju postupaka – jednog vođenog radi fizičkog napada te jednog radi nedefiniranog nasilja – nisu poznati, dok je jedan postupak vođen radi ubojstva okončan oslobađajućom presudom.⁵⁵⁶ Godine 1469. osudama su rezultirala dva postupka vođena radi ranjavanja te jedan radi ubojstva.⁵⁵⁷ Nadalje, još jedan postupak vođen radi ranjavanja te jedan vođen radi fizičkog napada bilježe osuđujuće presude, ali na obje su uloženi prizivi, čiji ishodi nisu poznati.⁵⁵⁸ Konačno, jedan je priziv, ali uloženi od strane tužiteljice, zabilježen i u postupku vođenom radi pokušaja ubojstva trovanjem, a konačan ishod istog također nije poznat.⁵⁵⁹ Godinu dana ranije, 1468., osudom je rezultiralo četiri od ukupno šest zabilježenih postupaka. Pritom je riječ o jednom slučaju ranjavanja, jednom ubojstvu, jednom abortusu, te konačno, o jednom slučaju obeščaćenja.⁵⁶⁰ U preostala dva postupka konačan ishod nije poznat, a radi se o šibanju te guranju.⁵⁶¹ U potonjem je postupku sud donio presudu u korist žrtve, ali druga je strana na presudu uložila priziv čiji ishod nije poznat. Godine 1451. niti u jednom postupku nije zabilježeno sudjelovanje pripadnica ženskog spola, a ostalih godina se iste kao optuženice javljaju u trećini slučajeva. U jednakom broju su iste zastupljene i u ulozi žrtve 1466. i 1468. godine, dok su 1469. godine iste bile žrtvama u tri od ukupno šest suđenja. Pritom su dvije bile žrtvama istospolnog nasilja, dok su sve ostale bile žrtvom nasilja počinjenog od strane muškaraca.

Godine 1454. i 1471. bilježe svaka sedam vođenih postupaka. Međutim, 1454. godine svega je jedan postupak, vođen radi fizičkog napada, rezultirao presudom i potvrdom iste nakon uloženog priziva.⁵⁶² Pored toga je jedan postupak, vođen radi zločina iste prirode, rezultirao oslobađajućom presudom.⁵⁶³ Fizički napadi navedeni su kao razlog u većini postupaka vođenih ove godine, a osim njih zabilježena su dva postupka vođena radi krvoprolića.⁵⁶⁴ S druge strane, 1471. godine je pet od ukupno sedam postupaka rezultiralo osudom, a radi se o dva slučaja šibanja, jednom krvoproliću te dva ranjavanja.⁵⁶⁵ Preostala dva postupka, čiji ishodi nisu poznati, također su se odnosila na ranjavanje.⁵⁶⁶ Primjetno je da

⁵⁵⁵ Vidi podatke na str. 50, 74, 77.

⁵⁵⁶ Vidi podatke na str. 56, 69–70, 77.

⁵⁵⁷ Vidi podatke na str. 65 i 70.

⁵⁵⁸ Vidi podatke na str. 56 i 65.

⁵⁵⁹ Vidi podatke na str. 71.

⁵⁶⁰ Vidi podatke na str. 65, 70, 74 i 75.

⁵⁶¹ Vidi podatke na str. 47 i 50.

⁵⁶² Vidi podatke na str. 54–55.

⁵⁶³ Vidi podatke na str. 54.

⁵⁶⁴ Vidi podatke na str. 54–55 i 60.

⁵⁶⁵ Vidi podatke na str. 51, 62 i 65–66.

⁵⁶⁶ Vidi podatke na str. 65.

se niti u jednom od sedam suđenja u obje godine žene ne pojavljuju u ulozi počinitelja, a u ulozi žrtve se svake godine pojavljuju tek u jednom postupku. Drugim riječima, 1454. i 1474. godine su počinitelji svih kaznenih djela nasilja bili muškarci, koji su ujedno činili i većinu žrtava.

Osam je postupaka vođeno 1459., 1464. i 1465. godine, a u svakoj su pojedinoj godini tek tri postupka rezultirala osudom. Godine 1459. osudom su rezultirali postupci vođeni radi fizičkog napada, obeščaćenja i ranjavanja.⁵⁶⁷ Potonja su bila razlog pokretanja postupka u polovici slučajeva, a slijede ih fizički napadi.⁵⁶⁸ Međutim, ishodi potonjih nisu poznati osim u već spomenutim primjerima te u jednom postupku vođenom radi fizičkog napada, a okončanim primirjem među strankama.⁵⁶⁹ Godine 1464. osudom su rezultirala dva od pet postupaka vođenih radi šibanja te jedan postupak vođen radi fizičkog napada.⁵⁷⁰ Dva su postupka, jedan vođen također radi šibanja te jedan radi ubojstva rezultirala oslobađajućom presudom, dok ishodi preostalih triju postupaka (dva šibanja i jedno krvoproliće) nisu poznati.⁵⁷¹ Godine 1465. su osudom rezultirali jedan postupak vođen radi krvoprolića te dva postupka vođena radi šibanja, a dva suđenja radi ubojstva rezultirala su oslobađajućom presudom.⁵⁷² Konačni ishodi preostala tri postupka (šibanje, fizički napad, ubojstvo) nisu poznati.⁵⁷³ Godine 1459. žene se pojavljuju u ulozi žrtve u tri postupka, ali nijednom u optuženičkoj ulozi. Godine 1464. dvije se pripadnice ženskog spola pojavljuju u optuženičkoj ulozi, pri čemu su obje počinile nasilje nad pripadnicom istog spola. Konačno, godine 1465. pripadnice ženskog spola javljaju se u ulozi žrtve u polovici slučajeva, dok je među počiniteljima zabilježena tek jedna.

Godine 1458. i 1461. bilježe svaka devet postupaka. Godine 1458. tri su postupka vođena radi ubojstva, dva radi fizičkog napada, dva radi krvoprolića, jedan radi ranjavanja te jedan radi nanošenja ožiljaka.⁵⁷⁴ Osudom su rezultirala svega tri postupka – dva vođena radi krvoprolića te jedan vođen radi ubojstva.⁵⁷⁵ Optuženi u postupku radi ranjavanja također su prvotno osuđeni, no na molbe uglednih građana sud je donio odluku o pomilovanju.⁵⁷⁶ Nadalje, jedan postupak vođen radi fizičkog napada je okončan primirjem među strankama,

⁵⁶⁷ Vidi podatke na str. 55, 64 i 75.

⁵⁶⁸ Vidi podatke na str. 55 i 64.

⁵⁶⁹ Vidi podatke na str. 55.

⁵⁷⁰ Vidi podatke na str. 49, 56.

⁵⁷¹ Vidi podatke na str. 49, 61, 69.

⁵⁷² Vidi podatke na str. 49–50, 61, 69.

⁵⁷³ Vidi podatke na str. 49–50, 56, 69.

⁵⁷⁴ Vidi podatke na str. 55, 60, 64, 68 i 77.

⁵⁷⁵ Vidi podatke na str. 60 i 68.

⁵⁷⁶ Vidi podatke na str. 64.

dok u preostalim slučajevima ishodi nisu poznati.⁵⁷⁷ Za razliku od 1458. godine, kada nije zabilježen nijedan postupak pokrenut radi šibanja, 1461. godine je istih bilo tri.⁵⁷⁸ Dva postupka vođena su radi krvoprolića, jednak ih je broj vođen radi ranjavanja, dok je jedan postupak bio pokrenut radi nanošenja nekakvih povreda, a jedan radi obeščašćenja.⁵⁷⁹ Osudom je u konačnici rezultiralo šest od devet postupaka, dok u preostala tri (šibanje, krvoproliće, nanošenje povreda) ishod nije poznat. Godine 1458. u dva je postupka žrtvom nasilja bila pripadnica ženskog spola, dok istovremeno u optuženičkoj ulozi nema niti jedne. Godine 1461. iste se javljaju u optuženičkoj ulozi u dva od devet suđenja, dok su u ulozi žrtve zabilježene četiri žene u tri postupka, pri čemu je svega u jednom postupku riječ o istospolnom nasilju.

Godine 1463. zabilježeno je deset postupaka vođenih radi nekog oblika nasilja nad osobom – jedan slučaj nanošenja ožiljaka, dva ubojstva, dva krvoprolića, dva fizička napada i tri šibanja.⁵⁸⁰ Pritom u tri slučaja (šibanje, fizički napad, ubojstvo) ishod nije poznat, dok je preostalih sedam rezultiralo osudom. Pripadnice ženskog spola javljaju se u svega tri postupka – dvije u optuženičkoj ulozi, a tri u ulozi žrtve.

Više od deset postupaka vođeno je 1470. i 1472. godine. Pritom je 1470. godine sedam postupaka pokrenuto radi šibanja, dva radi nanošenja povreda i ožiljaka, a po jedan radi čupanja za kosu, fizičkog napada te krvoprolića.⁵⁸¹ Od ukupno dvanaest postupaka deset ih je rezultiralo osudom, pri čemu je kazna dosuđena radi krvoprolića umanjena nakon uloženog priziva.⁵⁸² U preostala dva postupka ishod nije poznat, pri čemu je u oba slučaja riječ o šibanju. Žene se kao sudionice procesa pojavljuju u svega tri od deset vođenih postupaka – jednom u ulozi počiniteljice te tri puta u ulozi žrtve. Godine 1472. zabilježeno je ukupno četrnaest postupaka, što je i najviše u cijelom promatranom razdoblju. Sedam je postupaka vođeno radi šibanja, dva radi ranjavanja, dva radi ubojstva, dok je po jedan postupak pokrenut radi fizičkog napada, nanošenja nekakvih povreda i krvoprolića.⁵⁸³ Osudom je rezultiralo devet postupaka, dok konačni ishodi ostaju nepoznati u oba slučaja ubojstva te u tri slučaja šibanja. Godine 1472. su pripadnice ženskog spola bile sudionice u polovici vođenih postupaka – tri puta se iste pojavljuju u ulozi počiniteljice, a pet puta u ulozi žrtve, pri čemu je jedna bila žrtvom nasilja pripadnice istog spola.

⁵⁷⁷ Vidi podatke na str. 55, 68 i 77.

⁵⁷⁸ Vidi podatke na str. 48.

⁵⁷⁹ Vidi podatke na str. 60, 64–65, 75 i 77.

⁵⁸⁰ Vidi podatke na str. 48–49, 55–56, 61 i 69.

⁵⁸¹ Vidi podatke na str. 47, 50–51, 56, 61–62 i 77.

⁵⁸² Vidi podatke na str. 61–62.

⁵⁸³ Vidi podatke na str. 51–52, 56, 62, 66, 70–71 i 77.

U potpunoj suprotnosti posljednjim navedenim godinama je godina 1479., kada nije zabilježen niti jedan postupak vođen radi nekog zločina nasilja nad osobom.

* * *

Broj suđenja radi počinjenih zločina nasilja nad osobom u promatranom razdoblju konstantno je varirao, no u prvih te u posljednjih nekoliko godina broj suđenja je osjetno manji u odnosu na ostatak promatranog razdoblja. Iako dometi dosadašnjih istraživanja ne dopuštaju donošenje potpunih zaključaka o razlozima porasta nasilja određenih godina, isti je donekle moguće povezati s razdobljima političke nestabilnosti i izmjenama vlasti, ne samo unutar grada, već i na široj političkoj sceni.

Tendencija rasta suđenja primjetna je već od 1456. godine, dakle neposredno nakon smrti Ulrika Celjskog. Naime, Celjski su se za svoje vladavine gradom nerijetko uplitali u razne domene života gradskih stanovnika, pa i u same sudske sporove, postupajući suprotno ustaljenoj sudskoj praksi.⁵⁸⁴ Osim toga, Gradec je doživio težak udarac postavljanjem Sebolda Majera za kapetana, koji se i prije nego je stupio na dužnost bogatio kupujući za neznatne iznose nekretnine građana koji nisu plaćali porez ili one u vlasništvu općine, da bi stupivši na dužnost otuđivao posjede i kuće vršeći razne oblike prisile nad vlasnicima.⁵⁸⁵ Njegovu je vlast konačno ograničila Ulrikova žena Katarina, koja je nakon njegove smrti preuzela nadzor nad gradom. Stanovnici grada bili su svjesni da je Ulrikovom smrću bila slomljena politička moć Celjskih te su poduzeli razne mjere kako bi se potpuno oslobodili njihove vlasti, što je, čini se, rezultiralo sukobima s medvedgradskim kaštelanom Bogovcem Milakovićem koji je djelovao po Katarininom nalogu.⁵⁸⁶ Svjesna da dugoročno ne može zadržati naslijeđene posjede, Katarina je 1461. godine cjelokupno nasljedstvo prodala banu Janu Vitovcu, čime je spomenuti postao najveći zemljoposjednik u Slavoniji. Međutim, ova je kupoprodaja brzo postala dijelom borbe za prijestolje, budući da je Jan Vitovec bio pristaša Fridrika III. Habsburgovca, koji je Matiji Korvinu osporavao pravo na prijestolje sve do međusobnog sporazuma 1464. godine.⁵⁸⁷ Otada je primjetna i opća tendencija pada broja suđenja radi nasilnih zločina, posebno krajem promatranog razdoblja, na što je vjerojatno utjecaj izvršila i sve veća osmanska opasnost. Iznimka su 1470. i 1472. godina, koje se, slučajno ili ne, poklapaju s kovanjem urote ugarskih i slavonskih velikaša protiv kralja.

⁵⁸⁴ Igor Kampuš, „Odnosi grofova Celjskih i zagrebačkog Gradeca“, *Historijski zbornik* 29–30 (1976–1977): 174.

⁵⁸⁵ Isti, 175, Klaić, *Zagreb*, 151–152.

⁵⁸⁶ Klaić, *Zagreb*, 155–156.

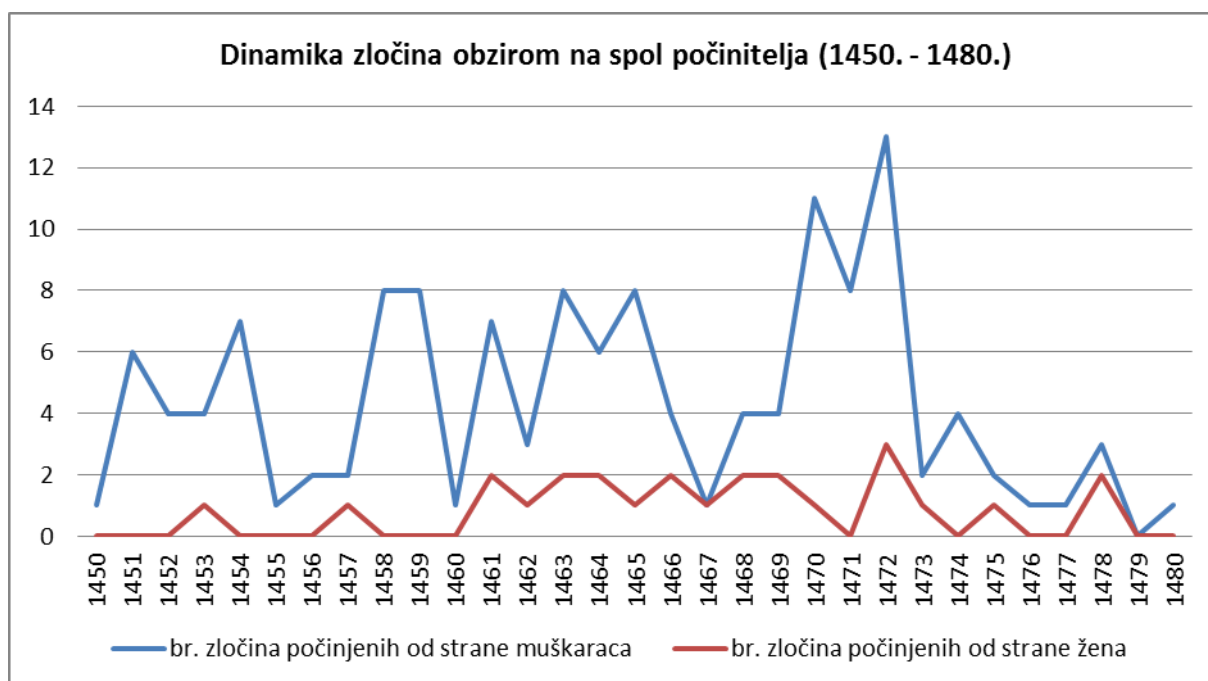
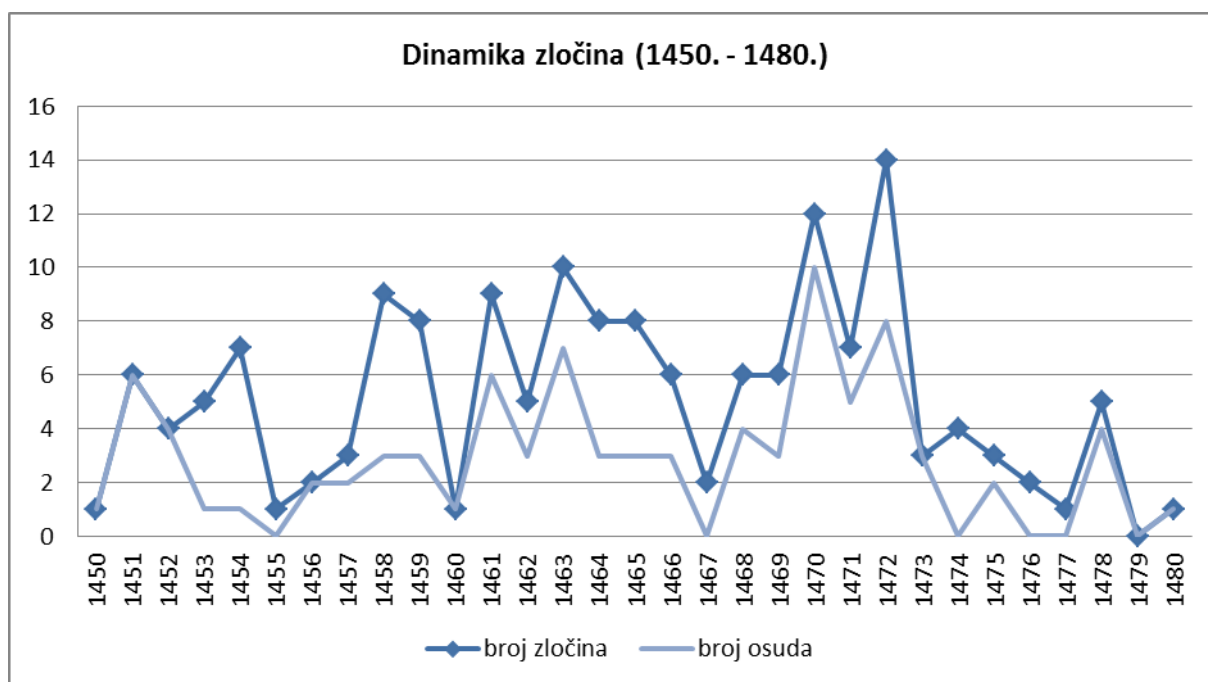
⁵⁸⁷ *Povijest grada Zagreba*, 97–98.

Prema tome, usporede li se godine sa zabilježenim većim brojem suđenja radi zločina nasilja s događajima na političkom planu, primjetna su određena preklapanja. Međutim, iako su neki sukobi možda bili politički motivirani, u većini slučajeva nije moguće uspostaviti direktnu vezu. S obzirom na to da tendencija porasta broja suđenja kao počiniteljice krimena uključuje i žene, koje nisu imale nikakvu političku ulogu, te da su u sukobima sudjelovale osobe iz različitih slojeva društva i s različitim razinom ugledom u društvu, eskalaciju broja suđenja radi nasilja treba promatrati kao odgovor sudionika na poremećaje u svakodnevnom životu, uzrokovane općom nesigurnošću proizašlom iz promjenjivih političkih prilika. Pritom valja imati na umu kako veći broj zabilježenih suđenja ne znači nužno i eskalaciju nasilja kao takvog u odnosu na početne i krajnje godine promatranog razdoblja. Naime, budući da brojni sudski postupci vođeni u vrijeme vladavine Celjskih svjedoče o uplitanju istih u ishode suđenja,⁵⁸⁸ moguće je da žrtve nasilja nisu uvijek podizale tužbu, smatrajući spor unaprijed izgubljenim ako se na suprotnoj strani nalazio netko blizak vlasti. Manji broj podignutih tužbi u odnosu na stvarni broj nasilja moguć je i u posljednjim godinama promatranog razdoblja – u vrijeme sve veće osmanlijske prijetnje jedinstvo stanovnika i obrana grada postali su važnijim od međusobnih razmirica.⁵⁸⁹

Nadalje, usporedi li se ukupni broj suđenja s brojem osuda, nije primjetna međusobna proporcionalnost. Čak štoviše, u nekim godinama koje bilježe porast suđenja broj osuda je obrnuto proporcionalan. Međutim, s obzirom na to da konačni ishodi vođenih postupaka nisu poznati u više od trećine suđenja, treba biti oprezan pri donošenju bilo kakvih zaključaka o rečenom fenomenu. Ipak, djelomično je na manji broj osuda utjecalo prisustvo žena kao počiniteljica, budući da su iste osuđivane jedino u kontekstu istospolnih sukoba. Kada je riječ o pripadnicama nježnijeg spola, valja napomenuti i kako njihova dinamika zločina nije nužno pratila dinamiku zločina počinjenih od strane muškaraca – dok je svake godine zabilježen određen broj potonjih kao počinitelja, istovremeno veći broj godina ne bilježi nijedno suđenje pripadnici ženskog spola. S druge strane, neke godine bilježe tendenciju rasta zločina nasilja počinjenih od strane žena, dok istovremeno zločini počinjeni od strane muškaraca bilježe silaznu putanju. Međutim, broj zločina počinjenih od strane muškaraca redovito je veći od broja zločina koje su počinile žene.

⁵⁸⁸ Kampuš, „Odnosi grofova Celjskih“, 173–174.

⁵⁸⁹ Klaić, *Zagreb*, 237.

Prema tome, ukupna dinamika zločina u promatranom razdoblju je rezultat različitih faktora iako nije sasvim sigurno u kojoj su mjeri pojedini od njih utjecali na rast ili pad broja suđenja radi zločina nasilja protiv osoba. Iako su pojedine kategorije zločina kroz godine bile različito (ne)zastupljene, ukupno je gledajući najviše postupaka vođeno radi kaznenih djela šibanja te fizičkih napada i premlaćivanja. Iako 15. stoljeće bilježi opći porast kriminala na cijelom europskom prostoru,⁵⁹⁰ budući da kriminal u Gradecu u promatranom razdoblju još

⁵⁹⁰ Dean, *Crime in Medieval Europe*, 47–50.

uvijek nije potpuno istražen, teško je reći jesu li njegovi stanovnici u odnosu na europske i mediteranske krajeve natprosječno sudjelovali u deliktima nasilja i jesu li isti ukupno premašivali broj suđenja radi krimena druge vrste. Međutim, dosadašnja istraživanja impliciraju da su u promatranom razdoblju u Gradecu zločini usmjereni protiv imovine ipak bili brojniji od zločina protiv osoba. Primjerice, Filipović je ustanovila da zločini protiv imovine dominiraju ukupnim brojem suđenja u razdoblju od 1450. do 1455. godine,⁵⁹¹ a do sličnih je podataka došla i Horvatinović promatrajući ulogu žena pred sudom u istom razdoblju koje obuhvaća ovaj rad.⁵⁹²

⁵⁹¹ Filipović, „Zločin u kasnom srednjem vijeku“, 62–64.

⁵⁹² Horvatinović, „Žene u sudskim spisima“, 66.

7. Zaključak

Istraživanje provedeno nad sudskim spisima zagrebačkog Gradeca u razdoblju od 1450. do 1480. godine potvrdilo je dragocjenost dosada slabo istraženog, a relevantnog materijala, koji pruža izravnu mogućnost uvida i rekonstrukcije pojedinih pravnih sfera i kriminalnih aktivnosti na spomenutom prostoru. Stoga ne čudi da je analiza sudskih zapisa u navedenom razdoblju urodila zanimljivim podacima o funkcioniranju sudskog aparata te o zastupljenosti nasilja protiv osoba kao dijela kriminalnih radnji.

Naime, u drugoj polovici 15. stoljeća Zlatna bula je i dalje predstavljala temeljni dokument koji je određivao pravni život grada, međutim, razvojem grada došlo je do stanovitih korekcija, najočitijih u sudskom postupku i kaznenom pravu. Primjeri istih vidljivi su primjerice u promjeni naglaska na korištenim dokaznim sredstvima te u uvođenju torture kao novoga načina dokazivanja. Iste su zamijećene i prilikom izdavanja novčanih kazni koje su nerijetko bile drugačije od onih propisanih privilegijem, a koje istovremeno ukazuju na to da sudska praksa druge polovice 15. stoljeća nije poznavala ujednačeno mjerilo kažnjavanja, već je visina kazne bila ovisna o različitim faktorima.

Nadalje, istraživanje je pokazalo da je nasilje u Gradecu bilo dio svakodnevice. Naime, u promatranom razdoblju zabilježeno je ukupno 159 postupaka vođenih radi zločina nasilja protiv osoba, pri čemu su dominirali zločini šibanja (25,79 %), a slijedili su ih teški fizički napadi i premlaćivanja (20,75 %), zatim krvoprolića (15,09 %) te ranjavanja (13,21 %) i ubojstva (13,21 %). Nadalje, suđenja radi davanja pljuski, čupanja za kosu ili guranja je u Gradecu u promatranom razdoblju bilo malo (2,52 %), no ista se djela nerijetko spominju kao uvod u sukob prilikom suđenja radi težih oblika nasilja. U određenoj mjeri zastupljena su i suđenja radi zadavanja ožiljaka i povreda (5,66 %), prilikom čega načini zadobivanja istih nisu navedeni, no moguće je pretpostaviti da se radilo o nekim lakšim oblicima nasilja. Najmanje je procesa vođeno radi silovanja (1,89 %) i čedomorstava (1,26 %). Međutim, istih je vjerojatno bilo više, ali radi teškog prikupljanja dokaza i nedostatka svjedoka rijetko su dolazili pred sud. Sudionici kaznenih djela nasilja protiv osoba dolazili su iz najrazličitijih slojeva društva, a rijetko s dna društvene ljestvice. Stoga je izgledno da materijalni status ili ugled u društvu nisu igrali značajnu ulogu prilikom počinjenja kaznenog djela – dapače, pokazalo se da nasilje u Gradecu nije poznavalo socijalne barijere kakve su postojale na drugim europskim prostorima, primjerice u srednjovjekovnoj Švedskoj i Italiji, gdje su se zločini uglavnom odvijali među pripadnicima istih društvenih skupina. Miješanje osoba različitog društvenog statusa zamijećeno je u raznim prilikama, uključujući ne samo

sukobljene strane, već i svjedoke u procesu, što upućuje na manju hijerarhiziranost gradečkog društva naspram mediteranskih i zapadnoeuropskih primjera. Nadalje, zabilježene su razlike s obzirom na spolnu pripadnost sudionika procesa – muškarci su redovito daleko zastupljeniji među počiniteljima i među žrtvama, no žene su također sudjelovale u raznim oblicima nasilja, koji nisu uvijek bili bezazleni, a za razliku od zapadnoeuropskih primjera se nasilno djelovanje žena u Gradecu ističe svojom samostalnošću. Nadalje, primjetna je dominacija jednog ili drugog spola u određenim kategorijama zločina. Tako su, primjerice, žene bile isključive počiniteljice zločina čedomorstva te isključive žrtve zločina obeščašćenja. Istovremeno je primjetna iznimno velika zastupljenost žena i među žrtvama šibanja (46,34 %). Ostalim vrstama nasilja su u obje uloge dominirali muškarci, ali među počiniteljima zločina šibanja i premlaćivanja nailazimo na nešto veću zastupljenost žena u odnosu na zločine krvoprolića, ranjavanja i ubojstava. Suprotno očekivanome, nije zamijećena veća zastupljenost žena kao počiniteljica lakših nasilnih djela, poput davanja pljuski, guranja, čupanja za kosu ili nanošenja povreda i ožiljaka – u navedenim je djelima u obje uloge broj muškaraca bio podjednak ili čak veći u odnosu na žene.

Stranke pred sudom su bile tretirane u skladu s razlozima dolaženja na sud, bez obzira na spolnu, imovinsku i socijalnu pripadnost. Presude su uglavnom ovisile o samoj prirodi slučaja, a odgovarajućim vrstama međusobno (ne)ovisno primjenjivanih kazni, koje su često bile zaoštravane ako se radilo o recidivistima ili teškim prijestupima, grad je učinkovito eliminirao sve koji su se ogriješili o pravila zajednice. Od ukupno 159 vođenih postupaka, osam (5,03 %) je parnica rezultiralo oslobođenjem, tri primirjem (1,89 %), a 89 (55,98 %) osudom. Osim toga su zabilježena dva slučaja pomilovanja (1,26 %), dok u preostalih 57 (35,84 %) slučajeva konačan ishod nije poznat. Pritom je sedam postupaka rezultiralo osudama na koje su uloženi prizivi čiji ishod nije poznat, a u 16 je postupaka došlo do odgode suđenja. Sustav kažnjavanja ovisio je o težini počinjenog djela, bez obzira na spol te društveni i imovinski položaj stranaka, iako su zabilježena neka odstupanja. Tako su, primjerice, žene, izuzev slučajeva čedomorstava, osuđivane isključivo u kontekstu istospolnih sukoba, a neki primjeri svjedoče da su i osobe boljeg imovinskog položaja ili većeg ugleda u društvu ponekada prolazile s blažom kaznom, bez obzira na vrstu počinjenog djela. Međutim, izgledno je da je sud težim zločinima pristupao ozbiljnije i s većom oštrinom, budući da je uočen porast broja osuda proporcionalno težini počinjenog djela, s iznimkom zločina ubojstava, koji, za razliku od ostalih, nisu kažnjavani novčanom, već smrtnom kaznom. U postupcima okončanim dosuđivanjem potonje kazne, način izvršenja iste je ovisio o okolnostima počinjenog djela, pri čemu su ona najteža bila popraćena pooštrenom kaznom.

Valja napomenuti da je smrtna kazna bila predviđena i u slučajevima čedomorstva. Međutim, navedeni primjeri pokazuju odstupanja od uobičajene prakse, pri čemu je zabilježen i jedan slučaj pomilovanja. Ovakvi iskazi milosti upućuju da je gradečki sud, unatoč brojnim rigoroznim novčanim i tjelesnim kaznama, u određenim okolnostima imao obzira i prema prijestupnicima.

Broj suđenja radi počinjenih zločina nasilja nad osobom u promatranom razdoblju konstantno je varirao, no u prvih te u posljednjih nekoliko godina broj suđenja je osjetno manji u odnosu na ostatak promatranog razdoblja. Iako dometi dosadašnjih istraživanja ne dopuštaju donošenje potpunih zaključaka o razlozima porasta nasilja određenih godina, izgledno je da je porast broja suđenja radi nasilja odraz poremećaja u svakodnevnom životu, uzrokovanih općom nesigurnošću proizašlom iz promjenjivih političkih prilika. Pritom valja imati na umu kako veći broj zabilježenih suđenja ne znači nužno i eskalaciju nasilja kao takvog u odnosu na početne i krajnje godine promatranog razdoblja. Nadalje, usporedbom ukupnog broja suđenja s brojem osuda, nije zamijećena međusobna proporcionalnost – čak štoviše, u nekim godinama koje bilježe porast suđenja broj osuda je obrnuto proporcionalan. Moguće je da je na manji broj osuda donekle utjecalo prisustvo žena kao počiniteljica budući da su iste osuđivane jedino u kontekstu istospolnih sukoba, no pritom valja biti oprezan budući da njihova dinamika zločina nije nužno pratila dinamiku zločina počinjenih od strane muškaraca – dok je svake godine zabilježen određen broj potonjih kao počinitelja, istovremeno veći broj godina ne bilježi nijedno suđenje pripadnici ženskog spola. S druge strane, neke godine bilježe tendenciju rasta zločina nasilja počinjenih od strane žena, dok istovremeno zločini počinjeni od strane muškaraca bilježe silaznu putanju.

Konačno, rezultati ovoga istraživanja ne mogu predstavljati stvarnu sliku kriminala i nasilja zagrebačkog Gradeca u drugoj polovici 15. stoljeća budući da su zapisani podatci uglavnom šturi te da je vjerojatno da nisu svi slučajevi nasilja i stigli pred sud. Stoga dobivene rezultate treba promatrati kao prosječne i nepotpune pokazatelje zastupljenosti nasilja unutar gradske populacije, koji dijelom uklapaju Gradec u širi europski kontekst, a dijelom ga iz istoga izdvajaju.

8. Sažetak

Strana historiografija posljednjih nekoliko desetljeća bilježi popularizaciju istraživanja posvećenih povijesti kriminaliteta, a slična tendencija primjetna je i u kontekstu istraživanja povijesti kriminaliteta na hrvatskim prostorima, iako su potrebni daljnji naponi kako bi ista izašla iz sfere zanemarenih područja. Na temelju kaznenopravnih zapisa iz druge polovice 15. stoljeća, objavljenih u sklopu serije *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske: Knjige sudbenih poziva i presuda*, ovaj rad proučava zastupljenost pojedinih delikata nasilja unutar populacije zagrebačkog Gradeca u razdoblju od 1450. do 1480. godine. Riječ je o opsegom monumentalnoj, ali sadržajno fragmentiranoj i iscjepkanoj građi pisanoj srednjovjekovnim latinskim jezikom, što je uzrok njezinoj dosada nedovoljnoj istraženosti. Kvantitativnim i komparativnim pristupom rad analizira distribuciju delikata nasilja unutar gradske populacije, motive počinjenja kaznenih djela, sudski tretman sudionika procesa s obzirom na njihovu rodnu i socijalnu pripadnost, ishode suđenja te promjene u količini i vrstama zločina tijekom vremena. Dobiveni rezultati uspoređeni su sa situacijom na drugim hrvatskim prostorima, kao i sa situacijom na mediteranskom i zapadnoeuropskom prostoru, pri čemu su uočene određene razlike spram prosjeka istih. Stanovnici Gradeca su uglavnom bili ravnopravni pred sudom, bez obzira na rodnu ili socijalnu pripadnost. Međutim, dok potonja nije igrala značajnu ulogu prilikom počinjenja delikata nasilja, istovremeno je primjetna velika razlika u (ne)zastupljenosti žena u odnosu na muškarce. Istraživanje je također pokazalo da je zastupljenost pojedine vrste nasilja obrnuto proporcionalna težini iste, dok ukupna dinamika zločina u promatranom razdoblju odražava promjene u svakodnevnom životu, uvjetovane političkim i ekonomskim čimbenicima.

9. Summary

In the current historiography, studies on the history of criminality have been increasingly popular. Similar trend has been noted in the Croatian historiography, although the further research in this respect is certainly required. On the basis of legal records dating from the second half of the 15. century, and published in the series entitled „Historical monuments of the free royal city of Zagreb, the capital of the Dalmatian-Croatian-Slavonian Kingdom: Books of court appeals and decisions“, this study analyzes the frequency of certain types of violent offenses within the population of Gradec, during the period from 1450 to 1480. This is a voluminous documentary corpus, but it is quite fragmented and written in Medieval Latin and (probably because of these features) insufficiently investigated. In this study, we applied quantitative and comparative approach to analyze the distribution of violent offenses within the city population. the incentives for perpetrating such offenses, results of court processes, and temporal changes in the amount and types of perpetrated crimes. The results obtained have been compared to findings from other parts of Croatia, and certain differences were noted. The inhabitants of Gradec were usually equally treated at the court, independently of their gender or social status. However, while social status was not important for perpetrating violent crimes, there was a significant difference in frequency of crimes with respect to gender. We also found that the frequency of violent offense types displays a negative correlation with the gravity of offenses, while the entire dynamics of crimes perpetrated in the observed period reflects changes in daily routine, which were caused by political and economical factors.

10. Bibliografija

Izvori:

Tkalčić, Ivan Krstitelj. *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. VII., *Knjige sudbenih poziva i presuda*. Zagreb: Brzotiskom K. Albrechta, 1902.

Literatura:

Apostolova Maršavelski, Magdalena. *Iz pravne prošlosti Zagreba (13.–16. stoljeće)*. Zagreb: Školska knjiga, 1998.

Apostolova Maršavelski, Magdalena. „Kazneno i procesno pravo Zlatne bule“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 75–84. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.

Apostolova Maršavelski, Magdalena. „O običajnom pravu zagrebačkog Gradeca (1242 – 1526)“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 3 (1983): 133–147.

Apostolova Maršavelski, Magdalena. „Tko su bili maiores civitatis (oko pitanja sudskih instancija u zagrebačkom Gradecu)“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* vol. 56, br. 2–3 (2006): 273–292.

Bačić, Franjo. „Opći pogled na srednjovjekovno krivično pravo“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 38 (1988): 683–709.

Barbarić, Josip. „Diplomatičko značenje Zlatne bule“. U *Zlatna bula 1242–1992*, ur. Zlatko Stubić, 11–18. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1992.

Bedenko, Vladimir. „Društvo i prostor srednjovjekovnoga Gradeca“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 37–49. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.

Braica, Silvio. „Tretman žene u srednjovjekovnim statutima i zakonima“. *Ethnologica Dalmatica* 4–5 (1995–1996.): 5–21.

Budak, Neven. „Gradec u kasnom srednjem vijeku“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 85–90. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.

Budak, Neven. „Gradske oligarhije u 17. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“. U *Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf 1988*, ur. Ivan Kampuš, 89–109. Zagreb: Kratis 1995.

Budak, Neven. „U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* vol. 21, br. 1 (1988): 121–130.

- Budak, Neven, Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Butler, Sara M. „Abortion Medieval Style?, Assaults on Pregnant Women in Later Medieval England“. *Women's Studies* 40 (2011): 778–799.
- Cvitanić, Antun. „Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu* 2 (1964): 287–301.
- Dean, Trevor. *Crime and Justice in Late Medieval Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Dean, Trevor. *Crime in Medieval Europe 1200 – 1550*. Harlow etc.: Longman, 2001.
- Dean, Trevor. „Domestic violence in late-medieval Bologna“. *Renaissance Studies* vol. 18, br. 4 (2004): 527–543.
- Dean, Trevor, Kate J. P. Lowe, ur. *Crime, Society and the Law in Renaissance Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Dobronić, Lelja. „Gradski teritorij, njegova urbana i ruralna naselja“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 29–36. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.
- Đivanović, Tea. „Ritam zločina. Kriminal u Dubrovniku u 14. stoljeću“. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
- Ewan, Elizabeth. „Disorderly Damsels? Women and Interpersonal Violence in Pre-Reformation Scotland“. *The Scottish Historical Review* vol. 89, br. 2 (2010): 153–171.
- Fabijanec, Sabine Florence. „Jesu li stranci marginalci? Razmatranje položaja stranaca u srednjovjekovnom društvu“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 9–19. Zagreb: Društvo studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius“, 2004.
- Filipović, Marija. „Zločin u kasnom srednjem vijeku. Sudski kriminalni spisi Gradeca 1450.–1455.“. U *Lucius. Zbornik radova Društva studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius"*, ur. Marko Jerković, 47–88. Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius", 2006.
- Hanawalt, Barbara A., David Wallace, eds. *Medieval Crime and Social Control*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
- Herkov, Zlatko. *Povijest zagrebačke trgovine*. Samobor: „Zagreb“, 1987.
- Horvat, Rudolf. *Prošlost grada Zagreba*. Zagreb: August Cesarec izdavač; Atlantic Paper, 1992.

- Horvatić, Željko. „Povijest hrvatskoga materijalnog kaznenog prava“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 4, br. 2 (1997): 753–808.
- Horvatinović, Petra. „Žene u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca u kasnom srednjem vijeku“. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.
- Janeković Römer, Zdenka. „Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 21–40. Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius", 2004.
- Janeković Römer, Zdenka. „Nasilje zakona: gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 9–54.
- Janeković Römer, Zdenka. „'Post tertiam campanam' – dubrovački noćni život u srednjem vijeku“. *Otium* 1 (1993.): 6–13.
- Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik – Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1994.
- Jones, Karen. *Gender and Petty Crime in Late Medieval England. The Local Courts in Kent, 1460 – 1560*. Woodbridge: The Boydell Press, 2006.
- Kampuš, Ivan. „Odnosi grofova Celjskih i zagrebačkog Gradeca“. *Historijski zbornik* 29–30 (1976–1977): 161–180.
- Kampuš, Ivan, Igor Karaman. *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*. Zagreb: Školska knjiga, 1994.
- Karbić, Damir. „Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 9–19. Zagreb: Društvo studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius“, 2004.
- Karbić, Damir. „Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća“. *Historijski zbornik* 44 (1991): 43–76.
- Karbić, Marija. „Nezakonita djeca i konkubine u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije – marginalci ili ne?“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 75–88. Zagreb: Društvo studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius“, 2004.

- Karbić, Marija. „'Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškaraca' – položaj žene u gradskim naseljima međurječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 57–76. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.
- Karbić, Marija. „Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka“. *Historijski zbornik* 59 (2006): 15–31.
- Karbić, Marija. „Prilog poznavanju položaja djece u srednjovjekovnim gradskim naseljima u međurječju Save i Drave“. *Scrinia slavonica* 3 (2003): 57–69.
- Karbić, Marija. „Žene s druge strane zakona. nekoliko primjera iz srednjovjekovnih gradskih naselja u međurječju Save i Drave“. U *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest*, ur. Suzana Miljan, 51–64. Zagreb: Društvo studenata povijesti „Ivan Lučić-Lucius“, 2009.
- Klaić, Nada. *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
- Koncul, Antun. „Slika zločina u Dubrovniku i njegovoj bližoj okolini u drugoj polovici 13. i 14. stoljeća“. Diplomski rad, Hrvatski Studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Krivošić, Stjepan. *Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981.
- Lonza, Nella. „'Dvije izgubljene duše': čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667–1808)“. *Anali Dubrovnik* 39 (2001.): 261–303.
- Lonza, Nella. „Kazneni postupak Krčkog (Vrbanskog) statuta iz 1388. godine“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* god. 43., br. 6 (1993): 715–725.
- Lonza, Nella. „Pred gospodarom knezom i njegovim sucima...Dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 25–54.
- Lonza, Nella. „Tužba, osveta, nagodba: Modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 57–104.
- Lonza, Nella, Zdenka Janeković Römer. „Dubrovački „Liber de maleficiis“ iz 1312. do 1313. godine“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 25 (1992): 173–228.
- Margetić, Lujo. *Antika i srednji vijek: studije*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za bizantologiju etc. 1995.
- Margetić, Lujo. „Dokazna sredstva u sudskom postupku na frankapanskim primorskim posjedima“. *Krčki Zbornik* 7 (1976): 205–222.

- Margetić, Lujko. „Iločka pravna knjiga (tzv. Iločki statut)“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* vol. 44, br. 1–2 (1994): 93–116.
- Margetić, Lujko. „Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242)“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 61–73. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.
- Margetić, Lujko. „O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu u 13. i 14. stoljeću“. *Rad HAZU* knj. 471 (1995): 23–52.
- Margetić, Lujko. „O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama“. *Rad HAZU* knj. 475 (1997): 5–53.
- Margetić, Lujko. „Kažnjavanje ubojstva u zagrebačkom Gradecu“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 9, 1 (2002): 117–130.
- Margetić, Lujko. „Neki aspekti razvoja organa suđenja u hrvatskim primorskim krajevima u 12. i 13. stoljeću“. *Historijski zbornik* god. 29–30 (1976–1977): 87–100.
- Margetić, Lujko. „O pravnoj povijesti zagrebačkog Gradeca“. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 57, br. 4–5 (2007): 711–725.
- Margetić, Lujko, Ivan Beuc i Dalibor Čepulo, ur. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- Margetić Lujko, Magdalena Apostolova Maršavelski, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo: vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine; Pravni fakultet u Zagrebu, 1990.
- Milović, Đorđe. *Kaznena prava šest sjevernokvarnerskih statuta*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2005.
- Milović, Đorđe. „Kazneno pravo Vinodolskog zakona iz 1288.“. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* sv. 41/42 (2000): 41–82.
- Milović, Đorđe. „Sjeverno-kvarnerski statuti i neka pitanja krivičnog prava“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 3 (1983): 15–68.
- Miljan, Suzana. „Violence and the Medieval Clergy, ur. Gerhard Jaritz i Ana Marinković. *CEU Medievalia*, sv. 16, Medium Aevum Quotidianum Sonderband, sv. 26, Budapest 2011., 95 str.“. *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih društvenih znanosti HAZU* 29 (2011): 424–427.
- Mogorović Crljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žena u istarskim komunalnim društvima – primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

- Nikolić Jakus, Zrinka. „Između vremenitih i vječnih dobara: žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku“. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 33–56. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac“ – Ženska infoteka, 2004.
- Novak, Zrinka. „Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu“. *Historijski zbornik* 62 (2011.): 315–343.
- Petrić, Hrvoje. „O marginalnim skupinama u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom pograničnom gradu: primjer Koprivnice“. U *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, 55–73. Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić-Lucius", 2004.
- Pezelj, Vilma. „Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 3–4 (2006): 523–551.
- Povijest grada Zagreba*. Knjiga 1. *Od prethistorije do 1918.*, ur. Slavko i Ivo Goldstein. Zagreb: Novi Liber, 2012.
- Prevenier, Walter. „Violence against Women in Fifteenth – Century France and the Burgundian State“. U *Medieval Crime and Social Control*, ur. Barbara A. Hanawalt i David Wallace, 186–203. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
- Raukar, Tomislav. „Gradec i grad na hrvatskom prostoru“. U *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, ur. Ivan Kampuš, 13–17. Zagreb: Grad Zagreb, 1994.
- Ravančić, Gordan. „Izvanbračna ljubav i ženska posluga u vlasteoskim obiteljima kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika“. U *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, ur. Alexander Buczynski, Milan Kruhek i Stjepan Matković, 63–68. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003.
- Ruggiero, Guido. *The Boundaries of Eros: Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice*. New York - Oxford: Oxford University Press, 1985.
- Ruggiero, Guido. *Violence in Early Renaissance Venice*. New York: Rutgers University Press, June 1980.
- Shek Brnardić, Teodora. „Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo“. *Arhivski vjesnik* 40 (1997): 179–198.
- Szabo, Agneza. „Uređenje uprave na Zagrebačkom Gradecu od sredine 13. do sredine 19. stoljeća“. U *Zlatna bula 1242–1992*, ur. Zlatko Stublić, 39–42. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1992.
- Szeghyová, Blanka. „Tresty v súdnej praxi miest v 16. storočí“. U *Kriminalita bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*, ur. Jordana Burianova, 97–114. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2007.

- Škreblin, Bruno. „Etničke i političke skupine u srednjovjekovnom gradu: primjer gradečkih *lingui*“. *Povijesni prilozi* 35 (2008.): 91–148.
- Tomičić, Zvonimir. *Iločki statut i njegova kaznenopravna regulacija*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu; Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske; Policijska akademija, 2006.
- Tomičić, Zvonimir. „Kazneno i procesno pravo slavonskih statuta: Iločki statut i njegova kaznenoprocena regulacija“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* vol. 9, br. 1 (2002): 131–155.
- Vuletić, Igor. „Kazneni postupak zagrebačkog Gradeca kao primjer akuzatornog kaznenog postupka srednjovjekovne Hrvatske“. *Pravni vjesnik* vol. 25, br. 1 (2009): 79–93.